ספרי מוסר · אחרונים

סוד קיומנו או המחנך

רבי בן ציון אלפס

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

סוד קיומנו או המחנך

רבי בן ציון אלפס

מקור הטקסט: פרויקט בן־יהודה

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/סוד-קיומנו-או-המחנך/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

הערה נפלאה להלהיב לב האבות לחנוך בניהם 5
פרק א. 8
ברכה 8
ראש חדש 8
תשורה 9
פרק ב. 9
חדש ניסן 9
עשרה בניסן 10
אמר בן ציון אלפס 11
עליית עזרא 13
פרק ג'. 13
יום שבת הגדול 13
ערב פסח 14
זבח הפסח 14
ליל הסדר 15
יום ראשון של פסח 18
יום תלות את המן 18
זמן תחית המתים 18
ליל בקיעת הים 18
פרק ד'. 20
ימי הספירה 20
בענין המדות 21
מדת הגאוה 22
מדת הכעס 23
על שאר המדות 24
ישראל והתורה 26
פסח שני 27
ירידת המן 27
ל"ג בעמר 27
מלחמת עמלק 27
פרק ה. 28
חדש סיון 28
ההכנות לקבלת התורה 28
יום מתן תורה, חג השבועות 30
יום הצלת משה 31
ליל שבועות 34
יום פטירת המלך ע"ה 34
תענית כ' סיון 35
אגרות שניות 35
פרק ו. 36
צום שבעה עשר בתמוז 36
יום פטירת אהרן הכהן 36
ימי אבל 40
שבת חזון 40
תשעה באב 42
חמשה עשר באב 44
טז אב 44
פרק ז. 44
ר"ח אלול 44
יסוד ישוב ירושלם 45
ימי הסליחות 46
ערב ראש השנה 46
פרק ח. 46
ראש השנה 46
תשובת העם 46
צום גדליה 47
עשרת ימי תשובה 47
שבת שובה 48
השבת בעשר הדברות 49
מנהג כפרות 53
ערב יום הכפורים 55

יום הכפורים 56
יום המחרת 56
פרק ט. 56
חג הסוכות 56
מלחמת גוג 57
הושענא רבה 57
ארבעת המינים 60
הושענא רבא 61
ליל הושענא רבא 62
שלש רגלים והשבת 62
גרוש הנשים הנכריות 62
פרק י. 63
שבת בראשית 63
חדש חשון 64
תפלת מטר 64
יום פטירת רחל אמנו 64
גרוש ישראל מאנגלי' ומצרפת 64
חנוכה 65
ט' טבת 67
עשרה בטבת 68
פרק יא. 68
חדש שבט 68
שבת בשלח 68
חמשה עשר בשבט 70
פרק יב. 71
חדש אדר 71
חנכת בית שני 71
ז' אדר 71
טעם המן־תש 74
פורים ותענית אסתר 76
פרק יג. 80
השרש הראשון 81
השרש השני 82
השרש השלישי 83
הרכוש הגדול 86
הסדר השני עד"ש, הוא הקורס של
"א־לקינו!" 93
הסדר השלישי בא"ח מלמד את הקורס –
"ד' אחד"! 96
חרות הנפש והגוף 99

העניים – עשירים המה כשבניהם מתנהגים בדרך התורה.
והעשירים – עניים הם אם בניהם סרים מדרך הישר.
(מאמר החכם)
ספור נאה על דבר אשה משכלת שהדריכה את בתה לפי שיטה חדשה:
לקרות לפניה, מה שקרה לאבותינו מיום צאתם ממצרים, בטוב טעם ודעת,
ובזה הטביעה בה ובחברותיה אהבה לעמנו לתורתינו.
ילמדו ישרים דרכה.
מאת: בן־ציון בהרב הגדול ר' ירמי' עקיבא זצ"ל אלפס מווילנא
בעל מעשה אלפס ואוצר התורה

הערה נפלאה להלהיב לב האבות לחנוך בניהם

האדם עיר פרא יולד, רוחו תטחו אל הטוב בעיניו, היפה והנעים, בהוה קרוב וגלוי. גם אם ירגיש מזה אחר כן רגש לא נעים, נזק וצער מחלה ומדוה, טבעי ומוסרי ויהיה לבז ולחרפה, – אולת קשורה בלבו להמשך אחר כל עדן, מתק ושעשוע, והנפש מלאה רגשי תאוה וחמדה, גאה וגאון וכעס, רע ומרמה, והם השליטים על יצרו השכלי ועוזריו, ההורים ומורים מאשרים ומדריכים אותו. והנשמה – יחידה היא, בירכתים תרדם, ואין בכחה לקרוא למלחמה על הכחות העריצים עבדי המתעורר. וכל אשר יגדל הנער יתחזקו כחותיו שהורגל בהם, ובפרט בדור האחרון, שנתקיים בנו מאמר המשורר, אתה ה' תשמרם תצרנו מן הדור זו (אשר) סביב (הילדים הרכים) רשעים יתהלכון, להמשיכם ברשתם אשר נופת תטופנה שפתי זרה וחלק משמן חכה ואחריתה מרה כלענה. – חוב קדוש איפוא על האבות לשים עין פקוחה על בניהם ובנותיהם בנעוריהם, כשהם בדמות קליפת האגוז הירוקה הנוחה להשבר, ובדמות נטיעה רכה הנוחה להכפף (בנינו כנטיעים מגודלים) הזקוקה להיות מקושרת למטה ישר, פן יטנה הרוח. והחכם צוה חנוך לנער על פי דרכו (מדתו, ולאט לפי כחו) גם כי יזקין לא יסור ממנו, כי ההרגל והשמוש יהי' לו לטבע שני (הכל לפי רוב המעשה, לפירוש הרמב"ם באבות), והלמוד מועיל גם לבהמה, וגם החיה היא בת תרבות.
אבן יקרה היא נפש האדם, תלוטש במוסר, תפותח בחכמה. הדימאנט בהמצאו מראהו כחומר אטום אין לו ברק, כי מכוסה הוא בקליפה קשה, וזקוק לאומן יודע איך להסירו, באיזו מקבת וכח יך עליו פן יקולקל גם ידע ללטשו ולמרקו. כן הנפש יש ללכת בזהירות בחנוכה ומדותיה פן תבעט הנפש הבהמית או תחלש ותכשל.

מה גדול ורם הוא ענין חנוך הבנים והבנות בילדותן, לשרש מהם קוצי מדות מגונות וחרולי דעות כוזבות וליטע במקומם מדות טובות ודעות ישרות! הלא תראה כי על מצוה אחת מתרי"ג מצות והיא "לבנות בית הבחירה" האריכה התורה בחמש פרשיות (תרומה תצוה תשא ויקהל פקודי), וכפלה ושלשה דבריה בהביא את המשכן אל משה ובהקים משה את המשכן ובכל פרט ופרט נכתב כאשר צוה ה' את משה, יען כי המשכן וכל כליו הוא תבנית העולם הקטן (האדם) והעולם הגדול (שמים וארץ), כמ"ש חז"ל יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ שנאמר וימלא אותו רוח אלקים בחכמה בתבונה ובדעת וכתיב ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתכונה בדעתו תהומות נקבעו. והדבר העיקרי בבית הבחירה הוא הארון והלוחות והכרובים שעל הכפורת אשר מבין שני הכרובים הי' נשמע קול ה' בדברו אל משה לצוות אותנו חוקי חיים. ומה היא דמות הכרובים? היא דמות ילד וילדה (מאי כרובים? כרביא)! ראה כמה חביבים ילדי ישראל לפני השי"ת (הבל שאין בו חטא). ולא על הכפורת לבד היתה צורת כרובים אבל גם על הפרוכת ועל היריעות התחתונות הנראות במשכן כתיב "כרובים" מעשה חושב תעשה אותם, להעיר אותנו על הענין הרם הזה, שחנוך הילדים והילדות הוא **סוד קיום עם ישראל**, ועל ידיהם השי"ת משרה שכינתו בתוכנו (כאשר אנו מתפללים "עשה בשביל תנוקות של בית רבן").

ולבל תטעה לומר אלמד את בני תחלה חכמת העולם ואח"כ אלמדהו תורה ומוסר. לזאת צותה תורה שאל תעשה את הכרובים לבדם ואח"כ תקבעם בכפורת, אלא מן הכפורת גופה תעשו את הכרובים, להעיר וללמד אותנו שראשית למודים תלמד את הילד תורה ומדות טובות, ובארה דבריה והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה (הוא חלק התורה שבין אדם למקום) סוככים בכנפיהם על הכפורת (כפי המבואר בלוחות, לא אידיאלים אשר תמציא מדעתך), ופניהם איש אל אחיו (הוא ההנהגה שבין אדם לחבירו) אל הכפורת יהיו פני הכרובים (כפי המבואר בלוחות העדות, לא הנהגות שבין אדם לחבירו) אל הכפורת יהיו פני הכרובים (כפי המבואר בלוחות העדות, לא הנהגות אשר תמציא מדעתך). והזהירה למשה רבנו באזהרה כפולה "וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר", ואז כשתעשה כן אשכין שכינתי שם ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים".

אי לזאת, מי האיש החפץ חיים (חיים נצחיים) ואוהב ימים לראות טוב (בעולם הזה), יתן לבניו תחלה לאכול לשבעה מעץ החיים, תורה נביאים וכתובים, משנה וגמרא (בשרא דתורא) עד חמש עשרה שנה, על ידי מורים ישרים ויראי ה' (שיהי' בהם **רוחי** אשר

עליך ודברי אשר שמתי בפיך ואז לא ימושו מפיך כו'), ואח"כ יוכל להאכילם מעץ הדעת (הוא חכמת העולם) ואז יראה דור ישרים, תורה וחכמה במקום אחד אשר בהם ישראל יתפאר.

אמנם אם ישמע לעצת הנחש וימהר להלעיטהו מעץ הדת תחלה, (כהמתחכמים בדורנו אשר עליהם אמר החכם מכל אדם דור טהור בעיניו כו') אז יגרום להם מיתת הנפש, כחוה שמהרה לאכול מעץ הדעת טרם טעמה מעץ החיים והביאה מיתה לעולם, ולא יזכו לטעום מעץ החיים, כי להט החרב המתהפכת של דור העקש ופתלתול, יגרשהו מגן עדן, כאשר תראה בחבורי הזרגוני "אוצר התורה" בספור עץ הדעת, כי עץ הדעת הוא גפן היין אשר אם תשתהו אחר סעודה חשובה מבשר ודגים אז יעכל המזון וישמח לבב אנוש, ואולם אם ישתהו אליבא ריקנא, אז ישתכר ויאבד שכלו ויתעה כשה אובד. ולזה אמר אדוננו דור ע"ה עדות ה' (המה ספורי התורה המעידים על השגחת ה' ויכלתו) נאמנה (המה ספורים אמתים לא ספורי בדים כספורי חכמי העמים) מחכימה פתי (לבל יתפתה מהנחש הערום) כספור עץ הדעת אשר יפתר לנו שאלה גדולה המנסרת בעולם החנוך (עיין חבורי "אוצר התורה" פסוק נעשה אדם וחבורי "ברית ציון" ותרוה נחת).

בדורנו זה האבות טרודים על המחיה ועל הכלכלה ואינם שמים לב להתכלית הנכונה לחנך בניהם ובנותיהם על ברכי דת היהדות ולהדריכם במדות ישרות להיותם יהודים נאמנים לעמם ולדתם, ואף שיזילו זהב מכיסם לשכור לו מורה ומלמד, רבים הם שאי־ידיעתם תמנעם לדרוש על כשרון ותכונת דרכו של המורה (שלא יהי' ממין שמעו נא המורים). בין כה וכה הילד יהי' לנער ריק מתורה, ערום מיראה, ובור ממדות ודרך ארץ, וכראות האבות שאין נחת מחנוך בניהם יחדלו ללמדם עוד, ואומרים די לי כי בני יודע להתפלל ולקרוא בתורה ומה לי עוד? סוף סוף רב לא יהי' בישראל! ואינם יודעים כי מן המקרא לבד זולת קבלת ומסורת חז"ל, אף יהודי פשוט לא יהיה, וישאר בור וריק כל ימיו ללא תורה ואמונה וללא דרך ארץ.

ויען כי דרך ארץ קדמה לתורה כמ"ש השי"ת על אברהם אבינו, "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה'" (בראשית יח יט), ועיקר החנוך הוא בילדותו כמ"ש חז"ל "ינקותא כלילא דורדא" כי אז הילד ברשות האם **ועל האם לחנכו** כמו שאמר ר' יוחנן בן זכאי על תלמידו ר' יהושע בן חנניא "אשרי יולדתו" (שאמו הדריכתו במדות טובות), לזאת הנני נותן לפניכם חוברת המכילה ספור נאה איך שהגי יודנפרינד (אם רחל הידועה לקוראי מעשה אלפס) למדה את בתה שושנה ובארה לה

במעמד חברותיה ענין היהדות וענין השבת והמועדים וכל מנהגי עם ישראל ומה שאירע לאבותינו בדברי ימיו בשאלות ותשובות מחוכמות, ישמע חכם ויוסיף לקח.
מטרת הספור לחנך בנינו וביחוד **בנותינו** שהן עתידות להיות אמהות להקים דור חדש של אנשים משכילים דורשי אלקים למען יהיו אהובים למעלה ונחמדים למטה, כראוי לעם חכם ונבון כעם ישראל.
מורים או הורים נבונים יבררו מה ראוי ללמד לכל ילד ונער לפי שנותיו והכרתו ואיזה מאמר קודם ואיזה מאוחר.
הצעיר מתלמידיו של אהרן, אוהבת את הבריות ומקרבן לתורה
בן־ציון אלפס
כ"ד אדר תרצ"ד, פה עיה"ק ירושלם תו"ב.

פרק א.

ברכה

בראש חדש ניסן היתה שושנה'לה יודנפרינד לבת־מצוה (בת שתים עשרה שנה ויום אחד) ובאו אליה כל חברותיה לברכה והביאו לה מתנות.
חברה אחת הביאה שלשה כרכים "מעשה אלפס" וקראה אמה של שושנה לפני כלן את הספור של חיים בן הישיבה החרוץ עם התפוח הגנוב והתענגו הנערות על הספור גם נוכחו מזה עד כמה אי מוסרי הדבר אם אוכלים בלי ברכה, כי אין זה אלא גזלה מהמזנון האלקי, כי כל העולם הגדול הלזה הוא מזנונו של הבורא יתברך, ואם באים ליהנות ממנו, יש לשלם בעד הנאה זו, ומה התשלום שנאות הבורא ית' לקבל בעדה? היא הברכה (כלשון חז"ל – "מטבע" שטבעו חכמים בברכה), מה שאנו מברכים ומודים לו על המזון והמעדנים שהוא נותן לנו, ומי שאינו מברך, הרי הוא כמי שלוקח חפץ מחברו ואינו משלם, אין זה אלא גזל.
באותה שעה ברכו כלן על המגדנות שכבדו אותן, ברכה ראשונה ואחרונה, מלה במלה, ועל ברכת כל אחת ענו חברותיה אמן, שהיה ענג לשמוע.

ראש חדש

אחת הבנות בקשה לתפור מטפחת יד על מכונת־התפירה, ואמרה לה גברת יודנפרינד, בתי! היום ראש חדש, ויום זה יום מועד לבנות ישראל, ואסור לעשות בו מלאכה.
– ומדוע יהיה ראש חדש מועד לנשים לבדן? שואלת אחת הבנות.

– הנשים נמנעו מתת את תכשיטי זהבן לעגל, השיבה ג' יודנפרינד, בשעה שבאו הגברים במדבר לאסוף זהב לעשות ממנו את העגל, ובשכר זה, זיכה אותן השי"ת במצוה זו, לחוג חג בכל ראש חדש[1], ותקבלנה שכרן עליה במיטב מאתו יתברך.

תשורה

– שושנה'לה! איזו תשורה אתן לך היום? שואלת אמה.

– אם יקרה! עונה שושנה'לה, מתנות חמריות נתת לי כבר די, עכשו מבקשת אני תשורה רוחנית, אשר תואילי להתחיל לי היום, בבאור עניני מועדי הקדש אשר לנו (פסח, שבועות, סוכות), בפני חברותי, גם תיטיבי לבאר לי מכל המאורעות היוצאים מן הכלל שאירעו לעמנו עם ישראל, מיום שהוציאם הב"ה ממצרים.

– שמחה אני בתי מאד על לבך הטהור אשר בחרת במתנות רוחניות מבחמריות, והנני לעשות רצונך בחפץ לב, ואחל מחדש ניסן ראש החדשים לנו.

פרק ב.

חדש ניסן

החדש הזה הוא ראשון לחדשי השנה אצל עם ישראל, אומות העולם החדש הראשון להם מתחיל מראש שנותם, ואולם עם ישראל, אם אמנם שהשנה מתחילה אצלו מהחדש תשרי הנה הראשון לחדשים הוא אצלו ניסן, באופן שהחדש תשרי הוא החדש השביעי. כי כל האומות עומדות תחת מהלך הטבע, אבל עם ישראל, כשהוא שומר תורה ומצוה הוא מנושא על הטבע[2], ולכך אמרה תורה: "החדש הזה" – החדש ניסן (שבו דבר השי"ת עם משה רבנו את הדברים האלה), "לכם" – הוא לעם ישראל, "ראש חדשים" – ראש לכל החדשים הבאים, בין לאייר סיון והלאה הבאים אחריו, ובין לחדשי ניסן בשנים הבאות, כי הוא המקור למעיני הישועה הנסיים שתשאבו מהם בכל הדורות ובכל הזמנים, "ראשון הוא לכם" – וחדשי ניסן שכמותו אשר יבואו אחריו הם יהיו ראשונים

[1] ומה שבחר להן ראש חדש ליום מועד, כי ביום זה הלבנה מחדשת אורה לנו אחרי שנעלם מאתנו, וזה אות גם לבני ישראל, אשר אם יחשך זיום לפעמים, לא לעולם יהי' כדבר הזה, אך ישוב אורם ויבהיק כימי קדם ("החדש הזה לכם" – החדש הזה לכם הוא אות על נצחיותכם), וזה יהיה בזכות נשים צדקניות, אשר לא הוכהה אורם ביום עשות העגל שממנו נמשכו הצרות והגליות, כי נשים ההולכות באור התורה בכחן להשיב גם את בעליהן ובניהן לאור זה ובאור התורה נראה אור.

[2] השי"ת הבטיח לאברהם אבינו כי ביצחק (לא כל יצחק כי עשו אינו בכלל) יקרא לך זרע, וכשהי' יצחק מונח על המזבח ואברהם נטל את המאכלת לשחטו פרחה נשמתו, והקריבה מיכאל הכה"ג של מעלה על המזבח של מעלה כדכתיב: וישם אותו (את יצחק האמיתי זוהי נשמתו) על המזבח שהוא "ממעל לעצים" הוא "המזבח של מעלה" (כי המזבח של מטה הי' תחת העצים) ובדרך הטבע אין יצחק עוד בעולם הזה, והוריד עליו השי"ת טל של תחיה, והחיהו, ונמצא שיצחק חי למעלה מהטבע, ויעקב ובניו שהם זרע יצחק האמיתים הם מנושאים על הטבע.

לכם, "לחדשי השנה" – כי מניסן ימנו את החדשים: ניסן – ראשון, אייר – שני, סיון – שלישי, וכן הלאה.

חדש ניסן הוא כולו ירח של חג, ואין אומרים בו תחנון (ויאמר דוד) כל החדש, כי ביום הראשון לחדש זה הקים משה רבנו ע"ה את המשכן. שנים עשר הימים הראשונים הקריבו נשיאי שבטי ישראל בו את קרבנותיהם לחנוכת המזבח, איש איש יומו, ביום ארבעה עשר הי' ערב פסח, שבו הקריבו את זבח הפסח, ואחר זה היו שבעת ימי הפסח, ובאופן כזה, עבר רוב החדש בקדושה, ולפיכך הוקדש כלו לחג בישראל, לכל הימים.

עשרה בניסן

העשירי בניסן הוא יום פטירת מרים הנביאה (אחות משה ואהרן), ביום פטירתה נסתלקה הבאר (הסלע שממנה יצאו מים לישראל) שנתגלגלה עם ישראל כל ארבעים השנה שהלכו במדבר, כמבואר בתורה – ותמת שם מרים (בקדש) ותקבר שם ולא הי' מים לעדה (במדבר כ')[3].

בעשירי בניסן עברו ישראל את הירדן בימי יהושע. את הנס הזה יש לזכור תמיד, הוא מורה, כי אין ישראל נתונים תחת ההנהגה הטבעית. שלשת מיליוני נפש עברו נהר הירדן והירדן מלא על כל גדותיו כל ימי קציר, והכנענים בטח שרפו כל מעברות הנהר, ולא הוצרכו ישראל להשליך עליו גשרים מלאכותיים, אך, מיד שהכהנים נושאי הארון, נטבלו כפות רגליהם במי הירדן, נכרתו מימי הירדן, ועברו, המים היורדים למטה, אל ים המלח, והמים אשר מלמעלה, לא ירדו אבל התנשאו כמו נד כלפי שמי מרום, וככה עברו ביבשה בירדן, שלשת מיליוני נפש, כנגד יריחו, וכן כתוב: (יהושע ד' כב) והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן, אשר הוביש ד"א את מי הירדן מפנינו עד עברנו, כאשר עשה ד"א לים סוף אשר הוביש מפנינו עד עברנו, למען דעת כל עמי הארץ את יד ד' כי חזקה היא (והתוצאה מזה) למען יראתם את ד"א כל הימים.

אחרי זה, כשיצאו הכהנים נושאי הארון מהירדן, אז תחת לעבור אותו נסוגו אחור אל המקום שמשם באו, ומיד נמס הנד הגבוה והי' למים והירדן החל לשטוף במהלכו הרגיל, באותה שעה אחזו הכהנים בארון, והארון התנשא למעלה ונשא את הכהנים אתו כשאר ישא הנשר את בניו על אברתו ועבר את הירדן, בזה בא להורות אותנו, כי הנושא

[3] מפני שהיא היתה הסבה אשר יינק משה משדי אמו ואמו הרעיפה על לבו הפעוט אמונה טהורה והדריכה אותו במדות טובות שיהי' ראוי לקבל את התורה לישראל כי דרך ארץ (מדות טובות) קדמה לתורה, בעבור זה ניתנה לישראל בזכותה הבאר שהיא חיים לעולם ושהתורה נמשלה בה, וכשמתה נסתלקה הבאר לרמז לבנות ישראל לחנך את זרען במדות טובות ובדעות ישרות ועי"ז יזכו לתורה.

את התורה, התורה מעבירה אותו את כל נחלי השטף הבאים לשטוף אותו[4].

* * *

אמר בן ציון אלפס

לפני המלחמה העולמית הוצאתי לאור (מכתב יד) ספר "מיטב הגיון" להגאון הצדיק החכם הכולל ר' שמשון בן רפאל חירש זצ"ל מפפד"מ, והנה לספר תהלת הספר הזה, ילא כל עט סופר, וקצת מזה מבואר שם במכתב הגאון האמתי שר התורה ר' חיים עוזר גרודזינסקי שליט"א אגיד דירושלם דליטא, ויען שאין הספר הזה מצוי ביד כל אדם אמרתי להעתיק ממנו ציטטים השייכים לענינינו.

ויאמר ד' אל משה עתה תראה וגו' (סופ פ' שמות).

– זו היא השעה שחכיתי אליה. אך "עתה", אחרי התברר אפיסת כחך, להציל את העם, ואפיסת כח העם להציל את עצמו, ואחרי התברר לכם, כי כל השתדלות אצל פרעה לא תועיל ולא תציל, ועוד תהי' למחסור (כמו שהוסיף לגזור "ותבן לא ינתן להם"), ואחרי אשר נאלמתם לפני זקני ישראל, מבלי היות בפיכם תוכחות, והתיאשו בני ישראל מכל עזרה עצמית ומכל תשועת אדם – "עתה" הגיעה שעת הגאולה! עתה "תראה" ותדע וידעו המה, כי אתם רק כלי מבטאי, דוברי דברי, ואני העושה – "אשר אעשה", ולא יטעו ליחס אליכם שום עזרה וסיוע בדבר, הן בדרך הכרח והן בדרך השתדלות, "כי ביד חזקה ישלחם וגו'", אתם תהיו הרואים ואני העושה, ובזה תבין ותדע למה הרעותי.

ואולם על עיקר הדבר אשר אתה דן, מה צורך בשליחותך? אם אני העושה אתה למה לך? אמנם כן, אילו לא באתי רק להציל, הרבה הצלות יש לפני, הרבה שלוחים יש לי, והרבה עמי פדות, אבל עתה הגיעה השעה, לגלות את היד הנעלמה, האורגת רשתות במסתרים לעריצי גוים והכורה להם שוחות, הגיעה השעה לגלות לעיני כל יושבי תבל את היד החזקה, המשברת זרועות רשע ודם, למען ידעו בני ישראל, וידעו מצרים, וידעו כל אפסי ארץ, כי לא ידי המקרה היא, כי אם ידי, אשר תאחז במשפט, לעשות משפט לעשוקים, ולמוד לעושקיהם כפעלם, וידעו כלם כי "אני ד'!" והמה אנוש המה ולא א', ואל יעוז אנוש עוד לקרא: "מי ד' אשר אשמע בקולו, לא ידעתי את ד'!"..

ולכך – צריך אני, שאל מעשי יתלוה דברי, המפיץ אור על מעשי, והמגיד מראשית את אשר תקרינה ולא יפול צרור ארצה, ולזה צריך אני לשליחותכם, להיות לי לכלי מבטא

[4] ומפני שבעשרה בניסן הראשון (בימי משה) עשו ישראל צעד חשוב של מסירת נפש למען שמו יתברך, ונפתח המקור של נסים בנפול חתת א' על המצרים ולא נגעו בהם לרעה (עי' פ"ג להלן), נתגלגלה זכות ליום זכאי, שעברו ישראל ביום זה בירדן ביבשה בימי יהושע, ונפלה חתיתם על כל מלכי האמרי, כמ"ש (יהושע ה, א) ויהי כשמע כל מלכי האמר וגו' אשר הוביש ד' את מי הירדן וגו' וימס לבבם ולא קמה בם עוד רוח מפני בני ישראל.

ביני ובין פרעה ובין – כל העולם. – על ידכם ישמע העולם את קול פרעה בדברו אלי: "מי ד'? לא ידעתי את ד'!" ועל ידכם ישמע כל העולם בקראי: "אני ד'!" ועל ידכם ישמע כל העולם, בענות פרעה: "ד' הצדיק ואני ועמי הרשעים!" ועל ידכם ישמע כל העולם: "מי כמוכה באלים ד'!"

ואם יקום עוד הפעם דור אחר, אשר ימצאו בו מדברי גבוהות לאמר: "מי ד'?" ואם ימצאו בו מתחכמים האומרים: "בן חכמים הוא, בן מלכי קדם!" "אין לנו עסק בתיאריות כאלה, שאינן נמדדות במדה ונשקלות במשקל ונראות לעין ונבחנות במבחן, כמו שתי פעמים שתים הן ארבע" – ידעו: כי לא מתקדמים המה, כי אם נסוגים לאחור, לאחור של יותר מג' אלפים שנה, וכבר היו חכמים ושליטים כאלה לעולמים, ועתידים אלה כמו הם לזעוק: "ד' הצדיק ואנחנו הרשעים"! "מי כמוכה באלים ד'"! בעת אשר ישא ד' את ידו עוד אל השמים ואמר חי אנכי לעולם, ראו כי אני אני הוא וגו', ובעת אשר יתקיים ונשפטתי וגו' והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים וידעו כי אני ד' (יחזקי' לח).

לא כנסיה של דת או תפלה (לבד) או של זבח רצה הב"ה לתקן בעולמו, כי אם "עם ד'". עם אשר מעבר מזה, יהי' מעצמו משולל כל קנין ונחלה, ומתקיים רק על אלקיו, כמו שמתקיימים כל הגוים איש על אדמתו. ולא עוד אלא כל עצם מציאותו קיומו והתפתחותו, יהיו – אצבע אלקים"! מיד הב"ה יקבל לא רק כל קניני העולם, כי אם גם כל זכיות אנושיות וקיום עצמי ועממי, ויהי' "מצבה חיה" לעולם, כי "ד' הוא האלקים"! ומעבר מזה – יסתדר בכל ענייני הפרטיים והצבוריים, האישיים והמדיניים, הביתיים והמסחריים, רק על פי תורת ד', ויהי' בזה "תורה חיה" לעולם, ללמוד ממנו את דרכיה ומדותיה חקיה ומשפטיה, "הוא יהי' לי לעם" – מתקיים עלי, "ואני אהיה לו לאלקים" – כביכול, מתקיים עליו.

והנך רואה את ישראל במצרים (כשבאו לשם יעקב וכל ביתו) עומד ברום המעלה, אחר כך (כשמתו כל הדור ההוא) מתחלת תקופת הירידה, והנה הגיע לנקודת האפס, ולפי כל חשבון טבעי לא היתה לו עוד שום תקוה לחיות. והנה הב"ה עובר עליו וקורא אליו: "חיה"! והוא חי וקים וגדול ורב ורם עד לשמים! אצבע אלקים הוא מתחלתו ועד סופו! ומעבר מזה – הצטרף בכור עוני להסר סיגיו ממנו, למען יהי' ראוי ומסוגל, לחיות את חייו כרצון ד', בקדושה ובטהרה, בצדק ובמשפט, בחסד וברחמים, ולהיות – לא רק מאמין בד', כי אם גם אוהב את ד' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו, וייראו ממנו ודבק בו ובמדותיו עד עולם – זה סוד גלות מצרים!

עליית עזרא

בי"ב ניסן עזבו עזרא ורבים מישראל אתו את הנהר "אהוא" (שנקבצו שם וחנו על ידו שלשה ימים) על מנת לעלות לירושלם לבנות את הבית השני ברשיון המלך ארתחשסתא שהוא כורש, כמ"ש (עזרא ח, כא) – ואקרא שם צום על הנהר אהוא להתענות לפני אלקינו, לבקש ממנו דרך ישרה לנו ולטפנו ולכל רכושנו (כי הוליכו אתם כסף וזהב הרבה, מה שלקח נבוכדנצר מירושלם וגם נדבות המלך כורש ושריו, כמבואר שם בסימן ז') כי בושתי לשאול מן המלך חיל ופרשים לעזרנו מאויב בדרך (שלא יתנפלו עלינו לשלול את הרכוש מאתנו) כי אמרנו למלך לאסר: יד אלקינו על כל מבקשיו לטובה ועוזו ואפו על כל עוזביו, ונצומה ונבקשה מאלקינו על זאת ויעתר לנו (כי באו לירושלם בלי שום מכשול).

פרק ג'.

יום שבת הגדול

יום השבת, אומרת אם שושנה, הוא הערבון לכל התורה והמצוה, כי כל שומר שבת כהלכתו, הנקל עליו לשמור כבר את כל התורה כולה, ושקולה שבת ככל המצות, כמבואר ב"מעשה אלפס" בעברית ח"ב פרק "יום מנוחה וקדושה" (וראה גם בקונטרס "עונג שבת" מזה). אך יום השבת שלפני חג הפסח נקרא בשם "שבת הגדול", וזה על שם הנס הגדול שנעשה לישראל בו במצרים. כי בספר התורה (פ' בא) כתוב, שבראש חדש ניסן צוה הב"ה למשה ואהרן לדבר עם בני ישראל ביום זה, אשר בעשור לחדש הזה יקחו להם איש שה לבית אבות ויחזיקו בו עד יום ערב הפסח לשחטו בו לקרבן פסח לד', בו בזמן חל העשירי בניסן בשבת, והגעו בעצמכן – כשנהל כל איש ישראל את שיו ברחובות העיר והשה קראה מָה, מָה, והמצרים שמעו את קול הקריאה, וראו בעיניהם כי יובילו ישראל את אלהיהם לטבח, והשה כאילו יתחנן אליהם – הצילו, הצילוני מידי ישראל! באותה שעה, הלא הי' למצרים להתנפל על ישראל ולקרעם כדג (הן נזבח את תאות מצרים ולא יסקלונו?), ואף על פי כן, נפלה חתת א' עליהם, ולא חרצו לשונם לישראל! בעבור הנס הגדול הזה, קוראים ליום הנס בשם "שבת הגדול".

שושנה – יש לי כאן לשאול: א) מאחר שהנס נעשה בעשרה בניסן, הי' לנו לקרא את העשירי בניסן בשם "יום הגדול", ומאין זכה יום השבת שלפני הפסח לשם? ב) מדוע הוצרכו להקדים ולצוות לישראל מיום ראשון בניסן על מה שיש להם לעשות בעשרה בו?

ג' יודנפרינד – לצעד נעלה כזה, לעבוד את ד' במסירת נפש, ז"א, אני מוכן להקריב חיי על מזבח אהבת מצות בוראי, לצעד כזה צריך הכנה מוקדמת של עשרה ימים לפחות, לקרא בכל יום בכונה – ואהבת את ד"א "בכל נפשך" – אפילו נוטל את נפשך[5], ולכן צוה הבורא ית' למשה לצוות את בני ישראל מראש חדש, למען אשר במשך עשרת הימים המוקדמים יגיעו להמעלה הנשאה של אהבת ד' במסירת נפשם. ואמנם על שאלתך הראשונה אקריא לפניך מענה מתוך ספר "מעשה אלפס" בעברית (ח"ב פרק יום ההולדת החשוב) ומשם יודע לך כמו כן על מה קראה התורה את יום טוב הראשון של פסח בשם "שבת", כמ"ש – וספרתם לכם ממחרת השבת וגו' שהכונה לספור חמשים יום מיום השני של פסח ולחוג את חג השבועות ביום החמשים. והנה כתוב ממחרת השבת במקום ממחרת יום טוב?

ערב פסח

בתחלת ליל י"ד בניסן (הלילה שלפניו), בודקין את החמץ, ולמחר מותר לאכול חמץ עד שליש היום, ובהגיע 10 (לשעות אירופא) שורפים את החמץ, וכל היום אסור באכילת מצה, אך אוכלים לביבות מבושלים או תפוחי־אדמה, ולאחר 3 אסור לאכל לשובע גם תפוחי־אדמה, למען יאכלו בלילה בתאבון את פרוסת המצה שמברכים עלי' "על אכילת מצה".

בליל בדיקת החמץ אין להיות נעור יותר מדאי, נערה יראת ד' משלימה רוב מלאכתה ביום י"ג, למען תוכל לישן בליל י"ד דיה, ולא תנמנם בליל ה"סדר", ה"סדר" הוא אצל יהודי אמתי מעין גן עדן, ובגן עדן יש להיות ער.

זבח הפסח

בי"ד בניסן אחר חצי היום שחטו את השה שהכינו לקרבן פסח. השם "פסח" ענינו חמלה ודלוג, זה הי' קרבן תודה, להודות להשי"ת על אשר חמל על עמו ודלג על בתי ישראל בהכותו את מצרים בעשר מכות, כמו למשל מכת דם, לא נהפכו מי ישראל לדם, וכן כלן, עד מכת בכורות, שלא הי' בית של מצרי שאין שם מת וכל היהודים היה אור במושבותם ששון ושמחה. לפנות ערב צלו את הפסח והריח הנעים התפשט בכל מצרים

[5] רמז לדבר "יום הכפורים" שיש לאדם להתפשט מחומריותו לחיות ממש כמלאך, ולכן הוא מכין את עצמו מראש השנה, ומצאנו התנא ר' עקיבא בשעה שסרקו את בשרו במסרקות של ברזל שעבר על גזרת מלכות רומא והקהיל קהלות ישראל ברבים ולמדם תורה קרא אז קריאת שמע עד שיצתה נשמתו ב"אחד" (כשקרא "ד' אחד"), ואמרו לו תלמידיו – רבנו עד כאן? כלומר: איך אפשר להגיע למדרגה גבוהה כזאת לסבול יסורים כאלה על תורת ד' ולקבלם מתוך אהבה כזאת? והשיב להם: "כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה – בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך, מתי יבוא לידי ואקימנו? והנה היתה לי הכנה לזה כל ימי חיי, ועכשו שבא לידי לא אקימנו"? ילמדו ישרים דרכו.

ואת הדם נתנו בכל בית יהודי על המשקוף ועל שתי המזוזות, המצרים רעשו וגעשו מרוב כעס, והי' ביכלתם לעשות כלה ביהודים, כי היו ישראל חלשים בעת ההיא, כי נמולו ימים מספר לפני זה, כי ערל אסור באכילת הפסח, אך חתת אלקים נפלה על מצרים ופחדו לנגוע בם. בלילה אכלו את הפסח על מצה ומרורים מתוך שמחה רבה ואמירת הלל.

(**מס' מיטב הגיון**) והנה אחרי אשר כבר התנכרו בני ישראל לאבותם והאבות לבניהם, וכבר שכחו את נועם אגדת המשפחה, ע"י העבדות הנוראה והעול הברזל אשר רבץ על צואריהם, עתה, בהרגישם את עצמם בפעם הראשונה חפשים מעול נוגשים ומענים, חפשים מיד פקידים ואדונים, ובשבתם יחד (לאכול הפסח) בחברת בני משפחתם – התלהבו הלבבות מחדש מאהבת משפחה עזה ויטעמו את טעם נעימות חיי המשפחה וחגיגת חג במסבת משפחה, יחד אבות ובניהם ובני בניהם ושכנם עם כל נפשות ביתו, אז הרגישו את נעם עבודת ד' בתוך ביתו של אדם, אז הכירו, איך שגו אלה, המבדילים בין החיים ובין עבודת ד', ואז נוכחו לדעת, מה קרובה עבודת ד' אל נעימות החיים, ומה נפלאה ההרמוניה היוצאת מהתאחדות שניהם, בלכתם שלובי יד, לפני ד' בארץ החיים. ריח גן־עדן הריחו פה עלי אדמות (מדרש) וישמחו וייטב לבם, "והנה ד' נצב עליהם"!.. בחצי הלילה הכה ד' כל בכור בארץ מצרים, גם בכור מארץ אחרת שלן במקרה באותו לילה במצרים הוכה אתם.

* * *

ליל הסדר

כל משפטי ה"סדר" של פסח בליל ט"ו בניסן, כמו שהם מבוארים ב"הגדה", אכילת מצה ומרור וארבעה כוסות ואמירת "הגדה", הנשים מחויבות בהם כאנשים, שאף הן היו באותו הנס של יציאת מצרים, אם אינן מבינות בעברית רשאות הן להגיד בשפה שהן מבינות.

שושנה – שמעתי לשכננו שבאר לבניו שהסדר של פסח איננו רק סדר לליל הפסח לבד כי אם לכל השנה כלה, איך יסדר לו האדם הישראלי את חייו, כי בשעה שהיינו "עבדים" לא היינו ברשותנו כי אם תלויים ברצון ה"אדון", אבל עכשו שיצאנו לחרות מידיו, סודר לנו סדר חיים ראוי לבני חורין, ולפי זה, כל עניני הסדר ושל זבח הפסח רומזים לסדר חיים לימי כל השנה, והייתי חפצה להבין זה.

אמא – הרבה מזה מבואר במעשה אלפס ופרי הגפן (פ' וארא בא), הסימן דצ"ך עד"ש באח"ב מבואר שם באופן פלאי, ויש שמבואר בתחנת מ"א (עמוד קמז) אך דבר אחד

שחסר שם אבאר לך: במצות זבח הפסח יש לאו של – "אל תאכלו ממנו נא", לא לאכל את הפסח כשלא נגמרה צליתו, דבר זה מורה, שכל מה שהיהודי עושה, עליו לראות שיהי' מעשה שלם, למשל, אדם מישראל מתלמד להיות רופא, עליו ללמוד היטב את מלאכת הרפואה, שאם לא כן, הרי הוא רוצח נפשות, את מתלמדת להיות תופרת, תלמדי את המלאכה על בוריה, את לומדת להיות בונה בית בישראל, עליך ללמוד את כל הדינים השייכים לאשה ישראלית, וכל הדברים הנוגעים לבית בישראל[6]. ובכלל אם בא אדם להיות יהודי, עליו להיות יהודי תמים, אם הוא יהודי בשעה שהוא עומד בבית הכנסת וקורא "ד' אחד" בקול רם, ובחיים ובשוק לא יעזוב אפילו שכר מועט, ואינו מסתלק אפילו מהנאה פעוטה, בשביל השם, ז"א, לעבוד בבית הכנסת לד' ובשוק בחיים לטבע לעגל – הה, לא זו יהדות! – היהדות שבאה להנחיל חופש ואושר דעת א' וגאולת עולם לכל העולם, היא – אם בחיים בשוק ובכל פינות שאנו פונים הננו תמים עם ד' אלקינו ובוטחים בו, ורק זו – היא קבלת עול מלכות שמים שלמה! [7] זה הכלל – כל שאינו מבושל ואפוי די אין כאן כי אם כאב בטן!

וישנם דברים רבים שיש לשאול בסדר של פסח והם מבוארים בשלשת ההגדות "מעשה אלפס" דפוס מץ, עטשטין, ורוזנקרנץ.

ליל הסדר קדוש מאד לישראל, בו נעשו נסים רבים לעם (כמבואר בפסקת "אז רוב נסים הפלאת בלילה"), בזכות אברהם אבינו שמסר נפשו בחציו הראשון של ליל זה על כבוד קדושת השי"ת, ברדפו את ארבעת המלכים (אמרפל וחבריו), כמבואר בהגדה: "גר צדק נצחתו" – הנחלת נצחון לאברהם, "כנחלק לו לילה" – בעת אשר חלקת הלילה למענו, ועשית לו נסים בחצי הראשון את החצי השני השארת לבניו במצרים והרבית עמהם נפלאותיך.

שושנה – ספרה אמי ספור נאה מהתנ"ך מה שקרה בליל הסדר כמו שהיה אבא רגיל לספר.

אמא – בימי הבית הראשון (בזמן חזקיהו מלך יהודה) בא סנחריב מלך אשור והחריב כמה ערים בארץ ישראל, ונתן את דעתו ולבו על ירושלם, הוא בקש להוציא את ישראל מארץ יהודה ולהביאם אשורה, ושלח את רבשקה שר צבאו להסית את ישראל לשמוע בקולו. ורבשקה קרא בקול: על מי תבטחו לכם? האם על חזקיהו מלככם החלש?

[6] היא צריכה ללמוד דיני כשרות, דברים האסורים לעשות שבת, טהרת המשפחה, ואיך לחנך הבנים והבנות בדת ישראל ובמדות טובות.

[7] ונוכל להעמיס כונה זו במחז"ל (ברכות יד) כל "המאריך באחד" מאריכין לו ימיו ושנותיו, ד' אחד צריך להיות קבוע בדעתנו כל היום מבקר ועד ערב, בביהכ"נ בחיים ובשוק בכל פינות שאנו פונים.

התערבו נא עם אדוני, הוא ישלח לכם אלפים סוסים, האם יש לכם רוכבים להושיב עליהם? ואם באלקיכם תבטחו – הנה אדוני החריב כמה ארצות, האם יכלו אלהי הארצות ההן להושיע?

רבים מרפויי האמונה בקשו להכנע לו מרוב פחד, אך חזקיהו הצדיק בטח באלקיו ולא שעה אל סנחריב, הוא אמר, מבטחם של ישראל אינו תלוי בכחות טבעיים בחרב וחנית, שקר הסוס לתשועה וברוב חילו לא ימלט, נשקנו הן, התורה והמצוה, כשיש "רוממות אל בגרונם" של ישראל, אז "חרב פיפיות בידם"! הוא השתדל על ישראל אשר יתנו את לבם אל התורה והתפלה, הוא נעץ חרב בבית המדרש להורות, שבשעה שחרב האויב מעופפת על פנינו, עלינו לחדד את נשקנו נשק התורה, ובו ננצח, וכן הי':

בערב הפסח צר סנחריב על ירושלם בעם רב כחול הים, אשר מאה ושמנים וחמשה אלף היו רק פקידים על החיל הזה. הם נועצו ביניהם איך לעשות, אם להריע על מבצרי בת־יהודה תיכף להפיל חומתה אם לחכות, אז אמר להם אחד השרים, טוב טוב לנו לנוח הלילה, ולמחר – כל אחד מאתנו יסיע אבן מן החומה וישליכה אל תוך העיר והעיר תשוב לגל של אבנים!

הגעו בעצמכן עכשו, את מצבם של ישראל, אם אויב כביר כזה צר על העיר! ההמון הי' נבהל מאד, אך המלך חזקיהו והצדיקים אדירי האמונה, חזקו את לבבו בד' ואמצו את רוחו לאמר: "אחים! נשכח נא בכל, הן עלינו להקריב את הפסח ולערוך את ה"סדר", נעשה אנחנו את שלנו, והב"ה יעשה את שלו"! וכן הי' – הם הקריבו את קרבן הפסח וערכו את הסדר ושוררו הלל ברוב שמחה, והשי"ת עשה את שלו – הוא קרא את כל מלאכי המרום ואמר להם: "ראו בני החביבים, עד כמה חביבים מצותי עליהם, עד ששכחו בכל הפחד שהקיפם וכל מחשבותיהם נתונות במצות פי!" באותה שעה פתחו מלאכי השרת את פיהם והתחילו לשורר בקול נעים ואדיר: "מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ"! והשי"ת פקח את אזני צבא סנחריב לשמוע את קול מנגינת מלאכי המרום, ויצתה נשמתם מרוב נעימת המנגינה הנפלאה, ונשארו כלם פגרים מתים, כמו שכתוב – ויצא מלאך ד' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים (מלכים ב, יט, לה), וסנחריב לבדו עם עשרה אנשים נמלטו בעוד נפשם באפם, ובבואו הביתה התנפלו עליו בניו וימיתוהו בחרב.

כשהשלימה אם שושנה את הספור, פתחו חברותיה את פיהן ותשוררנה לאמר – מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ! ומרוב התפעלות נמשכה שירתן כחצי שעה.

– אתן רואות חביבות? סימה אם שושנה, כשישראל שומרים את התורה, אין להם לפחוד מהאויב הכי נורא בעולם! כמ"ש (תהלים פא) – לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו, כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי!

אין לנו להתפלל מפלה על אויבינו, עלינו להתפלל תפלת ראש־השנה: "ובכן תן פחדך וכו' ויראוך כל המעשים כו' ויעשו כלם אגדה אחת לעשות רצונך בלבב שלם, יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך וכו'", אם אך יכירו אויבינו את ההבדל בינינו לבינם, גם מלאך רע בעל כרחו ישורר: "ישראל גוי אחד בארץ"!

יום ראשון של פסח

בחמשה עשר בניסן יצאו ישראל ממצרים, בערך שלשת מיליון נפש, אנשים נשים וטף, גם ערב רב מעם מצרים התיהדו ועלו אתם. והמצרים היה להם עסק לקבור את בכוריהם.

יום תלות את המן

בט"ז בניסן תלו את צורר היהודים הכי נורא, הוא המן **האגגי**, ולפיכך אוכלים לביבות בעל שלש קצוות בדמות המן־תשים.

זמן תחית המתים

בשבת חול־המועד של פסח קוראים את ההפטרה "עצמות היבשות" בה יסופר כי צוה השי"ת על הנביא יחזקאל (בהיותו בבבל) להחיות עצמות יבשות אשר מלאו בקעה אחת, כי מסורת בידינו מאבותינו ש"תחית המתים" תהי' ב"פסח"[8].

ליל בקיעת הים

הלילה השייך לשביעי של פסח עברו ישראל את הים (ים סוף) בחרבה, ובהאיר הבקר שוררו את השירה "אז ישיר".

מנהג ישראל להיות נעורים בליל שביעי של פסח וללמוד ענינים השייכים לו, לקיים "שיחו בכל נפלאותיו". כי אין בכח עט לתאר מצב ישראל בשעה שרדף פרעה אחריהם ואין להם דרך לנטות ימין ושמאל, כי לשני צדיהם המדבר הנורא מקום שרף ועקרב[9], ולפניהם הים־סוף ומאחריהם חיל פרעה. המשורר תאר את הענין במשל נפלא: "יונתי בחגוי הסלע" – הנץ רדף אחר היונה ונמלטה לתוך חור מחגוי הסלע, והנה לפני' נחש נושף להשחיתה! במצב אשר כזה נמצאה כנסת ישראל, אמר לה הב"ה: "הראיני את

[8] כמו שאנו רואים את הטבע, אשר בסוף הקיץ נובלים עלי האילנות, והאם עם בני' (הארץ עם העצים תולדותי') לובשים בגדי מת (השלג הלבן), וכל הטבע מתה, אך בהגיע האביב (ניסן) אומר הבורא ית' – הקיצו ורננו שוכני עפר! השליכו המתים מעליכם את תכריכי המת (השלג הלבן), לבשו את הבגד הירוק (העשב והעלים הירוקים) ושבו והולידו (יבול ופירות)! האין זאת "תחית המתים"? ככה יהי' אצל האדם!

[9] עיין ב"מיטב הגיון" (עמוד 82) שהוצאתי לאור מכ"י, באור נפלא על מחז"ל ד' כתות נעשו ישראל על הים.

מראיך" – הראי לי את הדמות שנחלת מאבותיך שמסרו נפשם על קדושת שמי, ואומר המדרש: "שם בנימין צעיר רודם – רד־ים", כי קפץ השבט הצעיר הזה אל הים להקים דברי ד' אשר דבר ביד משה – דבר אל בני ישראל ויסעו! ואחריהם קפץ נחשון בן עמינדב נשיא יהודה ראשונה לתוכו, ונתקיים בהם – פתחו לי פתח כחודו של מחט (שהראו התחלה של מסירת נפש) ופתח להם הב"ה פתח כפתחו של אולם, כי קרע להם את הים והלכו בתוכו ביבשה. (ועיין בסדור "מעשה אלפס" פסוק "וברוח אפיך נערמו מים" איך גואלו פרעה וחילו לרדוף אחריהם בים?).

חכמינו ז"ל אומרים (אבות פ"ה) עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים (שניצולו מעשר המכות שבאו על המצרים) ועשרה על הים, והם: א) ויבקעו המים, – ב) שנעשה הים כמין אהל ונכנסו ישראל לתוכו, – ג) שנעשתה קרקעית הים יבשה בלי חמר וטיט שתהי' נוחה לישראל לעבור בה, – ד) הקרקעית שדרכו בה המצרים (ברדפם אחר ישראל) נעשתה לחה מלאה רפש וטיט, – ה) המים הנקפאים בים לא היו לגוש אחד כי אם לחתיכות קטנות בדמות לבנים ואבני בנין מסודרים, – ו) המים הנקפאים נעשו קשים כסלעים ורוצצו ראשי מצרים כמו שנאמר – שברת ראש תנינים (אלו המצרים) על המים, – ז) הים נגזר לשנים עשר גזרים למען יעברו השבטים איש איש בדרך מיוחד, ח) חומות המים שנקפאו והבדילו בין שבט לשבט היו זכים כספירים, למען יוכלו לראות אלו את אלו כי עמוד האש האיר להם את הלילה, – ט) החומות הוציאו מים מתוקים להשקות את ישראל כמו שנאמר – נד נוזלים, – י) לאחר ששתו מהם חזרו ונקפאו ונעשו ערמות כמו שנאמר – נערמו מים.

שושנה – הנס השני והשביעי והשמיני, לכאורה מיותרים, וכי עביד קב"ה ניסא בכדי?

אמא – מתוך שאלתך בתי היקרה עמדתי על כונה עמוקה בדברי השירה "זה אלי ואנוהו", ז"א, אתה אלקי קדושי שוית הוד והדר על הנס של קריעת ים סוף. בדברים שלא הי' בהם משום הכרח כי אם משום פאר והדור, בזה למדתנו, אשר בעת שנעסוק במצותיך, לא נחפש לקיים רק את הנחוץ במצוה, כמו שאומרים אחדים, תהי מזוזה בעד 10 פרוטות אם אך הסופר מעיד שהיא כשרה. ואם לאו – עונו בראשו[10], לא – אך: "אנוהו!" אתנאה לפני שמך במצות, בסוכה נאה, מזוזה נאה, וכן הלאה (שבת קלז).

(דרך שני לישב שאלה זו עיין ספרי "אהבה לבבית טהורה" ח"ב צד 122 ותרוה נחת. שם תמצא כי עשרת הנסים שנעשו לאבותינו על הים, לא נעשו רק לשעתם כי אם להיות

[10] עיין מעשה אלפס באידיש (פרק ד' פערדישע פאדקאווא) ותרוה נחת.

מעיני ישועה, אשר מהם ישאבו ישראל גאולה ופדות בכל דור ודור, עד אשר יבא גואלנו צדק וכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו השי"ת הפלאות.)

פרק ד'.

ימי הספירה

הימים של ספירה הם ימי צער ועצב, כי ב17 ימים בהם (מר"ח אייר עד ל"ג בעומר), מתו עשרים וארבעה אלף תלמידים שהיו לו להתנא הגדול ר' עקיבא (הם טמונים בעיה"ק טבריא). בימים אלו אסור להסתפר ולעשות נשואין משום אבל על האבדה הגדולה הזאת. בימי הספירה יש לאדם לטהר את עצמו ממדות רעות ולשתול בלבו כנגדן מדות טובות. דרך ארץ (מדות טובות) קדמה לתורה, כי למתן תורה יש לבוא בלב טהור וטוב, לאהוב כל אדם כנפשו ולבקש טובתו, ולפיכך סופרים הימים האלה, כאשר ימנה הטמא ימי טהרה לפני טהרתו.

בין תלמידי ר' עקיבא אלה שנפטרו היו תלמידים שלא נתנו כבוד זה בזה במדה הראוי' לאנשים גדולים כמותם, ולפיכך בעידן ריתחא, בימי מלחמת ביתר שאז מענישים בשמים גם על מצות־עשה, נפקד עליהם עונם, ועם החוטאים נענשו גם הטובים, בעבור שלא מיחו בהם כראוי, ולא עוד אלא שנענשו באותם הימים שישראל צריך שיהי' להם לב אחד, כמו שהי' בעת קבלת התורה, כמו שנאמר – ויחן שם ישראל נגד ההר, חנו כאיש אחד בלב אחד.

ולפי שגם אנו הננו מנוגעים במחלה זו של "שנאת חנם", שהרי בעבור זה חרב בית מקדשנו וגלינו מארצנו, עלינו להיות בצער בימים אלו, לזכור להיטיב מעשינו, להיות אוהב את המקום אוהב את הבריות כמו שהיו ישראל ביום גשתם אל הר סיני, ונזכה אשר ישוב בית המקדש ויבנה לנו.

בששת השבתות שבין חג הפסח לחג השבועות גומרים ששת פרקי "אבות" המלאים מוסר השכל והדרכה במדות טובות.

בנוהג שבעולם, מיד בהגיע האביב (חדש מאי), משתדל כל אחד בכל מאמציו לקבוע לו מושב במקום אויר זך (דאציע באידיש), האויר הרענן מועיל הרבה לבריאות, הוא מזכך את המוח ומטהר את הדמים, ויחד עם המזון הטוב מזין את הגוף לשנה שלמה.

חכמינו ז"ל שהיו רופאי הנפשות, ידעו, שהחדש וחצי הללו שבין פסח לעצרת, שבהם הורעש העולם מהנפלאות הגדולות של "יציאת מצרים" ו"מתן התורה", הימים הללו הם "ימי אביב" בעד הנפש, ולפיכך תקנו לנו בשבילם מזון נפשי מעולה, ללמוד בכל

שבת פרק אחד מהמדות היקרות שבמסכת "אבות" ומזון זה יזכך את המוח ויטהר את הדם (שלא יטה לתאוות מגונות) ויתן בלבנו תשוקה לחיות כל השנה "חיים של אהבת תורה ויראת שמים".

אך כשם שישיבה במאוירה מתוך רעבון איננה מספיקה את הבריאות המקווה, כן אמירה יבשה של מילי דאבות, אם לא ישיתו לב אל התוכן הזך שבהן שיהי' באמת "ותורתך בתוך מעי" אין בכחה להבריא את הנפש, ולפיכך לא ניתן ה"פרק" ל"הגיד" אותו כי אם "ללמדו", עד אשר דבריו הקדושים ישקו את העצמות היבשות, ואז נהי' בטוחים ממומי הנפש, שהאביב והקיץ עלולים לפגמה בהם, כמו שאומר הנביא (ישעי' ה, יב) והי' כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם ואת פעל ד' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו, לכן גלה עמי מבלי הדעת, ממה אנו סובלים עד היום.

ולפי שפרקי אבות הם רפאות־תעלה יקרה להנפש, תקנו חכמים לחזור עליהם ארבע פעמים במשך הקיץ, לזכור בהם תמיד. וגם כשהולכים לטייל קצת עם הבנים יש לשננם להם, כמו שנאמר – ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך, ובזה נזכה אל – למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה בארצנו הקדושה, כימי השמים, חיי שמים, על הארץ, בעולם הזה, ע"ד – עולמך תראה בחייך, אמן.

בענין המדות

ג' יודנפרינד – בהגיעי לענין המדות אשר למענן ניתנה מסכת "אבות" לא אוכל בתי היקרה מבלי להטיף לך דברים אחדים בנוגע להן. הנביא ירמי' אמר – נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים, החפץ לזרוע גרעיני תבואה עליו לנקות בתחלה את האדמה מקוצים ואחר כך יזרע, כי הקוצים הללו מוצצים את לשד האדמה ואינם מניחים לתבואה לצמוח כראוי, וכן האדם, לא יוכל לשתול בקרב נפשו ובלבו מדות טובות כל זמן שלא יבער אחרי המדות הרעות, למשל, אם אינו מגרש מדת השקר מלבו, הרי הוא איש אומלל, אין אדם מאמין לו אפילו בשעה שהוא דובר אמת, כמ"ש חז"ל – זהו עונשו של בדאי (גם בעולם הזה) שאפילו אומר אמת אין מאמינים אותו, וכן הדבר בגבה־לב שאין אדם סובלו, כמ"ש חז"ל – האי מאן דיהיר אפילו על אנשי ביתי' לא מתקבל, ופשיטא במי שהוא כעסן שאין מי שיסבול אותו ובעצמו מקצר את ימיו, הוא מרתיח את דמיו ולבו מתחלש עליו, ושום דבר אינו עולה בידיו, כמ"ש חז"ל – רגזן לא עלתה בידו אלא רגזנותו, ולפיכך – חובה על האדם להתרגל לגרש ממנו את מדותיו הרעות ולהרגיל עצמו במדות טובות, וזה כל חנוכו, להיות אדם בעצם ולא חיה בצורת אדם, ורוצה אני להציע לך

למענך ולמען כל מי אשר תוכלי להשפיע עליו, אופנים קלים איך לשרש מן הלב את המדות הרעות, ואחל במדת הגאוה שהיא האם לכל המדות הרעות.

מדת הגאוה

הגאוה באה לאדם בעבור שה"אני" שלו עולה בעיניו על הכל - אני אראה לך כבר מי "אני"! והעצה לזה לשית אל לב ביום התענית (כמו תשעה באב יום הכפורים) לפנות ערב, כשאין רגליו סובלות אותו עוד, איה איפה ה"אני" שלי? או לסדר לעצמו תענית מיוחדת לשם זה כגון ערב ראש חדש (שרבים מיראי ד' מתענים אז), כי אין הגאוה באה אלא מתוך שפע ושובע, כמ"ש - פן תאכל ושבעת ורם לבבך. - שנית - כמ"ש בס' מסלת ישרים (פכ"ג): להתבונן כמה חולאים יכולים לבוא על האדם שיצטרך להתחנן במו פיו למי שהוא לעזור אותו ולסייעו להקל לו במקצת, וכמה צרות יכולים ח"ו לבוא עליו שיהי' עליו ללכת לשחר פני רבים אשר מאס לפעמים לתת להם שלום למען יהיו לו למושיעים, דברים כאלו אנחנו רואים יום יום בעינינו, וכדאים הם לשבר גאותו של האדם ולהלבישו ענוה ושפלות.

ובנשים רגילה מדה זו על הרוב מתוך שהן לובשות בגדים יקרים של משי וסמוט למשל, ועליהן לזכור את תפלת האשה החכמה באמרה: רבש"ע! מודה אני לך על החסד שעשית עמדי בתתך לי בגדים יקרים להתנאות בהם, אך יחד עם זה אתחננה לך לאמץ את לבבי לא להתגאות על חברותי, כי יודעת אני כי שפלה אני מהתולעת, כי היא שוזרת את המשי ולא תעטה גאוה להתגאות על אחרים, ואנכי אנוש אנוש אשר לשזור את המשי איני יכולה אך אדרבה אני מכלה ומבלה אותו ולבסוף עוד יגבה לבי בקרבי על אחרים, מה נאמנו דברי חכמינו האומרים שהגאוה היא ה"שלט" של האדם השוטה. האשה הפקחת אשר תשנן בפי' תפלה זו מתוך התבוננות, בטח תמלט מידי הגאוה השפלה.

וישנה עוד סגולה לשנן את מאמרו של החסיד (בספר "חובת הלבבות") - חטאי אילו יריחון בם שכני - אזי ברחו ורחקו מעל גבולי (כי אדם אין צדיק וכו' אשר לא יחטא).

ואם תשאלינה: לאיזה צורך שתל הב"ה את מדת הגאוה באדם? ע"ז אגיד לך, כי מאד נחוצה הגאוה לאדם, להיות לבו גבוה בדרכי ד', כמ"ש ביהושפט, ויגבה לבו בדרכי ד', וכמ"ש דוד המלך ע"ה, בד' תתהלל נפשי, כי יש להתגאות במה שעובדים את השי"ת שהוא מלך מלכי המלכים, כי עבד מלך מלך, וגאוה זו הולכת שלובת יד עם הענוה, כי כשהאדם מתבונן בגדלו של השי"ת עד כמה שיד רגשותיו מגעת, לבו נכנע בקרבו ושפלות נוראה תלבישהו ומיד בזכרו כי זכהו הש"י לעמוד לפניו לשרתו ולמלאת רצונו במה שהוא, הוא עוטה גאוה ופאר על זכותו זו, ועל זה נאמר - ישמעו ענוים וישמחו.

ועל זה אמר המשורר האלקי: "כי אראה", כשאני רואה, "שמיך, מעשה אצבעותיך, ירח וכוכבים אשר כוננת", באותה שעה אני מתמיה "מה אנוש", ומה ערכו, "כי תזכרנו", לבראתו בכלל, ואוסיף להפליא – במה נחשב בנו של אדם זה שהי' יציר כפיך, "כי תפקדנו", פקידה יתרה עוד על כל הבריאה כולה, כי "תחסרהו מעט מאלקים", להעמידו לפניך לשרתך, כי עבד מלך כמלך, והנה בזה, "וכבוד והדר תעטרהו", גם את כל הבריאה רדת לפניו, כי "תמשילהו במעשי ידיך, כל שתה תחת רגליו"!

על פסוקים אלה יש לשנן תמיד, כי הם מקנים לאדם את השפלות והגאוה הטהורה גם יחד למתבונן בהם.

מדת הכעס

הכעס הוא מדה מגונה מאד, הוא מביא לכל עבירות שבעולם, כמ"ש חז"ל, כל הכועס כל מיני גיהנם שולטים בו, כי בשעת כעסו הרי הוא כשכור שאבדה לו דעתו. אמר לו אליהו הנביא לאחד מחכמי התלמוד – לא תרתח ולא תחטא, לא תרוי (לא תשתכרי ביין) ולא תחטא, הנה דימה הכעס לשכרות. ואמרו חז"ל על הכתוב – לא יהי' בך אל זר, איזהו אל זר שהוא בגופו של אדם הוי אומר, זה יצה"ר של כעס! כשלא יהי' בך הכעס הזה לא תבא להשתחוות לאל נכר.

אספרה לך מעשה מחיים בן הישיבה החרוץ (הנודע לקוראי "מעשה אלפס"), עד היכן העלה את נפשו למדת "הוי קשה לכעוס ונוח לרצות", פעם אחת התנפל עליו בן אדם אחד באמצע הרחוב בחרופים והכאות, בדמותו על פי פרצוף פניו, כי הוא פלוני שונאו, אז פנה אליו חיים בקור רוח ושאלו: "אם אתה נרגז עלי כל כך בטח אתה מכיר אותי, הגידה לי איפוא אחי מה שמי"? – פייבקה שמך, ענה המכה. – לך לשלום, השיב לו חיים, שמי חיים ולא פייבקה! ועתה שימי אל לב, כמה צער חשך לו חיים בסבלנותו? אילו הי' בא לכלל כעס, הי' משיב חרפה אל חיק מחרפו וקורא לשוטר, ואז הי' השני נענש בישיבה ב"חדר" לחדש ימים, ובטח היו אשתו ובניו מתנפלים על חיים לאמר – שודד, מה עשית? הושבת את בעלי ואבינו בחדר, קום ותן לנו אוכל! והי' חיים נאלץ עוד לשחד את שר בית הסהר לשחרר את האיש... ואולם בעזרת סבלנותו יצא מכל העסק הזה שלם ועוד הי' לכבוד ולתהלה בפי כל.

אך איך הגיע לסבלנות כזו? זה הי', כמו שהוא בעצמו ספר, על פי מעשה שקרה לו.

בטוב לבו ערב חיים בעד שכנו הסנדלר למלוה להלוות לו שלשים כסף על שלשה חדשים, כמובן הגיע זמן הפרעון והלוה לא שלם, והוכרח חיים לשלם. הבטיחו הסנדלר לשלם לו שקל לשבוע, ועברו כמובן כמה ירחים והמבטיח לא הכניס פרוטה אחת. אמר

לו חיים: ממה נפשך, אם יש לך עבודה הרי אתה משתכר ומדוע לא תשלם לי? ואם אין לך עבודה, עשה לי עתה זוג נעלים ותנכה לי ארבעה שקלים מהחשבון, ולאחר חדש תעשה גם לאשתי זוג נעלים, וכן בעד חמותי, עד שבמשך שנה אחת תפרע את כל החוב. על זה השיב לו הסנדלר: ומאין אקח על החומר בשביל הנעלים? אמר לו חיים: טוב, אני אתן לך שני שקלים בעד החומר ושני שקלים שכר עבודה תנכה, נתרצה הסנדלר וחיים נתן לו שני שקלים כמו שאמר. חיים חכה שבוע, חדש, להביא לו את הנעלים, ולבסוף נודע לו, כי בחומר שקנה הסנדלר בעד כספו עשה נעלים לאחרים, התרגז חיים והלך לבית שכנו להתקוטט עמו, אך לפני פתחו את הדלת נמלך בדעתו ואמר: מה ארויח אם אתקוטט עם הסנדלר? אולי יקבל את חרופי ולא יענה לי ופעם אחרת לא אוכל עוד לבוא אליו והנה אפסיד חובי... ולכך, פתח הדלת בנחת ודבר בנחת עם שכנו – מה יהי' הסוף אחי מענינינו? האם נאה כך, לשלם רעה תחת טובה? וסוף דבר הי', שלאחרי הליכה וחזרה כעשר פעמים, עשה לו הסנדלר זוג אחד של נעלים וחסל. כשראה חיים את פרי סבלנותו ממעשה זה, נטל על עצמו להתנהל בסבלנות בכל מקרה שיזדמן לידו, וכשהתנפל עליו אחד פתאם, חשב בדעתו: שמא מנסני פלוני להכירני, כמ"ש חז"ל, בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו בכיסו ו"בכעסו", וככה הגיע למעלת – "קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד"! [11] ועל ידי מדה זו נשאר בבריאותו ובכבודו והאריך ימים ומצא חן ושכל טוב בעיני א' ואדם כמשחז"ל – מי שאינו כועס הב"ה אוהבו.

על שאר המדות

ואומר הרמב"ם בצואתו לבניו:

"אהבו את האמת והצדק ובהם תדבקון כי תצליחו בהם וההצלחה תהי' כבונה על צור החלמיש. שנאו את השקר והעול ואל תתאוו למטעמותיהם כי הוא כבונה על החול וקראו עליו: אמור אל טחי תפל ויפול (הטח כותלו בטיח תפל לא הועיל כי יפול), ולכן, ינעם לכם האמת והצדק שנראה (לכם) שתפסידו בו יותר מן השקר והעול שנראה (לכאורה) שתרויחו בו. וכן אמר החכם במוסרו: "אמת קנה ואל תמכור". דעו כי האמת והצדק הם תכשיטי הנפש ונותנים גבורה, בטח ונצח לגוף, ולא מצאתי רפואה לרכות הלבב כהרכבת האמת והצדק. לא הבטיחוני אחוזת מרעים ועשתרות קרנים ושלח ושריון ככובע האמת ומגן הצדק. והי' ביום הנחילי אתכם את אשר הנחילני הבורא, אנחילכם הנאמנות אשר בו הקנני הבורא החיל הזה. כי במקלי עברתי להרויח לחם

[11] כאן אומרת המשנה "חסיד", ואילו להלן אצל – מהיר לשמוע וקשה לאבד היא אומרת – הרי זה "חלק טוב", מזה משמע שביד האדם להרגיל עצמו להיות קשה לכעוס ונוח לרצות.

התמיד ונסכו, והנה ברכני ד' עד כה. והנאמנות הכניסתני במקום שלא הכניסוני קרובי, וירשתי מה שלא הורישוני אבותי, והמשילתני על גדולים וטובים ממני והצלחתי והועלתי לי ולזולתי".

"אל תשקצו את נפשותיכם במחלוקת המכלה הגוף והנפש והממון ומה נשאר עוד. נביאים נבאו וחכמים חכמו ופילוסופים חפשו ויספו לספר רעת המחלקת ולא הגיעו לתכליתה, לכן, שנאו אותה ונוסו מפניה, והתרחקו מכל אוהביה וגואליה ורעיה. וגם אל כל שאר בשרכם אוהב מדנים התנכרו ורחקו קרבתו פן תספו בכל חטאתו".

"התפארו ב"סבל" כי היא הגבורה הישרה והנצחון האמתי, כי בבקשכם הנקמה שמא לא תשיגוה ותחליאו לבבכם בתוחלת ממושכה, ושמא תוסיפו על בשתכם חרפה כגולל אבן (אשר) אליו תשוב, ואם תשיגוה הנה חטאתם לד', ודעו את אשר תמצא אתכם, שנאה, לב נוקם, בלבול השכל, טרוד שנה, בלבול פעולה. לכן תכירו מעלת הסבל[12] והייתם קדושים בעיני אויביכם, והתקדשתם ויתחרטו מזיקיכם, ותגדל נפשכם בעיניהם, וישובו וייטיבו לכם אם הם אנשי לבב, ואם הם אנשי בליעל יכאבו ויצר להם על אשר לא תתחברו עמהם לעשות כמוהם, ותמלכו עליהם בכתר המוסר".

(וראיתי ב"אוצר התורה מעשה אלפס" בנוגע למדות:)

[12] וכן אמר הגאון האמתי ר"י סלנטר זצ"ל – אם הצדק אתך, ראה בני שתשאר צדיק!

[13] (שלמה'לה) מדוע נאמר "וישראל אהב" ולא "ויעקב" כמ"ש בתחלה: וישב יעקב, אלה תולדות יעקב?

(אבא) התורה רומזת לנו, שלא בתור יעקב (אהבת אב טבעית) אהב את יוסף, כי אם בתור ישראל (אהבה שכלית, כי השם ישראל שם המעלה), שאילו הי' יוסף נער זר גם כן הי' אוהבו.

(שלמה'לה) ואיזו מעלה רואים כאן ליוסף, אם רעה את הצאן כשהוא בן 17, הנה נער בן 10 ג"כ יודע לרעות צאן כמו שבעיני ראיתי?

(אבא) אספרה לך ספור: רבי זכרונו לברכה היה אדם פקח, ובכדי שלא ישקעו התלמידים במחשבות ויגררו רק אחרי הרב, הי' מצוה להם שיקדימו הם להגיד, יבארו את המלים לפי שכלם, וכשהיו נכשלים בבאור הי' מתקנם. וזוכר אני שבארתי את ה"חומש" וכשהגעתי ל"רועה את אחיו בצאן" בארתי שיוסף הי' רועה את אחיו עם הצאן, כל חברי צחקו לי, כי לא את אחיו רעה כי אם הצאן, ואנכי טענתי אם כן ראוי להיות כתוב: הי' רועה בצאן את אחיו? הרב נתן לי הצדק ואמר: התורה רומזת לנו כאן איזה חכם ואציל היה יוסף אשר לבד שהי' חרוץ ומוצלח לכל הי' שם לב לכל דבר להוציא ממנו תוכחת מוסר, וברעותו את הצאן, ראה לעיניו סמל של הטבה היא הצאן הזאת, אשר למרות חולשתה, מרבה היא להיטיב לעולם, לזונו בחלבה, להלבישו בצמרה, והיא עצמה מסתפקת במעט דשא וקורטוב מים ושמחה בחלקה! האח, מה גדולים דברי איוב שאמר – מלפנו מבהמות ארץ, מבהמות פשוטות יאלפנו הבורא מוסר, כמו הצאן הזאת, שאם אמנם שאין להודותה על מעשי' הטובים, שהרי לא בטוב טעמה היא עושה כל אלה, הנה נבראה להורותנו את הדרך נלך בה, כי אילו הי' האדם נוהג כך, לכמה שבח הי' ראוי? דבר זה מספרת התורה על יוסף, שבהיותו עוד רך בשנים, אך בן 17 היו לו רגשים כה אצילים ואמץ לב כה נעלה אשר ברעותו את הצאן, הי' רועה ומנהיג את אחיו באמצעות הצאן, לאמר, שאין לאדם לחיות לו לבדו כי אם לתועלתו של העולם כולו.

(שלמה'לה) למוד יפה ונעלה, אך איך נקשר זה עם חציו השני של המקרא – והוא נער את בני בלהה?

(אבא) הקשר יפה ומתאים, לבל נחשוב, כי את הלמוד היפה הזה נשא יוסף אך על שפתיו, כי להטיף מוסר לאחרים הנקל מאד למי שהוא, מספרת התורה, "והוא" – יוסף עצמו שהי' בן לרחל הגבירה ובבת עין לאביו יעקב,

– "וישראל[13] אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא לו", ויש לשאל אם כן הי' לו לאהוב את בנימין עוד יותר, ולזאת תרגם אונקלוס: "בן זקונים", – בר חכים, שכל תורתו שלמד יעקב בבית מדרשם של שם ועבר מסר ליוסף. דבר זה מלמדנו לדעת, כי מעלתו הנשאה של יוסף במדות, אם בעדו ואם בכדי להדריך את אחיו בהן, כמו שאנו רואים, שבמקום שהוצרך לגדל לבב להיות רועה לאחיו הגדולים, מצא לו את האמץ לזה, ובמקום שהוצרך לענוה ידע לאחוז בה לשרת את אחיו בני השפחות, ומכאן אנו יודעים שבכל המדות כמו אהבה ושנאה רחמים ואכזריות ידע היטב מתי להשתמש בזו ומתי בשכנגדה, כמו שבעל בית מרקחת יודע להשתמש בסם או ירק פלוני למחלה זו ובשאר לאחרת – מעלתו זו לא באה לו מאליה מתוך שתיה קרה. קוצים גדלים מאליהם, ז"א רעיונות של הבל עולים מאליהם בראש, ואולם תבואה אינה גדלה מאליה, אך יש לחרוש ולזרוע זרעים, ואחרי זה אם יורד המטר התבואה גדלה, וכן מי החפץ לקשט את לבו במדות טובות, עליו לסקל מתוכו את האבנים, כעס, אכזריות, קנאה, שנאה, ולרכך את הלב אשר ישוב ללב בשר, ולזרוע בו זרע אמת, זרע של רחמים ענוה ותמימות, ועל זריעה זו להרעיף מטר, היא התורה המשולה לטל ומטר (יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי) ואז גדלות ועולות מדות יקרות. דבר זה באה התורה ללמדנו, מאין לקח לו יוסף את מדתו הנשאה להיות "רועה את אחיו בצאן", ז"א להנהיג את אחיו במדת הצאן (ולפיכך לא אמר רועה את הצאן עם אחיו), במה שהן מעשרות את בעליהן ואך טובה יקבל האדם ממנה, מאין לקח זה? כי בן זקונים הי' לאביו, כל הרכוש של אבנים טובות ויקרות שקבל יעקב בבית מדרשם של שם ועבר מסר ליוסף, הוא שפך לו כמו שאומרים זהב לתוך גרונו ומזה צמח אציל כיוסף, כמו שאנו רואים, שבעת שטולטל יוסף למצרים, ביון ערות הארץ, שאדם אחר במקומו הי' נטבע ברפש וטיט יון זה, הוא יצא נקי משם כטבעת זהב.

ישראל והתורה

בכ"ד ניסן עזבו ישראל את הים והגיעו למרה. שם היו המים מרים והתפלל משה להשי"ת, והראה לו ד' עץ מר והשליכו אל המעין ונעשו המים מתוקים[14]. מזה אנו

"נער", הי' משרת לא רק לאחיו "בני לאה" הגבירה כי אם, את בני בלהה וזלפה, "בני השפחות", ומתוך יראת הכבוד שהן, "נשי אביו". ולפיכך, כשהי' יוסף סמל הטוב, אהב אותו אביו, לא אהבה גופנית כאהבת אב לבן, כי אם "וישראל" אהבה שכלית נובעת מלב ומוח.

[14] בחומש "בינת המקרא" להמדקדק המפורסם מר ארי' ליב גורדון ז"ל (דברים כז) כותב – כל הכתובות שכתבו ישראל במדבר הגדול מ' שנה כולן היו כתובות בולטות שגילה הנוסע קאסמאה עוד לפני י"ד מאות שנה בספרו על דבר מסעו במדבר ההוא, ואמתת דבריו נתגלתה בימינו ע"י החכם האנגלי "פורשטר" אשר העתיק כתובות הרבה ללשון מובנת, לדוגמא באחת הכתובות האלה כתוב "שהמתיק משה מי מרה על ידי השלכת עץ".

למדים: א) שאין עם ישראל עומד תחת ההנהגה הטבעית, כי לפי הנהג הטבעי הי' למים להיות יותר מרים בכח העץ המר והם שבו להיות מתוקים. ב) התורה נדמית לאדם מר בתחלה (בהיותו רגיל עם החומר והבלי הזמן) ונטל כבד מנשוא, אך אחרי כן היא שבה להיות מתוק, וממתקת לו את חייו המרים, כמ"ש דוד המלך ע"ה: "לולא תורתך שעשועי כי אז אבדתי בענייי". ולכך ניתנו לישראל במרה מצות אחדות, אותן שהן שרשים ועקרים לעץ החיים, כמו "שבת" שהיא המנעימה את טרחו ומשאו של האדם בימי החול. ו"כבוד אב ואם" להמתיק את הצער של "גדול בנים".

פסח שני

בי"ד אייר היו מביאים קרבן פסח מי שהי' טמא או בדרך רחוקה או שגג ונאנס ולא עשו פסח בי"ד ניסן.

ירידת המן

בט"ו אייר באו ישראל למדבר סין, שם כלתה הצידה שהביאו אתם ממצרים (הבצק אשר לא החמיץ שנשאו אתם ממצרים ואפוהו ב"סוכות"), ופקד ד' על השמים והמטירו להם "מן", ובכל מקום בואם נסעו אתם ענני המזון המתוק הזה שנבלע באבריהם והרגישו בו כל הטעמים שבקשו (ראה מעשה אלפס בעברית ח"א צד 23 את באורה היפה של רחל יודנפרינד ליוסף על דבר המן ותרוה נחת).

ל"ג בעמר

בי"ח אייר חל ל"ג בעמר (33 ימים בספירה), ביום זה פסקה מגפת ביתר, ביחוד על תלמידי ר' עקיבא, ולכך הוא יום חג, וביחוד אצל תלמידי החדרים והישיבות.

מלחמת עמלק

בסוף אייר התנפל עמלק (נכד עשו) על ישראל במדבר בתחנת רפידים, על שרפו ידיהם מהתורה והמצוה (שניתנה לחם במרה) וצוה משה רבנו ליהושע בן נון משרתו, אשר יבחר אנשים צדיקים, ויצאו מחוץ לענני הכבוד, להלחם בעמלק, ומשה עלה לראש הגבעה והתפלל, והחליש יהושע את עמלק לפי חרב, ויתרם נמלטו.

שושנה – מדוע לא נלחם משה בעצמו עם עמלק, כמו שנלחם אחרי כן עם סיחון ועוג?

אמא – להלחם בעמלק שהכחיש את הנסים הגלויים לעיו השמש מה שעשה הב"ה לישראל להוציאם ממצרים, "ולא ירא את האלקים" והקר את האמונה בלב היהודים החלשים, היה צריך לזה את ההפך ממש ממנו, איש אשר גם בעת שהשמים סגורים והתמיהות מרובות על ההשגחה, יכריז ויאמר: "את האלקים אני ירא"! כמו שמצאנו ליוסף הצדיק שנמכר לפוטיפר ונצח דו־קרב גדול כזה שהי' לו עם אשת פוטיפר, ועמד

בנסיון שהי' ראוי בעדו לתשלום גמול שאין להעריך מאת הבורא יתברך, כגון להשיבו אל בית אביו, ולבסוף, כלאוהו עוד בבור לזמן של שתים עשרה שנה! ואחרי כל אלה, לא הרהר אחר מדותיו יתברך, והחזיק בתומו ובאמונתו! וזו כונת חז"ל שאמרו: "יבא יהושע שבא מיוסף הצדיק שאמר "את האלקים אני ירא" ויכה את עמלק שכתוב עליו "ולא ירא אלקים".

פרק ה.

חדש סיון

בר"ח סיון באו ישראל מרפידים למדבר סיני, במקום שנמצא "הר סיני". ביום הראשון נחו מעמל הדרך.

ההכנות לקבלת התורה

ביום השני קרא השי"ת למשה מהר סיני ואמר לו: כה תאמר לבית יעקב, אלו הנשים[15]. ואנשי ההמון, להם תאמר אמירה רכה, ותגיד לבני ישראל, אלו הגברים אנשי הרוח, להם תגיד הגדה קשה ועמוקה, "אתם ראיתם", בעיניכם, את אשר עשיתי למצרים, על ענותם אתכם, (אני ממתין הרבה, אבל גובה את שלי), ואתכם נשאתי ברחמים רבים כאשר ישא הנשר את אפרוחיו, שלשה מליון נפש העברתי את ים־סוף והצלתי מידי רודפיהם, והבאתי אתכם אל האושר הגדול הזה, להיות עבדי ד' (עבד מלך, מלך).

"ועתה", אשרכם תלוי ברגעים אלה, "אם שמוע תשמעו בקולי", אם תגמלו את נפשכם מתאות גופניות ותהיו נשמעים לי לשמור את תנאי הברית שבינינו, "והייתם לי סגולה מכל העמים", ז"א, כל העמים יקרים לי, כמו שכל איש צבא חביב בעיני המלך (חביב אדם שנברא בצלם), אך אתם תהיו חביבים על הכל, כמו ש"גדוד המלך" חביב בעליו ביותר, ולפיכך עליכם להיות אצילים ביותר.

שושנה – מדוע כפל להגיד – אם "שמוע תשמעו"?

אמא – הבורא מבאר זה: בשעה שבאים לגמול יונק משדי אמו, אילו יכלו לבוא אתו בדברים ולשאלו אם חפץ בזה, בטח שהי' עונה "לא", כי הוא רואה את חייו תלויים בזה, ואם החלב הי' כלה לאם הי' מבקש לשכור לו מינקת וככה הי' הולך ויונק עד שנת העשרים, כי בכל פעם הוא נעשה להוט ביותר אחרי חלב האם, ואיזו צורה הי'

[15] מכאן למוד למי שנתקל פעם, אשר תשמש לו תקלה זו לקח להזהר בפעם אחרת. השי"ת כביכול אמר למשה, מפני שצויתי לאדם על עץ הדעת ולא לחוה ויצא מזה מכשול, עלי לתקן עתה, ותלך ותציע את רצוני לתת תורה לעמי מתחלה לנשים ואח"כ לאנשים, כי בשעה שעקרת הבית אוהבת תורה היא פועלת על בעלה ובניה אשר יאהבוה גם הם, ובזה יחיו חיים של טובה בזה ובבא.

לדבר, אם הי' בא מחותן להתחתן בבחור זה והוא מוצאו על שדי מינקת? ולכך באים ההורים (אוהביו היותר נאמנים של הילד) ונעשים אכזרים לרגע ומפרישים אותו בעל כרחו מן השדים, באותה שעה נדמה להמוח הפעוט הזה, כי ההורים הללו הם שונאיו היותר גדולים, כי גזלו ממנו את מחיתו, ונעשה כעוס עליהם, וסוגר את שיניו על מסגר ואינו נותן להביא כף של מזון לתוך פיו, אך כעבור חצי יום והוא נעשה רעב, מושיטים לו כפיה של מזון, ובחיי, הוא לוקק אצבעותיו ממנה, וכן הלאה והלאה, עד שלאחרי שבועות שנים שלשה, כשמראים לו את הדד, הוא יורק ואומר: טפו דד טפו! כך בא לישראל האב האמיתי אשר בשמים, הוא אומר להם, הורגלתם בתאות וחבלי הזמן, עד שאתם חושבים כי הם חייכם, עליכם לגמול נפשכם מהם בחזקה, הדבר יכבד עליכם אך בימים הראשונים, ואולם "טעמו וראו" הרגילו עצמכם בדבר ותוכחו "כי טוב ד'", ובעצמכם תריקו בפני פתיותכם הקודמת.

זה ענין "ועתה", אם תקבלו עליכם "לשמוע" אך עתה, הנה אחרי כן מאליכם "תשמעו", על זה אמרו חז"ל – לא כמדת הב"ה מדת בשר ודם, בענינים גופניים, כשהכלי ריק אפשר לשפוך לתוכה, וכשהיא מלאה נשפך החוצה, ואולם בענינים רוחניים כשהאדם ניעור וריק מתורה, אין אזנו קולטת דבר, אך כשהוא מלא, מרגיש הוא טעם ותאה אך לשמוע. הענינים גופניים, כשהאדם שבע, גם צלי מובחר לא יריח לו, אבל עם "מקדשי שביעי", מי שמרגיש טעם בקדושת השבת, "כלם ישבעו ויתענגו מטובך", יותר שהם שבעים, יותר הם מתענגים על נועם ד' לדברי ד'.

"ואתם", בני ישראל האצילים, ראו אשר "תהיו לי ממלכת כהנים", ממלכה של מורים לעולם, להכיר בעולם את הבורא ואת מדותיו יתברך, כמו שקרא אברהם אבינו בעולם בשם ד', ו"גוי קדוש", עם קדוש לעצמו להתנהל בקדושה ובמדות נכונות, ויתאוו הכל ללכת בדרכיכם.

משה רבנו בא והציע דברי ד' אל העם, והם ענו כלם כאחד: "כל אשר דבר ד' נעשה!" בתשובה זו יש דברים בגו, כונתם, כל אשר דבר ד' בעצמו ולא על ידי שליח, נעשה, כי רצוננו לראות את מלכנו. משה הבין לכונתם והשיב את דברי העם אל ד', כי אף על פי שד' יודע מעצמו מענה העם, נהג משה מדת דרך ארץ, שכל שליח ששולחים אותו, הוא מביא תשובה לשולחו, גם אם יכול המשלח להשיג מענה על ידי אחר, כי מאחר שהמשלח עשה אותך לשליח עליך להשיב לו תשובה.

אז אמר הבורא יתברך למשה, מאחר שכן, שהם חפצים לשמוע מפי, לך וקדש אותם, להפרישם מאשה, ויהיו טהורים וזכים לשוב מהעונות שבידיהם ולטהר ולקדש

מחשבתם שלשה ימים רצופים לקראת חפצם זה, ואתגלה עליהם, וכל העם ישמעו בדברי עמם. ומשה רבנו ירד מן ההר אל העם וקדשם והכינם כדבר ד'.

יום מתן תורה, חג השבועות

ויהי ביום השלישי להתקדש העם, הוא יום הששי בסיון, שהוא אצלנו "חג השבועות", ירד הב"ה משמי מרום עך ההר הנמוך הר סיני", להראות, כי קרוב ד' אל נמוכי הלב, למי שאינו מתגאה בעשרו בגבורתו ובחכמתו, ודבר אל כל העם את "עשרת הדברים" המפורסמים". על כל דברה ודברה יצאה נשמת כל אחד מישראל, כדרכו של נר קטן, אשר בהקריב אותו אל מדורה גדולה, ידעך אורו ויתחבר עם אור המדורה, וכן נשמת האדם היא נר ד', ובראותה את מראה כבוד ד' כאש אוכלת בראש ההר, קפצה ונמשכה אחריו יתברך. אי אפשר לתאר את הענג הנצחי שהרגישה נשמת ישראל בדבקה באלקיה, כמו שאנו מתפללים עד היום – ישקני מנשיקות פיהו, כשהאדם מתפשט את בגדיו הצואים (של תאות עוה"ז) הוא חש באותה שעה את נעימות זו מונחת עוד על דל שפתיו. והסביבה כולה במדבר מלאה ריח של בשמים ואבקת רוכל.

שושנה – אם מדבורו הראשון של השי"ת מלא כל המדבר ריח בשמים, מה הי' מהדבור השני?

אמא – יפה כונת בתי, שאלה זו נשאלה בתלמוד (שבת פח), התלמוד עונה, שפתח הב"ה את שערי גן־העדן, וכל ריח וריח העביר לשם. ולפי שהתורה ניתנה בשבת, הצדיק האוהב את התורה ושומר שבת כהלכתו, מרגיש הוא ביום השבת טעם וריח גן־עדן.

ועל כל דבור ודבור הוריד הב"ה טל של תחי' שבו עתיד להחיות את המתים, והחיה את ישראל שפרחה נשמתם, והשמיעם את שאר הדברות.

בני ישראל הבינו באותה שעה, שלשמוע כל התורה מפי הב"ה הרי זה דבר שאי אפשר להם, כי צריך לזה הכנה מרובה ולהתפשט לגמרי מהגוף, אין זה אפשר כי אם למשה רבנו, ולפיכך בקשו ממשה, אשר מהיום יהי' הוא המתוך לשמוע את התורה מפי הב"ה, ולחזור ולשנותה להם, וכן הי'. הב"ה דבר עם משה את מצות התורה, ומשה הי' מעין "גרמופון", שהב"ה דבר בו[16] והוא הוציא את הדברים לישראל, ובאופן כזה שמע העם את קול ד' יוצא מתוך גרונו של משה ואך את עשרת הדברות שמעו מפי הב"ה בעצמו.

[16] כדכתיב פה אל פה אדבר "בו", אני מדבר לתוך פיו, כמו שמדברים לתוך גרמופון, וזהו – שכינה מדברת מתוך גרונו של משה (אלשיך).

שושנה – אמא, שמעתי מפי אבי, כי לא רק המיליונים האלה יוצאי מצרים עמדו תחת הרי סיני, כי אם כל הנשמות העתידות להולד עד זמן של תחית המתים כלן עמדו שם (כי את אשר ישנו פה וגו' ואת אשר איננו פה עמנו היום).

אמה – כן, כן, בתי האהובה. גם אנכי קראתי בספרים קדושים, שמי שהוא יהודי אמתי אשר נשמתו עמדה על הר סיני, בשמעו בשבת את קריאת התורה בכונת הלב, מלה במלה, מרגישה נפשו נועם ואור, ממה שהי' אז, כי קריאת התורה בשבת היא בדמות זעיר אנפין ל"קבלת התורה", ה"עולה לתורה" הוא בדמות ישראל שעמדו על יד הר סיני, ה"סגן" העמד בימין הוא בדמות משה רבנו, וה"קורא" הוא כביכול בדמות הב"ה המדבר אל העם את דברי התורה.

ועכשיו תביני בתי, איך נקל לאיש יהודי להיות מאמין בלמדו ברצון ובחריצות את עניני האמונה, כי נשמתו עמדה על הר סיני, ודבק בה דבור, "אנכי ד"א" ודבור "לא יהי' לך", שני אלה הם שרשי האמונה, "אנכי ד'" – בורא העולם "אלקיך" – המנהיג אותך ישראל ומשגיח עליך מתוך השגחה פרטית מיוחדת, "אשר הוצאתיך מארץ מצרים", בעיניך ראית את כל זה בשעה שהוצאתיך ממצרים (עי' מעשה אלפס ופרי הגפן צד 54 – 34).

שושנה'לה – טוב טוב אמי היקרה, אני אשנן על כל זה, למען אהי' בת נאמנה לישראל, אשר יתפארו בי א' ואנשים.

אמן, ענתה האם, הלואי שאזכה לראות זה בעיני.

– זהו חגנו, חג השבועות, זמן מתן תורתנו, סימה אם שושנה.

יום הצלת משה

– גברת יודנפרידי! אומרת אחת החברות, שמעתי פעם אומרים – מגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב, וכן – מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב, כמו שיום תשעה־באב הי' מתחלתו יום של בכי, בשעה שהמרגלים דברו לשון־הרע על ארץ ישראל, שנאמר, ויבכו העם בלילה הוא, ודבר זה הי' בליל תשעה באב, ונקבע יום זה להיות יום בכי לדורות, כי גם מקדש ראשון גם מקדש שני נחרבו ביום זה, וכן נחרבה העיר הגדולה ביתר עם מיליוניה בו ביום, גם גרוש שפניא הי' בו. ולהפך, דבר ומאורע טוב, מגלגל הב"ה להביא ביום שעשו בו דבר טוב ומועיל. וחפצה הייתי לדעת, במה זכה יום הששי בסיון שיארע בו מאורע כביר כזה של "מתן תורה", מה שלא קרה מיום שנברא העולם, שהב"ה בכבודו ובעצמו יתגלה על עם שלם בן שלשת מיליוני נפש ולדבר אתו פנים בפנים?

– את שואלת כהוגן, בתי, ענתה ג' יודנפרינד. אנכי אשאלך, האם החסד שעשתה הנסיכה בת פרעה עם משה רבנו שהוציאה אותו מנהר נילוס והעמידה את נפשה בסכנה, כי אילו נודעו על הדבר בחצר המלך שעברה על פקודת המלך בטח לא היו חסים עלי', האם החסד הגדול הזה המלא מסירת נפש כדאי שביומו תנתן "תורת חסד" לישראל?

– בטח, בטח, ענו כל החברות.

– ועתה, ממשיכה ג' יודנפרינד, צאינה וחשבנה באיזה יום קרה מעשה חסד זה? כל הנערות עשו אזניהן כאפרכסת, לשמוע את יום הצלת משה מהנהר, ואם שושנה ממשיכה, – אם משה רבנו נולד בז' באדר (הוא מת בז' באדר ביום שמלאו לו 120 שנה) ויוכבד אמו צפנה אותו שלשה ירחים, נמצא שהחדש הראשון כלה ביום ו' ניסן והשני בו' אייר והשלישי בו' סיון, ואז נתנה את תבתו בנהר ובאה בת פרעה והצילה אותו, והוא יום מתן תורה. וחכמינו מוסיפים להגיד, שמה שאחותו מרים התיצבה על שפת הנהר והיתה הסבה שאם משה תהי' מינקת לבנה, דבר זה רומז כמו כן, שהתורה שהיא אחות האדם (אמור לחכמה אחותי את) התיצבה לפני כסא הכבוד וטענה – אותו הילד שעל ידו עתידה תורה להנתן לישראל אחר שמנים שנה יאבד בנהר? דבר זה לא יתכן!

– אה, קוראה חברה אחת, קראתי במעשה אלפס דבר נפלא מה שיש ללמוד מתולדותנו,

– אצטגניני פרעה (החוזים בכוכבים) אמרו לו שבימים אלה עומד להולד מושיעם של ישראל, ובקש פרעה אופנים להאבידו, ואמר הבורא, לא זו שלא תוכל לאבדו, אלא שגם שכר מינקת מאוצרך תשלם בעדו, ולמי? ליוכבד אמו!

כל החברות התרגשו מדברי החברה וקראו כלן כאחת – מה רבו מעשיך ד'!

ג' יודנפרינד – אפשר להעיר כאן עוד דבר – כשם שבאותו יום הי' רבנו נתון בנהר ותנינים מסוכנים הקיפו את תבתו לבלעה ותורתו הגינה עליו, כן "מעשה אבות סמן לבנים", עכשיו נתונים תלמידיו של משה בים זועף, כמו שאומר הנביא: הוי, המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון, ונחשים (חוליגנים) מקיפים אותם לבלעם, ואחותנו (התורה) מגינה עלינו.

ותוספנה עוד לראות מה היא התורה לנו:

– המשנה אומרת (ברכות יא): בשחר מברך שתים לפניה, שתי ברכות לפני קריאת שמע, יוצר ואהבה רבה. הרעיון בזה, כי בהגיענו ל"שמע ישראל" אנו מעבירים את ידינו על עינינו (רבנו הקדוש הי' מקבל עליו עול מלכות שמים כשהיה מעביר ידיו על עיניו). אות הוא לנו, כי בטוחים אנו כל כך במסורת אבותינו שיש בורא יחיד בעולם, עד שאין לנו עוד להרהר ולהתפלסף, ובעינים סגורות אנו מקבלים עלינו עול מלכותו, ואולם עם

זה, מראים אנו, כי לא מתוך חסרון דעת אנו עושים זה, כי אם בתור "עם חכם ונבון", כי גם מחוץ לקבלת אבות ברור הדבר לנו באמצעות שני עדים נאמנים, השכל והתורה.
השכל – כמו שאומר דוד המע"ה: השמים מספרים כבוד אל, השמים וכוכביהם מספרים בשבח אמנותו של הבורא, כמ"ש הנביא (ישעי' מ): שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה! אותה הכיפה האומנותית של היכל העולם היא מראה בעליל כי ישנו מהנדס נפלא לעולם אשר סדר כל מה שיש בו. אילו בא למשל אדם מתערוכת פריז וספר, כי ראה אור אלקטרי נפלא שם אשר האיר את כל התערוכה (שפה של כמה מילים), היינו מתפלאים אז מאד, וכל שכן אם הי' בא ומספר שהאור האלקטרי האיר את חוצות פריז כולה עם סביבתה, כי אז כמעט שלא היינו מאמינים לו. והנה אנחנו משכימים בבקר ורואים שהמהנדס השמימי לח על פני תבל אור אלקטרי (השמש) המאיר את התבל כולה, ואיך לא נשתומם על שבחו של האומן הזה...? ולא עוד אלא שההמצאה האנושית נותנת אך אור ואילו החשמל השמימי נותן גם חום וגם כח ההזנה ביבול ופירות, הכח החשמלי הזה עומד תמיד ומכריז על גדולתו של יוצר בראשית. ולבד זה, הנה בכל דור ודור מתגלים כחות טמירים שיוצר הבריאה הטמין בנבראים, כמו למשל, מה שנתגלה שבכח השמש אפשר לצלם, ושבכח ההבל אפשר לנהל רכבות ומכוניות, כמ"ש דוד המע"ה, דור לדור ישבח מעשיך, בכל דור מתגלים ע"י חוקרי הטבע כחות לשבח מעשיך, על אלה ועל אלה אנו אומרים בתפלה, ישתבח מצד שהוא "יוצר משרתים", חדשים לבקרים, ומצד "אשר משרתיו כולם", אלה הקימים מאז הבריאה ועד היום, והחדשים, "הם עומדים ברום עולם", על בימת העולם וקוראים בקול גדול באימה וביראה, "אכן יש ד' בורא יחיד מלך העולם"!
והתורה – כי בתור יוצאים מכלל העמים חונן ד' אותנו באור אלקטרי מיוחד, הוא אור התורה המאיר עיני שכלנו לראות דברים יותר נשגבים בחכמת הנפש, ברוח הקדש ובנבואה, ואור זה מחינו לראות את האמת.
וכנגד שני העדים הללו אנו מברכים לפני קריאת שמע "יוצר האור" על השמש ואור הטבע "ואהבה רבה" על אור התורה, להראות בזה כי מתוך עדות ברורה זו של שני עדים הללו אנו סוגרים את עינינו לקרוא את שמע, לא כמו בעלי תאות הללו שעליהם מתאונן הנביא – "והי' כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם ואת פעל ד' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו", כי מתוך שכרון תאותם הם סוגרים את עיניהם ונמשכים אחרי פתוי יצרם לתוך הרפש והבוץ של חבלי הזמן, ולא כן חלקנו, אנחנו סוגרים את עינינו מתוך יראת גדולתו יתברך כמשה רבנו ע"ה שכתוב עליו – "ויסתר משה את פניו כי ירא מהביט אל

האלקים", לחשוב מה למעלה אסור לבן אדם, בדבר חקירות הנשגבות מכח בן אדם אנו נשענים על קבלת אבות וקבלת רבותינו עד משה רבנו ע"ה, שקבל מפי הב"ה.
אתן רואות ילדות יקרות, מה יקר אוצר התורה לנו, ולפיכך עלינו להוקיר מאד את "חג השבועות" זמן "מתן תורתנו".
שושנה – אנכי קשטתי בעבור זה את חג השבועות שעבר בעשבים ירוקים ופרחים, לזכר, כי ניתנה התורה על הר סיני שהי' מלא דשאים ופרחים, למען אתאר לי בדמיוני כי אנשי ביתנו כלם הנם על הר סיני ומקבלים את התורה לשמרה כל שנה באותה החביבות של היום שניתנה בו.

ליל שבועות

מנהג ישראל להיות נעורים בליל שבועות ללמוד כל הלילה, דבר זה הוא זכרון למעשה אבותינו, הגעו בעצמכן: אם בשרו לאחד, כי זכה שטר גורלו אלף אלפים לירה, ולמחר בבקר יקבל את זכיתו מידי הבנק הממלכתי, הלא האיש הזה בטח לא יישן כל הלילה משמחתו אשר למחר יהי' נמנה בין אדירי התבל, ואילו הי' ביכלתו לצוות לשמש אשר תאיר את היום בטח הי' נותן צו זה, על אחת כמה וכמה, לשמוע הדברות מפי הגבורה, שהעיד עליהן המבין הגדול – טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף (הדברים הנכספים לאדם בעולם), שהמבינים בעם נבון וחכם, היו נעורים כל הלילה, ומחכים לאור הבקר, שיופיע המלך הגדול ברבבות קדש, לדבר עמם פנים אל פנים, להשמיעם דברות קדשו מלהבות אש (דברים שמכל אחת נתמלא העולם כולו ריח בשמים), בזכרון זה שאנו עושים מראים אנו שגם אנחנו יודעים להוקיר מעלת התורה, ובזכות זה, יפתח השי"ח את לבנו בתורתו וישים בלבנו אהבתו ויראתו למען לא נבוש לעולם ועד.

יום פטירת המלך ע"ה

בז' סיון נפטר דוד המלך ע"ה, ונוהגים אנשי ירושלים ללכת על קברו בציון לדרום ירושלם להתפלל.
שושנה – ספרי אמא ספור ממלכנו דוד לזכר יום פטירתו.
אמא – אחר המעשה שהרג דוד את גלית הפלשתי, ישבו אנשים במסבת תה, וענה אחד מהם ואמר – ראו נא כמה חזקה "חמדת הבצע", שבשביל שהכריזו במחנה: והי' האיש אשר יכה את הפלשתי יעשרנו המלך "עשר גדול", הלך דוד וסיכן בנפשו להלחם כנגד הפלשתי הזה שכל גבורי ישראל יראו לגשת אליו. ענה השני ואמר – לא לא, בעבור כסף וזהב, לא יכניס אדם את עצמו לסכנה גודלה כזו, אך כאן הועיל הכרוז השני: "ואת בתו יתן לו לאשה", בטח היתה בת המלך יפהפיה מאד, ואהבת אשה יפה עזה כמות

שאין מים רבים יכולים לכבות אותה. אז ענה להם השלישי לאמר – הכתוב מכחיש את שניכם, כי בהציע עבדי שאול לדוד להתחתן במלך, מספר הכתוב כי ענה, "מי אנכי כי אהי' חתן למלך ואנכי איש רש ונקלה" (ש"א יח, כג), ומכאן שלא עלה על דעתו עושר המלך ובתו.

– אמור א"כ אתה, אמרו לו השנים, מי המריצו לדוד לסכן את נפשו להלחם בפלשתי? השלישי – מדוע לא דקדקתם במקרא? הלא בשמעו את הכרוזים שאל שאלת תם – מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז? אין זה אלא כאומר – האם בדברי שפלים כאלו, אתם רוצים שיסכן איש את נפשו, ללחום עם מלאך־המות כפלשתי הלז? מדוע לא תכריזו כי "איש זה יסיר חרפה מעל ישראל"? "כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלקים חיים"? הדברים האלה מראים כי לקדש שם שמים יצא דוד וסכן את נפשו, כראוי למי שהוא יהודי אמתי, ומתוך אהבת ד' צלחה עליו הרוח מאת ד' וענה לפלשתי לאמר – "אתה בא אלי בחרב ובחנית, ואנכי בא אליך בשם ד"צ אשר חרפת, היום הזה יסגרך ד' בידי וגו', וידעו כל הקהל הזה כי לא בחרב ובחנית יהושיע ד', כי לד' המלחמה ונתן אתכם בידינו"!

העובדה זאת מראה על הנפש היקרה שהיתה למלכנו דוד, אשר מזרעו יבוא גואלנו משיח צדקנו במהרה בימינו אמן.

(עי' אלפס בעברית (ח"א פי"ט) "מגן דוד של סוכר").

תענית כ' סיון

יום כ' סיון הוא יום צרה, כשאין ישראל שומרים התורה כראוי מתקיים בהם מה שכתוב בתוכחה – והשלחתי בכם את חית השדה. בשנת ת"ח לאלף הששי שלח השי"ת בישראל את החיה ההולכת על שתים, הוא חמילניצקי ימ"ש וסיעתו ששחטו באוקריינה מאות של משפחות והחריבו כמה ערים נושבות מישראל, ולכך קבעו יום זה ליום אבל בישראל, שאין לשמוח בו, כי אם לעסוק במצות ומעשים טובים ולבקש רחמים שיום כזה לא ישוב עוד לנו. דורשי רשומות אומרים רמז: "כי יד על כס י־ה", "כס י־ה" הוא ראשי תבות של "כ' סיון יום הכפורים", מיתת צדיקים אם חוזרים בתשובה מכפרת ביום הכפורים.

אגרות שניות

בכ"ג סיון צוה המלך אחשורוש למרדכי ואסתר לכתוב אגרות שניות, לשבע ועשרים ומאה מדינותיו, להיות היהודים עתידים (ליום יג אדר) להנקם מאויביהם מבקשי נפשם ושללם לבוז, אך היהודים הראו ישרם וצדקתם כי אין פניהם ולבם אל השלל והבז כדרך

שונאי ישראל, כי אם להציל נפשם מיד שונא, ולכך פרסמו מרדכי ואסתר – כי בביזה לא שלחו היהודים את ידם.
(השעה נתאחרה וחברותיה של שושנה נפרדו בברכה ממנה והודו לאמה על כל אשר שמעו ביום זה והביעו את רצונן לשמוע הלאה את כל המשך הדברים שהבטיחה ג' יודנפרינד להגיד לבתה, ג' יודנפרינד הסכימה וקבעה למענן זמן מיוחד לזה.)

פרק ו.

צום שבעה עשר בתמוז

ביום זה נשברו הלוחות הראשונים, ועמהם נשברה חרותם של ישראל (חרות על הלוחות – אל תקרי חָרות אלא חֵרות), כי בו ביום נבקעה חומת ירושלים והצר והאויב נבוכדנצר הרשע חדר לעיר והחריבה, ועוד צרות רבות באו על ישראל ביום זה.
שושנה – ענין שבירת הלוחות נפלא בעיני, כי כבר אמר השי"ת למשה במרום: לך רד כי שחת עמך וגו' ועשו להם עגל מסכה וישתחוו לו וגו', ולא הי' למשה ליטול את הלוחות לכתחלה עמו, ולמה לקח אותם וכשראה את העגל השליכם ושברם, וכי מה נתחדש לו אחרי כן?
אמא – בתחלה חשב משה, כי טעו ישראל טעות פילוסופית, כמו שטעו כמה פילוסופים אחר ההבל, ומזה לא פחד משה, כי ידע בעצמו כי יש בכחו להעמידם על טעותם, אבל אחרי כן, כאשר קרב אל המחנה וראה את העגל וה"מחולות" – וישב העם "לאכול ושתו ויקומו לצחק", באותה שעה נוכח כי אין כאן טעות של שכל, כי אם תעות ותאות הבטן לזלול ולסבוא ולצאת במחול, ועם בטן ורגלים אין להתוכח, ואין עצה לזה כי אם מה שאמר לו השי"ת לצוות ללוים עברו ושובו במחנה וגו'.

יום פטירת אהרן הכהן

בר"ח אב נפטר מורנו הגדול "אהרן הכהן" ככתוב בפ' "מסעי" (ויעל אהרן הכהן וגו' וימת שם וגו' בחדש החמישי באחד לחדש). ביום מותו נסתלקו ענני הכבוד שהיו מקיפים לישראל, וחשבו העמים שכבר ניתנה רשות להלחם בישראל (כמבואר בפ' חקת).
שושנה – מדוע לא נכתב בתורה רק יום פטירתו של אהרן הכהן ולא של האבות וגם של משה רבנו לא נזכר בתורה (הוא רק נלמד מספר יהושע)? ומדוע דוקא בזכותו של אהרן זכו ישראל לענני הכבוד? ומדוע יקראו דוקא העננים "ענני הכבוד" ולא ה"מן" –

"מן הכבוד", האם אין זה כבוד גדול לישראל שכל העולם אוכלים "לחם מן הארץ" והם אכלו "לחם מן השמים"?

אמא – יפה שאלת בתי, אהרן הכהן הי' אוהב גדול לבריות, ואם גם לקח ממנו איש את משרתו הכבודה לא הי' בלבו כל תרעומת עליו, אך אדרבה שמח באשרו של האיש ההוא, כמו שאנו רואים, שמשה רבנו ברח ממצרים מפני חרב פרעה והי' מחוץ למדינה במדינת כוש ומדין ארבעים שנה, ובכל הזמן הזה הי' אהרן היוצא ובא בין השי"ת וישראל ובין ישראל לפרעה, כמו שאמר הנביא לעלי הכהן (שמואל א, ב): "הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה", ובא הב"ה לתת את המשרה הזאת על שכם משה, ולא אבה משה בידעו כי הדבר מגיע לאהרן אחיו, ואמר להב"ה: "שלח נא ביד תשלח" – ביד אחי שאתה רגיל לשלוח על ידו עד הנה, כי חשב משה כי יהי' מזה צער וכאב לב לאחיו הגדול.

והשיב לו השי"ת – אין אתה מכיר עוד את אחיך, "הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו", לא זו שלא יכעס עליך, אך אדרבה, ישמח בלבו על אשרך! בתנאים כאלה, השפיע אהרן בלב ישראל אהבה איש אל אחיו, באופן, שאומות העולם אשר ראו את ישראל במדה זו מלא לבם "יראת הכבוד" להם, דבר זה הוא בחינה של,ענני הכבוד", זאת אומרת, הגנה מתוך יראה של כבוד, וכמחז"ל: המהלך בדרך ואין עמו לויה (אין עמו דבר שיגן עליו מפני חיות ולסטים), יעסוק בתורה, שנאמר, כי לוית חן הם לראשך, התורה המביאה את האדם לכלל, אוהב את המקום אוהב את הבריות, שופכת חן על האדם, ודבר זה מלוה אותו ומגין עליו מכל סכנה.

שושנה – בארי לי אמא יותר, מה זאת אומרת שה"חן" מלוה את האדם ומצילו מפיהן של חיות רעות?

אמא – בתנ"ך מסופר, שהשליכו את דניאל בגוב האריות, בעת שהרעיבו את האריות שלשת ימים, והאריות לא נגעו בו לרעה, אך אדרבה, לטפו אותו כאשר ילטפו את גוריהם, בהיות חן ד' שפוך על פניו. הנך רואה בתי, כי יש לו להב"ה מין בושם אשר יקרא בשם "חן", כשהוא שופכו על פני האדם, גם חיות רעות ישאו פניו, וכן נשאו פנים לישראל החיות שבמדבר (מקום נחש שרף ועקרב) והלסטים (החיות בעלי שתים) בזכות אהרן.

ורומזת לנו התורה, שבר"ח אב, כשנפטר אהרן, נסתם המקור של אהבה אנושית, והרשו להם כבר החיות בעלי שתים להתגרות מלחמה בישראל. והנה הסבה לגלותנו הלא היא "שנאת חנם", אשר מעת שנפטר אהרן נסתם המקור לאהבת הבריות, ולפיכך – משנכנס

אב ממעטים בשמחה, בשעה שאהבת הבריות חסרה לא תוכל השמחה להיות מלאה, ולכך, עלינו להשתדל להחיות את אהרן, בזה אשר נשתדל להיות מתלמידיו כמו שאומר הלל הנשיא שהי' גם הוא אוהב הבריות הגדול: "הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה", כי בכח התורה לשמה זוכים להיות, "אוהב את המקום אוהב את הבריות, משמח את המקום משמח את הבריות", וישובו אומות העולם וישיגו "יראת כבוד" מפני ישראל, ונשוב קוממיות לארצנו במהרה אמן.

שושנה – על איזה עון השליכו את דניאל לבור האריות?

אמא – מתולדתו של דניאל יש ללמוד הרבה, שמענה איפוא בשים לב.

תולדת קדשנו מספרת: בשעה שהחריב נבוכדנצר את המקדש הראשון והגלה את ישראל לבבל, צוה על שר צבאו לבחור מבין השבויים, מבני אצילי העם וזרע המלוכה, בחורים יפים ונבונים, ולהכניסם בבית הספר הגבוה אשר למלך לשלש שנים, אשר ילמדו שם שפת ולשון כשדים, ואחרי כן יהיו בבהיכל המלך, אשר ישתעשע בהם המלך, ונמצאו ארבעה בחורים מזרע המלוכה: "דניאל חנניה מישאל ועזריה" אשר ניתנו בבית הספר לשלש שנים ומשלחן המלך יכולכלו.

נמלכו ביניהם ארבעת הבחורים הללו, לא להתגאל במאכלות אסורות, ובקשו מאת השר הממונה על משרתי המלך לשחררם ממאכל המלך, אך השר ענה להם כי ירא הוא את המלך, כי אם לא יאכלו יגידו פניהם את חטאתו והסכימו הילדים ביניהם לפנות אל המלצר (הפקיד הממונה על האכל) ובקשו ממנו אשר ינסה אותם על עשרה ימים לקחת לביתו את משמן מאכלם ומשתיהם יינם ולתת להם תמורת זה "זרעונים" (פולים ועדשים) אשר יבשלום ויאכלו ותחת יין ישתו מים, והי' אם יהיו פניהם רעים לעמת שאר הבחורים הניזונים משלחן המלך הלא יוכל לתקן ולתת להם להבא משלחן המלך. המלצר הסכים, בדעתו כי אין כאן הפסד, אך אדרבה, אם יצליח הדבר, יעלה בידו עסק טוב, לקבל לביתו 4 מנות יפות ליום במחיר מעט מן הזרעונים. הוא נסה לעשרה ימים, ולבסוף נוכח כי היו פני ארבעת הבחורים יפים מאלה המתכלכלים משלחן המלך[17].

[17] דבר זה צריך שישמש דוגמא להפועלים הצעירים, שאחדים מהם, בכדי שימלאו בטנם בארוחה יותר טובה, הם קונים בשר טרפה, בטענה כי בעד מחיר ה"כשר" מקבלי "טרפה" ביותר. יקחו להם תוכחה מתולדתנו שניאל וחבריו ואסתר המלכה היתה להם ארוחה שמנה משלחן המלך ובחרו בזרעונים תמורתה, יהי' מעט וגרוע ובלבד "כשר"! אה, מה מעציב לראות אשר בזמן האחרון, שנכרים משכילים החלו לקנות בשר במטבחים כשרים (בהתברר להם, כי השחיטה היהודית היא האמצעי הבריא ביותר בעד הבשר וכי בדיקת הריאה מבטיחה בבהמה בריאה) בשעה זו שולחים אלה לקנות בשר דוקא במטבח של "טרפה"! אוי לאותה בושה, למה שגרון של זולל יכול להביא!

מזונות הגוף והנפש קשורים וכרוכים זה בזה ומשלימים זה את זה. סעודה בריאה נקיה, טהורה וקדושה מפרנסת את הגוף ומוסיפה לו כח ועז, מרץ והתלהבות ומשפיעה עם זה גם על בהירות וצלילות המחשבה ויוצרת תכונות

אחר זמן חלם למלך מלום נורא, והחלום נשכח ממנו, הוא הי' נרגז ביותר ורצה להרוג את כל החכמים והמכשפים, באמרו, אוצרות של כסף מוצאים מבית המלכות על אלה, ולבסוף, כשמגיע לאיזה ענין אין יודע בהם. הדבר הגיע שגם דניאל וחבריו עמדו להתבער עם שאר החכמים, הם התפללו להשי"ת, והוא גילה את החלום עם פתרונו לדניאל, ודניאל הודיע כי הוא יכול להרגיע את לב המלך.

כשהתחיל דניאל להגיד את החלום לפניו, נזכר המלך בחלומו, ודניאל אמר לו את החלום ואת פתרונו. המלך נפל אז על פניו והשתחוה לדניאל ומינה אותו לשר על כל חכמי בבל ונשאר בגדולתו גם לאחרי מות נבוכדנצר בימי בלשצר בנו.

ודריוש המדי כבש את מלוכת בבל מידי בלשצר, ומינה את דניאל לשר השרים, בשעה זו נתקנאו בו השרים, שיעלה יהודי להשלטון הכי עליון במלוכה ובקשו מום בו ולא מצאו, אך "כשמחפשים מוצאים" אומר הפתגם.

ובאו לפני דריוש בהצעה כזו: היות ואין הדבר נאה שאיש פשוט יגיש את בקשתו ישר לידי המלך, כי אם באמצעות שר, אשר יבחננה אם היא ראוי' לבוא לפני המלך, כן איננו נאה, שאיש פשוט יבוא בבקשתו יש לפני "מלך העולם", אבל, עליו להגישה בכתב או בעל פה בתחלה אל השר, אליך אדוננו המלך, כי אתה היד השני' למלך מלכי המלכים, ואתה תגישנה למלך העולם, ומי שיעבור על פקודה זו במשך חדש ימים מהיום, יושלך לגוב האריות.

המלך לא הרגיש בערמת שריו כי פורשים הם בהצעתם רשת לרגלי דניאל, וחתם על ההצעה ונכתבה בחוקי פרס ומדי.

דניאל לא השגיח על זה, והתנהג כמנהגו, להתפלל שלש פעמים ביום בחדרו אשר לו חלון פתוח לנכח ירושלם. השרים השגיחו עליו ומסרו למלך כי עבר דניאל על פקודתו. כראות הקיסר את הרשת שפרשו השרים לצוד את דניאל, רצה לחזור בו מפקודתו, אך לא הועיל, כי הרעישו השרים עליו כי הוא שובר בזה את חוקי המדינה, כי היום מבטל חק זה ולמחר אחר וכן הלאה, הוא התפתל עם שריו כיום תמים (להציל את השר היקר לו דניאל) ולא הועיל, דניאל הובל אל הגוב והושלך לפני האריות הרעבים, הקיסר אמר לו: הא' אשר אליו תעבוד תמיד הוא יצילך מהחיות הנוראות האלה.

נפשיות טובות ועדינות. שלחן נקי טהור במאכליו מרחיב את הדעת ומשרה רוח קדושה בלב, והמאכלים האסורים והטמאים לא רק שמכניסים ארס גופני וגם נפשי, בגוף אוכליהם, לא רק שמכניסים תכונות פראיות וטמאות ברוחם ולבם אלא שגם מאפילים את המחשבה, מטמטמים את השכל ומחשיכים אור הדעת, המתנה והסגולות שבהם חנן אלקי עולם את בחיר יצוריו זה האדם.

הביאו אבן גדולה וכיסו את הבור, והקיסר חתם את האבן בחותמו ובחותם השרים (למען אשר לא יוכלו להמיתו האריות מהלכי־שתים), והלך לביתו עצב ומרוב צער לא אכל ארוחת הערב, כל הלילה נדדה שנתו, ובבקר השכם שלח לקרוא להשרים ללכת ולראות מה נעשה בדניאל?

בגשתם אל הבור, קרא המלך בקול עצב: דניאל עבד האלק הגדול, ההצילך אלקיך מהמות?

ודניאל השיב לו: מלכא לעלמין חיי, מלך העולם שלח את מלאכו והוא סגר את פי האריות, כי לא נמצא בי חטא לו, גם לך אדוני המלך לא חטאתי.

באותו רגע העלו את דניאל מן הבור כשהוא בריא ורענן.

והקיסר נתן פקודה והביאו את כל אנשי התרמית, הם ונשיהם ובניהם, והשליכום אל הבור, הם לא הספיקו להגיע לקרקע הבור והאריות הרעבים בלעום חיים.

אתן רואות ילדות, עד מה יקרות תפלותינו בעיני השי"ת, כי בזכות שהתפלל דניאל שלש פעמים ביום בכונת הלב הצילו הב"ה מפה האריות, וזכות זו נשארה קימת לעד, כמו שאנו אומרים – מי שענה לדניאל בגוב האריות הוא יענינו!

ימי אבל

בימים אלה מן ר"ח אב עד תשעה באב נהגו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין, לבד בשבת ובסעודת מצוה[18].

שבת חזון

השבת שלפני "תשעה באב" נקרא "שבת חזון" על שם הפטרת "חזון ישעי'" שקוראים בו.

שושנה – מדוע אמא, אומר הנביא בתחלה "חדש ושבת" קרוא מקרא, ואח"כ, אומר "חדשיכם ומועדיכם"?

– גם לי יש לשאל, אומר שלמה'לה אחי שושנה, מדוע אמר הנביא, וכי תבאו לראות פני מי בקש זאת "מידכם" רמוס חצרי, יותר נכון הי' אילו אמר "מכם" או "מרגליכם", כי אין רומסים בידים כי אם ברגלים?

אמא – בראשונה אשיב על השאלה הראשונה: ימי החגים הוקדשו, לעזוב בהם את הבלי הזמן ולהתקדש בעבודת השם, ויש בהם שני ענינים אשר עמדו עליהם חז"ל מתוך הכתובים, במקום אחד אומר הכתוב – עצרת "לד' אלקיך", ובמקום אחר אומר – עצרת

[18] במעשה אלפס באידיש (ח"ב צד 25) מבואר רעיון נכבד מרבנו יוסף דוב סולוביציג זצ"ל בריסק דליטא על המנהג הזה.

תהי' "לכם", מכאן שהיום נחלק לשנים חציו לד' לתפלה ולקריאה בתורה, וחציו לכם למשתה ושמחה ואהבת רעים, אך גם מצות ענג ושמחה זו צריכה להיות בקדושה לשם ד', להודות לד' על הנסים והנפלאות שעשה לנו ביום המועד ולספרם לבני הבית, ולא ח"ו שמחה של הוללות, ולפי זה אומר הנביא – "חדש ושבת" קרוא מקרא, הוא אותו החלק שאנו קוראים "מקרא קדש", לא אוכל נשוא אותו, כי הוא "און ועצרה", את המעשה הטוב שאתם עושים כשאתם נעצרים לפני ד' בבית המקדש (ובגולה במקדש מעט), האון והמחשבה הזרה מלוה אותו, כי באים רק לשמוע את "שיר הלוים" (ובגולה את החזן ומשורריו), ולקריאת התורה, יוצאים אל העזרה לשוחח בדברים בטלים. ועכשו, "חדשיכם ומעדיכם", אותו החלק שאתם מיחדים לצרכיכם למשתה ושמחה, אותו שנאה נפשי לגמרי, כי אין בו לא מחשבה טובה אף לא מעשה טוב, אחר שאין אתם מתענגים לשם ד' כי אם לשמחת כרסכם.

ובנוגע להשאלה השניה – הנה דמות תבניתו של האדם מלמדת אותו איך להתנהג, כל בעלי החיים בראם השי"ת להיות הולכים על ארבע, יען שהכרס הלב והמוח מחשבה אחת להם איך למלא כרסם, ואולם האדם הוא נברא בקומה זקופה, ללמדו דעת שיתנהג כמו שנאמר על אדון הנביאים, "איש האלקים", היינו, מחציו ולמטה יהי' "איש" לאכול ולשתות ולהשלים צרכי הגוף, ומחציו ולמעלה, הם הלב והמוח, יחשוב מחשבות קדושות בעניני הנפש האלקית. אך בשעה שהאדם יורד ממדרגתו ומעסיק לבו ומחו לצרי כרסו ותאותיו, הרי הוא כשאר בעלי חיים הולכי על ארבע. ולכך – האדם השלם כשהי' בא לבית המקדש (או למקדש מעט) היתה תפלתו העקרית שיתקדש שם שמים כמוש אנו מתפללים: "יתגדל ותקדש שמי' רבה", "ובכן תן פחדך וכו' ויראוך כל המעשים וישתחוו לך כל הברואים וכו' ותמלוך אתה ד' לבדך וכו'", ואח"כ הי' מתפלל "בספר חיים ופרנסה טובה", אבל האדם היורד ממדרגתו עיקר תפלתו היא אך על צרכי הגוף, שיהי' להם עושר וכבוד ויוכלו להתנהג בלוקסוס ומודה, על אנשים כאלה ממליץ הנביא שהם באים לבית המקדש כמהלכי ארבע, שגם הלב והמוח שקועים בהבלי הזמן, ולכך אמר מי בקש זאת "מידכם" רמוס חצרי, כי אתם רומסים גם עם "ידיכם" את רצפת בית המקדש, וזה מוסר השכל ומליצה נפלאה[19].

– עוד רעיון אחד שמעתי פעם בדברי הפטורה זו מדרשן גדול, אומרת אם שושנה, – אנו רואים שהב"ה נתן דעת לכמה בעלי חיים אשר יכירו טובה למיטיב עמהם, למשל הכלב הוא נאמן לבעליו, ועל הארי מספרים, שפעם אחת תפשו שודד והוציאו דינו

[19] עי' בסדור מעשה אלפס (סוף שירת הים) ועלו מושיעים בהר ציון ובהערה שם.

להשליכו אל הארי בזירה, וכשהשקיף עליו הארי כרע על ברכיו והביט עליו בידידות, התפלאו האנשים "וחשבו שהשודד הוא מכשף, וספר להם השודד, כי תעה פעם ביער עבות, ושמע אנחות יוצאות ממערה, נגש אל המערה וראה שם ארי נאנח ומסתכל עליו בעינים מבקשות ומראה לו את כף רגלו, הביט בכף וראה שנתחב בה קוץ, הוציא את הקוץ וחבש את רגלו, ועתה הכיר בו הארי ומראה לו הכרת טובה, ושחררו את השודד. וזה מה שמוכיח הנביא אותנו לאמר: "ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ואילו ישראל לא ידע"[20] – בשעה שיורד האדם מדרך התורה הוא נעשה גרוע מכל חי! ולפיכך עלינו להרגיל נפשנו להיות מכירי טובה, להוקיר כל איש, כי אי אפשר לאדם להולד מבלי אדם ולא לחיות באין אדם (וגם לא למות בלעדי איש), ופשיטא בלי הורים, כי מי אשר הרבה להיטיב לי במדה שהיטיבו לי הורי? ובכח רגש זה באים אל ההרגש האמתי לאהוב את השי"ת ולשמוע בקול תורתו, כי הוא נותן לנו חיים וכח לעשות חיל ומכין לנו כל טוב.

וכשמתנהל האדם בדרך התורה והמצוה בשבתו בביתו ובלכתו בדרך ובשכבו ובקומו, הוא זוכה אשר כל הבריאה גם החיות הטורפות, לא רק שהם כפופים לו, אבל הם כפופים גם לבהמתו וקנינו, כמו שמספר התלמוד (תענית) על ר' חנינא בן דוסא, שמוכר עופות שכח על יד ביתו של ר' חנינא כלוב של עופות ונסע לדרכו, מצאה אותם אשת ר' חנינא ואספה אותם לחצרה, הטילו העופות ביצים וישבו עליהן והולידו עופות והי' הדבר לטורח עליהם, יעץ לה ר' חנינא למכרם ולקנות עזים בדמיהם, וכן עשתה, רננו יושבי העיר עליהם שהעזים מקלקלים שדותיהם, והשיב ר' חנינא, אם כדבריכם, יטרפו הזאבים את העזים, ואם שקר תענו בהם, תביא עז עז לפנות ערב זאב בקרני', ויהי לפנות ערב, והנה עז עז מביאה זאב בקרני'! לימים שב סוחר העופות והזכיר על אבדתו בתתו סמנים עלי', והשיב לו ר' חנינא עזים במקום עופות.

תשעה באב

יום זה הוא יום צרה ביותר, בלילה השייך לו מאסו ישראל הקדושה ובכו בכיה של חנם, ונקבע היום הזה לבכיה לדורות, כי מגלגלין חובה ליום חייב, ביום זה נשרף בית המקדש הראשון והשני ונלדה העיר הגדולה ביתר ונהרגו אלפים ורבבות מישראל, ביום זה חרש

[20] נפש האדם כלולה מכל מעשה בראשית וצוררת בכנפי' כל הכחות המפוזרות בנפשות בעלי החיים, כחות והפוכי כחות, בארח נשגב ובדרך כלל, ולכן כל כח אשר נמצאהו בנפש אחד מבעלי החיים, בהכרח כי כח זה נמצא בנפש האדם ביתר שאת ויתר עוז, ואם נראה שהאדם מתעלם מדלות הכח הזה מתוך מקורות נפשו להזיל מים ממעינה, הנה חטא ואשם על נפשו, ולכך חפש הנביא וימצא שתי הכחות האלה אשר כלל ב"גדלתי ורוממתי" בנפש השור והחמור ויוכח את עמו אשר מלבד שחלפו חק הנמוס והשכל להשיב הודאה ליולדיו וטובה למיטיביו, פרעו גם את החק הטבעי אחרי שמצאנוהו בטבע בעלי החיים וכח נפשותיהם.

טורנוסרופוס הרשע את מקום המקדש ונתקיים בו – "ציון שדה תחרש", בתשעה באב גורשו מספרד אלפים ורבבות מישראל עם נשיהם וטפם ולא נתנו להם לקחת מרכושם והונם מאומה, ולכך מוטל חוב קדוש על כל אדם מישראל, אנשים ונשים, להתענות כל היום. ומפסיקים מערב תשעה באב קודם שקיעת החמה, ואסור בנעילת נעל וסנדל כמו ביום הכפורים.

את האבדות שאבדנו ביום זה אין לתאר עד מה גדלו ורבו, נשרף היכל נהדר כזה (בית המקדש), נחרבה עיר ה[–][21] שכזו אשר היתה "יפה נוף, משוש כל הארץ", אפילו האנשים הישרים בין אומות העולם בכו לחורבן היכל אדיר זה שהי' אדיר וקדוש בעיני הכל.

האנשים היותר גבוהים בישראל, הנביאים התנאים הסנהדרין צדיקים וחסידים, הם בכו מתוך רגש יותר גבוה, נשרף מרכז יקר כזה, אשר אחד את לבבות כל העם! מי יכול לתאר את העובדא המרהיבה, כשהיו מתאספים כל ישראל בימי הרגל למרכז זה? כמה נביאים, כמה תנאים, חכמים, נבונים, צדיקים ואנשי מעשה, נמצאו בישראל (עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה), אשר בהתאסף כל העם בירושלם, למדו איש איש מחברו, ידיעות נשגבות בתורה ובכל החכמות, וראו איש איש בחברו כמה מדות טובות והנהגות טובות? אילו היינו הולכים בדרך התורה היינו מפיצים בהמשך הזמן אור מבהיק על פני תבל, אשר הכל היו מכירים את האמת והינו זוכים אל "וגר זאב עם כבש וגו'" ולאושר עוד יותר נשגב שמבט עינינו איננו יכול להשיגו ואך לפני השי"ת הוא גלוי, והנה הכל הלך לטמיון בשל חורבן הבית וגלות ישראל.

חכמינו ז"ל סומכים זה על מקרא קצר (ירמי' יג. יז): "ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי" – מקום יש להב"ה ומסתרים שמו, ישנה מעלה נשגבה אשר בשם "מסתרים" תקרא, ז"א, שהיא נעלמה ונסתרת מהחוש האנושי וגלויה אך לפני הב"ה, "מפני גוה" – מפני גאותן של ישראל שניטלה מהם, מפני המעלה הרמה שיכלו ישראל להגיע לה בשבתם בארצם ובהתנהלם בדרך התורה, כמו שהכתוב מרמז בקצר מלים – והתהלכתי בתוככם (ויקרא כו, יב) ובארו חז"ל – אטייל עמכם בגן עדן, ז"א, שהיינו חיים חיי גן עדן, על זה בוכה הב"ה כביכול[22].

הערה זו לבדה מספיקה (למי שיש לו מוח בקדקדו) להיות נזהר באבלות היום, ביום זה יש לאדם להיות בודד, לא לבוא בחברת אנשים (ישב בדד וידום), למען לא יסיח דעתו

[21] מילה בלתי קריאה במקור – הערת פרויקט בן־יהודה.
[22] עי' משה אלפס (באידיש, תחלת חלק ה' עד צד 11) ותרוה נחת.

מהאבלות[23], ופשיטא לא להרשות לעצמו צחוק וקלות ראש, וכל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה.

חמשה עשר באב

יום זה הוא יום של שמחה, כי בו בטל הושע בן אלה האחרון למלכי עשרת השבטים, את המשמרות שעל הגבול שלא, נתנו לישראל לעלות לרגל לירושלם, דבר שהי' נוהג מימי ירבעם בן נבט שהי' הראשון למלכי המלכות הזאת, והנה היה יום זה שוב הכלה (כנסת ישראל) לחתנה (הב"ה) כמו שמתאר המשורר בשיר השירים, ולזכרון הדבר הזה קבעו את היום הזה ליום של שדוכים. כמו כן ניתנה ביום זה הרשות לקבר את הרוגי ביתר שהתגוללו שלדיהם בחוצות זמן רב, ותקנו הסנהדרין (שישבו אז ביבנה) לברך ברכת "הטוב והמיטיב" בברכת המזון, הטוב שלא הסריחו והמיטיב שניתנו לקבורה (וצריך להודות להשי"ת על זה).

טז אב

הוא יום פטירת השר הצדיק ר' משה מנטפיורי ז"ל שמסר נפשו כמה פעמים בעד הצלת עם ישראל והקים כמה בנינים בארצנו הקדושה ונשאר שמו הטוב לברכה בקרב ישראל.

פרק ז.

ר"ח אלול

ביום זה עלה משה רבנו להר סיני בפעם השלישית בהביאו לפני הב"ה את הלוחות השניים כמו שאמר לו השי"ת – פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים ועלה אלי ההרה וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת! באותו

[23] מהעונשים והצרות שעברו עלינו ביום זה וממנו והלאה, נוכל להבין מה שקלקלנו, ואעתיק איזה דברים מסדר הדורות וז"ל: (ה' אלפים רנ"ב) בזמן מלך ספרד פרדיננד ואיזבלה אשתו, עשו הספרדים מלחמה עם הישמעאלים בגרנדה ויכבשוה, בשובם מהמלחמה ונזר הנצחון בראשם, עמדו וגזרו על היהודים שבכל מלכות ספרד להמיר דתם, ואם לאו, יצאו במשך זמן קצר מארצותם: קסטיליה, נברה, קטלוניה, ארגון גרנדה, וציציליה. ויצאו משם כת"ר אלף ולא הניחום לקחת אתם את רכושם, ולרוב לחצם מפחד מות הלכו באניות באשר מצאו, קצתם לאפריקה ואסיה וארצות יון ותוגרמה, ונתקיימה בהם כל התוכחה, וש' אלף נפשות הלכו לפורטוגל וכו'. ואגיד אחת ממה שאירע להם, כי רבו מספר, איש אחד הי' מושלך מהרוח באחד מאיי הים והי' עמו אב זקן מופלג, עטוף ברעב ג' ימים, ויכמרו רחמי הבן כי לא הי' להם לחם ושמלה, ויקח את בנו יחידו הקטן וילך לעיר קרובה וימכור את הנער לאופה נכרי בלחם להשיב נפש אביו הזקן, ויהי בשובו אל אביו עם הלחם והנה אביו מת, ויקרע את בגדיו וישב אל האופה עם הלחם לקחת חזרה את בנו ולא רצה הנכרי להחזירו לו, ויצעק צעקה גדולה על בנו ואין מושיע לו. ומעשה בזקן וזקנה גולים והיתה להם בת יפהפיה, לא מצאו מקום ללון ולנו בשדה, נפל עליהם שודד בחצי הלילה ולקח כל אשר להם ועינה את הנערה והלך לו ובתוך שעה שב ונעץ חרב בבטן הנערה, באמרו, שמא תתעבר ממנו ואיננו חפץ שזרעו ישאר בין היהודים. מאורעות כאלה לאלפים ורבבות קרו לבני הגלות, כאשר קונן ירמי' "נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה, בחורים טכון נשאו וגו'", וכל זה הי' "תחת אשר לא עבדת את ד"א בשמחה ובטוב לבב מרוב כל ועבדת את אויביך וגו'", ירחם ד' עמו ולא יוסיף לדאבה עוד.

יום תקעו בשופר במחנה שלא יטעו ישראל עוד במנין הימים שצריך משה לשהות בהר כמו שטעו בראשונה, שדבר זה הביא את ישראל לתעות אחר העגל והבביא עליהם צרות רבות עד היום הזה, ומאז נשאר המנהג לתקוע בכל חדש אלול לבד מערב ראש השנה, להפסיק בין תקיעות של מנהג לתקיעה של חובה.

ימי אלול הם ימי רצון, על האדם להתרגל בהם להתרחק ממדות רעות ולדבק במדות טובות, כמבואר בתחנה מ"א (צד פ"ד), נחוץ לקראתה פעמים אחדות בחדש אלול.

יסוד ישוב ירושלם

בט' אלול נתיסד ישוב ירושלם האחרון ע"י רבנו הרמב"ן (רבנו משה בן נחמן) ז"ל.

שושנה – אהובה אמא, ספרי לנו מעשה הרמב"ן.

אמא – הגאון הגדול רבנו משה בן נחמן ז"ל נסע (בשנת ה' אלפים כ"ז לב"ע) מארץ מגורתו קטלוניא אשר בספרד המדינה לארץ ישראל. אחרי סכנות רבות שעברו על ראשו הגיע לעיר עכו העומדת על תחום הארץ, משם כתב מכתב לבנו על מדת הענוה הנקרא "אגרת הרמב"ן" (הנדפסת בכמה סדורים), משם בא לירושלם ולא מצא אף "מנין" של יהודים, מובן שבהשתטחו לפני הכותל המערבי בכה בכי רב והרטיב את אבני הכותל בדמעותיו החמים. בתוך צערו הגדול ויגונו הרב נפל בדעתו רעיון של נחמה:

עשיר אחד לקח לו לחתן עלם מצוין, הוא מסר להזוג דירה יפה ומרווחת, לשנה ילדה לו בתו בן נחמד והיא עצמה היניקה אותו והשגיחה על נקיונו. לאחר זמן בא השושבין והוא מוצא את הילד מושכב במטבח ומלוכלך מאד, הוא נבהל ושאל לסבת הדבר, וענו לו כי הילד האמיתי שוכב בבית החולים תחת נתוח קשה, אך הפרופיסורים משעשעים בתקוה כי עוד ישוב הילד לבריאותו והאם תוכל להמשיך בהנקתו, ולמען לא יופסד החלב בינתים, היא מניקה לעת עתה ילד ממזר, הוא הילד השוכב מלוכלך במטבח.

הנמשל – כשראה הרמב"ן את הארץ שהיא חרבה ואך ערים אחדות בדמות זעיר אנפין נשארו, יפו ירושלם חברון צפת טבריא, וגם אלה מלוכלכות ומזוהמות, והשאר – מדבר שממה, ואף על פי כן, עדיין היא ארץ זבת חלב ודבש, ובין סלעי ההרים גדלים זיתים וגפנים, דבר זה מראה, כי מצפה עוד הארץ לבניה אשר ישובו מבית החולים הגלותי, ולפיכך איננה חפצה להפסיד את שפעתה והיא מינקת בינתים לפרא־אדם, אשר הוא מושכב בה מלוכלך ומזוהם, אבל בשוב בניה אליה תפרח ותשגשג כימי קדם אשר היתה "יפה נוף משוש כל הארץ", וכמו שאנו רואים עתה אתחלתא דגאולה, אשר מיום שהחלו ישראל לשוב לארץ נהפכה ממדבר שממה לגן עדן.

ימי הסליחות
הימים האחרונים של אלול הם ימי הסליחות.

ערב ראש השנה
את תפלת המנחה האחרונה של השנה יש להתפלל בכונה גדולה, בכדי לתקן בזה את התפלות של כל השנה, שהתפללו הרבה מהן בלי כונה. טוב לקרוא לפני מנחה את התחנה (בתחנת מעשה אלפס צד 188).

פרק ח.

ראש השנה
היום הראשון והשני בחדש תשרי הם ימי "ראש השנה". תוקעים בשופר, ובתפלת מוסף אומרים "מלכיות זכרונות ושופרות". השי"ת מלמדנו איך לזכות בדין, והוא מצוינו לומר "מלכיות" לקבל בזה את עול מלכותו ית"ש, ולומר "זכרונות" למען נזכר לפניו לטובה, ובמה? ב"שופר"! כמבואר רעיון זה בתחנה (מעשה אלפס צד ק"ח).
ביום א' של ראש השנה אחת תפלת המנחה הולכים אל הנהר או הבאר לומר "תשליך", אחד מהטעמים הוא, לחזק בלבנו את הרעיון של "מלכיות" – כדי שתמליכוני עליכם, כי הי' מנהג בישראל שהיו מושחין את המלך על יד הנהר, כמו שאמר דוד המלך ע"ה (מלכים א, לג): "והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי והורדתם אותו אל "גיחון", ומשח אותו שם צדוק הכהן ונתן הנביא למלך על ישראל, ותקעתם בשופר ואמרתם יחי המלך שלמה"! ודבר זה הוא כמו כן אחד הטעמים לתקיעת שופר בר"ח כמו שנאמר – בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ד'! ברעיון זה שאנו ממליכים את השי"ת למלך עלינו יחזק בלבנו הרגש, לשמר מכאן ולהבא את גזרותיו כגזרות מלך על עבדיו ובזכות זה ישליך הב"ה במצולות ים את כל חטאתינו בעבר ויכתבנו ויחתמנו לשנה טובה ומתוקה.

תשובת העם
באחד בתשרי נאספו כל בני ישראל (השבים מן הגולה לבנות את הבית השני) אל הרחוב אשר לפני שער המים ויאמרו לעזרא הסופר להביא את ספר תורת משה אשר צוה ד' את ישראל, ויבֹא עזרא הכהן את התורה לפני הקהל, ויקרא בו לפני הרחוב מן האור עד מחצית היום, נגד האנשים והנשים והמבינים, ואזני כל העם אל ספר התורה וגו', והלוים מבינים את העם לתורה והעם על עמדם, ויאמר נחמיה ועזרא הכהן הסופר והלוים לכל העם, היום קדוש הוא לד' אל תתאבלו ואל תבכו, כי בוכים כל העם בשמעם את דברי

התורה[24] ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו, כי קדוש הוא לאדונינו ואל תעצבו, כי חדות ד' היא מעוזכם[25].

צום גדליה

בתוך החשך שהחשיך נבוכדנצר את עיני ישראל ששרף את המקדש והגלה את המלך ושריו ונכבדי ישראל לבבל והרג בעם לאלפים ורבבות, הופיע זוהר כוכב אשר העיר קצת את עיניהם, כי לא בקש נבוכדנצר להשמים את הארץ ולאבד זכר לישראל, הוא רק חפץ שיהיו ישראל נכנעים תחתיו, ולפיכך לקח את הגדולים והנכבדים שבו, ואת ההמון הפשוט, אותו שנשאר מהרעב וחרב המלחמה, השאיר בארץ ונתן עליהם "נציב" מאחיהם, את הצדיק "גדליה בן אחיקם", ובהמשך הזמן היו ישראל מתנערים מעפרם, שבוים רבים היו חוזרים, הבתים הנשרפים היו חוזרים ונבנים, ולאחר זמן, במות האכזר נבוכדנצר, היו חוזרים ובונים את המקדש, ובני ישראל היו שבים לגדולתם. והנה באו רשעי ישראל והרגו את הצדיק גדליה בן אחיקם, וכבו את הגחלת הנשארה, רבים מהעם ברחו למצרים ונהרגו בדרך, רבים ברחו לאפריקא ולארבע כנפות הארץ, והארץ נשארה שממה יותר מחמשים שנה לא עבר איש ביהודה (מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו), וצריך ביום זה לא רק להתענות, אבל גם לבכות לחורבנו הגמור של העם, אשר כיסה עב הענן את שמי זהרו (איכה יעיב באפו ד' את בת ציון) ונפלה משמים ארץ תפארת ישראל, וחשך העם והושפל, אשר בעד כל עלילת דברים של "לא דובים ולא יער", נשפך דם העם כמים. ומצד זה, יום הרג גדליה הוא כמעט גדול בשממותו מיום חורבן המקדש (קשה סלוקן של צדיקים לפני הב"ה יותר מחורבן המקדש). הנביא ירמי' כותב (מ"א יד) שיהודים אחדים התרו בגדליה, כי ישמעאל בן נתניה נשלח מאת בעלים מלך בני עמון להרגו, אך גדליה בהיותו צדיק נשגב לא רצה לקבל לשון הרע, ולמדו חז"ל מזה, שאף שאסור לקבל לשון הרע (לנטור שנאה על השני בעבור זה), לחשוש שמא אמת הדבר ולהזהר ממנו, צריך.

עשרת ימי תשובה

הימים מן ראש השנה ועד יום הכפורים נקראים "עשרת ימי תשובה", אשר בהם "בינונים תלוים ועומדים". זאת אומרת, כי סוג האדם מתחלק בשמים לשלשה מינים,

[24] עיין דבר נחמד במעשה אלפס ופרי הגפן (פ' וירא).

[25] לשון "חדוה" הונחה על שמחת הנפש מענינים רוחניים וזהו: "חדות ד'". מה שתאמרו לפניו "מלכיות" כדי שתמליכוהו עליכם ושתמחו בזה שאתם עבדי המלך מלכו של עולם ותמליכו אותו על כל אבר ואבר שלכם, לשמור בכל אבר את מצות ה"עשה" התלויה בו ולא לעבור את מצות ה"לא תעשה" התלויה בכל שריר ושריר, זהו "מעוזכם" לזכות בדין, ונכון מאד לקרות את התחנה של תקיעת שופר (תחנה מ"א צד ק"ח).

צדיקים בינונים רשעים, הצדיקים נכתבים ונחתמים לאלתר (מיד בר"ה) לחיים, הרשעים נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה[26], והבינונים תלויים ועומדים, שאם חוזרים בתשובה בעשרת הימים הללו ומתודים על מה שחטאו ומקבלים עליהם לא לחטוא עוד ומרבים בתורה ובמצות ובמעשים טובים, הם נחתמים ביום הכיפורים לחיים. ולפיכך עלינו להזהר ביותר לתקן מעשינו בימים אלה, כי מי יודע בספרם של מי נכתבו?

שבת שובה

השבת שבין ר"ה ליה"כ נקראת "שבת שובה", בעבור שקוראים הפטרת "שובה ישראל". שושנה – אהובתי אמי, בארי לנו ענין המלה "תשובה".

אמא – אם אחד נוסע למשל בדרך, בשעה שהוא עֵר ומחזיק היטב במוסרות, הולך הסוס על דרך הישר, ואולם כשהוא מתחיל לנמנם ומאבד את המוסרות מידיו, יורד הסוס מעל הדרך אחרי אכל עשב ואינו מבחין אם יון מצולה שם, ולאחרי שסחב הסוס את העגלה בטיט היון והמים החלו להכנס בעגלה, האיש מקיץ בבהלה ומתחיל לצעוק – הוי! – מה יועיל לך ה"אוי"? עונים לו העוברים והשבים, אחוז במוסרות והסב את העגלה אל הדרך הישר!

כמו כן, בשעה שהשכל עֵר, איננו מניח את הסוס והחמור (החומר) ללכת אחר תאותיו, ומטהו תמיד אל הדרך הישרה כמו שנאמר – והודעת להם את הדרך ילכו בה, ואולם כשהשכל מתחיל לנמנם, הולך הסוס אל המקום שלבו חפץ, עד שהוא משקיע בבוץ את הנפש, ולכן, כשמתעורר האדם ורואה את מצבו, אין תועלת באנחות, כמו שאומר הנביא – מה יתאונן אדם חי? מה התועלת מאנחותיו? נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה אל ד', קחו את המוסרות, מוסרות השכל, בידיכם וצאו מטיט היון הזה, ועלו על דרך התורה והמצוה. זה שאומר לנו הנביא – "שובה ישראל", שוב עם ד' מדרכך הרעה, "עד ד' אלקיך", עלה על הדרך אשר צוך ד"א ללכת בה, "כי כשלת בעונך", מה שנכשלת ובאת בצרה זהו בעונך, כי שלח הב"ה עליך יסורין להקיצך מתרדמתך ולהעלותך על הדרך הטובה, וכמ"ש הרמב"ם (סוף הלכות ר"ח), אע"פ שתקיעת שופר בר"ה מצוה היא, רמז יש בה, עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו מעשיכם וזכרו בוראכם וכו'.

עוד כותב הרמב"ם שחולי הנפש דומה לחולי הגוף, והנה בחולי הגוף יש לראות בתחלה שהלב יהי' חזק ובריא כמו שאומר שלמה המע"ה – מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים, כמו כן בחולי הנפש יש לראות שהשבת שהיא הלב של היהדות תהי

[26] עיין בר"ן שעל האלפס (ר"ה פ"א) ותתיישבנה לך השאלות שיש לשאול על מאמר זה.

נצורה, כי היא הנותנת חיים באברי הנשמה להחיותה כמו שאמרו חז"ל "שקולה שבת כנגד כל התורה כולה".

התולדה הישראלית מוכיחה, אשר בשעה ששמרו ישראל את השבת כראוי, בין ב"סור מרע" (שמור את יום השבת) בין ב"עשה טוב" (זכור את יום השבת), גדלו והצליחו (כי השבת מקור הברכה) וכל העמים כבדו אותה, ובשעה שהזניחו את השבת, ירדו ושפלו, ומה גם בחללם את השבת בפרהסיא, כמו לעשן בפני שלשה מישראל, או לפתוח חנות או לקנות בשבת, שעל זה אמרה תורה – והנפש אשר תעשה "ביד רמה" את ד' הוא מגדף ונכרתה וגו', איש אשר מצד גופו הוא חלש מזבוב איך יוכל להחציף ולדרוך ברגל גאוה על אמת הבורא ולכפור בו להראות במעשיו המתועבים שהעולם הפקר ואין מי שיוכל לחוות לו דעה בהנהגתו, וירבה עוד להדאיב ולהכאיב את הלבבות של היהודים הנאמנים השכנים והעוברים ברחוב?

על כל איש יהודי איפוא ללמוד הלכות שבת, לדעת איך לשמור את השבת בקדושה, אשר יהי' יום מנוחה וקדושה, מנוחת אהבה ונדבה, מנוחה שלמה כחפץ הבורא יתברך[27], ויזכה בטח לכל טוב בעולם הזה ולענג נצחי בעולם שכלו טוב. (הרוצה לטעום מעין עולם הבא יקרא במעשה אלפס העברי ה"א את הפרק "יום ההולדת החשוב" וירוה נחת בדעתו מה טיבו של השבת, כמו כן יקרא בקונטרס מתנות לשבת ויו"ט צד 1–12).

* * *

השבת בעשר הדברות

(מספר ענג שבת אשר חבר הגאון ר' שמשון בן רפאל הירש בגרמנית ותרגמו לעברית הרב א. א. מיליקובסקי מחרקוב:

– במדבר מצאו זה את זה, ישראל את השבת והשבת את ישראל, במדבר ששם הי' נראה בעליל, כי החיים כולם נתונים בידי ד' לבדו, במדבר, ששם גרעין וגרעין של המן הי' מזכיר את ד', הבורא, המושל, המנהיג, המכלכל חיים בחסד ומספיק להם כל צרכיהם. אולם עתיד הי' עם ישראל לצאת מן המדבר אל ארץ נושבת, מקום שם יתקיימו החיים שלו על יסוד חוקי שמים וארץ, "עמוד הענן" ו"עמוד האש" כן ה"שלו" ישארו במדבר, גם ה"מן" יפסוק ב"בואם אל ארץ נושבת", ושם יעבדו ישראל את אדמתם, יטעו כרמים, יבנו בתים ויעסקו במשא ומתן, ויחיו על פי חקים ומשפטים, אשר בהם יפרוש הכלל את שלטונו על הפרט והפרט ימצא חסות והגנה בכלל, ולמראית עין יהיו תנאי חייהם טבעיים לגמרי, עד כי ירכוש לו האדם בארץ ירושתו הון ונחלת צרכיו והנאותיו הודות

[27] "אברהם יגל יצחק ירנן" – אימתי? בשעה אשר – "יעקב ובניו ינוחו בו מנוחת אהבה וכו'".

לכחו ומחו חכמתו וחריצותו. **במהלך חיים כזה, הסכנה גדולה שישכח ישראל את השבת ואת ד' גם יחד, ובארץ ישראל תהי' סכנה צפוי' לישראל, שעבודה ואמנות, תעשיה ופוליטיקה, יהפכו להם לאלהים.** –

וכבר בא פחד זה מפורש בתורה:

– פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבתם ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה, ורם לבבך ושכחת את ד"א המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים, המוליכך במדבר הגדול והנורא... המאכילך מן במדבר, אשר לא ידעון אבותיך... ואמרת בלבבך: כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה, – וזכרת את ד"א, כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל! (דברים ח, יא – יח).

הנגע הזה צריך שלא יראה בבית ישראל, ולא עוד אלא שאחת התעודות של עם ישראל היא לשרש המחשבה הרעה הזאת מלבות בני אדם בכלל וללמדם בינה "שלא יאמרו עוד אלהינו למעשי ידיהם".

לתכלית זו באה יציאת מצרים מבית עבדים:

– המצרים היו עם גדול וחכם לפי ערך הזמן ההוא, אך בכל חכמתם נואלו באמונתם מאד, כפרו באל יחיד ומיוחד, העריצו את איתני הטבע ויעבדו להם, והעמים אשר סביבם הלכו בעקבותיהם. אצל העם הזה היו ישראל בגלות ויתענו תחת ידם.

והנה בצאת ישראל ממצרים, הראה ד' את ישראל לדעת ואתם יחד את כל העמים כולם, כי כל אלהי העמים אלילים ושכל כחות הטבע חלים וזעים מלפני אדון חולי הארץ! לא אלקי הטבע בלבד, אבל – גם אלקי ההסטוריא, אלקי הממלכות, אלקי הארצות, אלקי הערים, אלקי כל בית ובית, סוכה וצריף. הראה, שקרוב הוא, כמו לשר ונסיך היושב על כסא, כן לעבד מסכן הרובץ תחת משאו, בעת שהוא בא לתת לאיש איש כדרכיו וכפרי מעלליו. ואחר כל הדברים האלה – הכניס ד' את ישראל אל החיים ההסטוריים שכל העמים אחוזים בהם!

על יסוד למוד גדול זה, עלול ישראל אשר יכונן את חייו בארץ אחוזתו באופן שחכמה ואמנות, תעשיה ומסחר, כח ושלטון, לא יכסו את עיניו מלראות את בורא העולם, היחיד ומיוחד, ולא יהפכו את לב האדם לאבן, אשר לא יחוש את ערך האידיאלים הגבוהים של אמת וצדק, של מוסר ואהבה לכל אדם.

וחמושים בלמוד נסיוני זה עלו בני ישראל ממצרים, ובחדש השלישי לצאתם באו מדבר סיני, ושם – "ויחן ישראל נגד ההר", "וידבר א' אל ישראל את עשרת הדברים", המתחילים ב"אנכי ד' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים"!

– מיום צאתך מארץ מצרים מבית עבדים אתה יודע, קורא ד' לו, ש"אנכי ד' אלקיך", אנכי שהנני אלקי הטבע הנני גם אלקי ההסטוריא, אלקי העמים כלם, ואלקיך! ועל כן **אותי** תעבוד **ולי** תקדיש חייך, כחך, שאיפותיך, מטרותיך וכל ענינך, והיית כולך שלי! "ולא יהי' לך א־להים אחרים על פני" בהחלט, לא בחייך הפרטיים ולא בחייך הצבוריים ולא בחייך הממשלתיים, "לא תשתחוה להם ולא תעבדם", "כי אנכי ד' אלהיך א־ל קנא ונוקם", ואני דורש את היהודי כולו לעבודתי, בלי שיור משהו, אני דורש את כל לבבו, את כל נפשו ואת כל מאדו, לטוב לו כל הימים. ואם הוא משייר מלבו ונפשו ומאדו לאלהים אחרים, לחזוקים אחרים, לעקרים אחרים, הוא מאבד ומשחית את אשרו ואושר בניו ובני בניו, "כי אנכי ד"א אל קנא פוקד עון אבות על בנים ועל שלשים ועל רבעים". ואם מסור אתה כולך אלי, אתה נוחל ומנחיל אושר וברכה לדורי דורות, כי אני "עושה חסד לאלפים לאהבי ולשומרי מצותי". ואחר הדברה השלישית – "לא תשא את שם ד"א לשוא", הוא בא למצות שבת.

"זכור את יום השבת לקדשו!" – השמר לך פן תעלה על לבבך מחשבה רעה לאמר, במדבר היית זקוק לאלקים, שיתן לך המן, לבית ובית, "איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נפשותיכם", ואולם בארצך, כשתהיו חברת אנשים מסודרה ומתוקנה, שם הנך אתה הנותן מן לכל נפש ונפש ומספיק להם כל צרכיהם, אתה בחכמתך בגדלך בכחך ושלטונך! – השמר לנפשך! בעצם התפתחות כשרון המעשה שלך, בעצם שקידתך בעסק ומשא ומתן, שאתה יגע ועמל בחריצות ופעל כפים, בעצם כל אלה – "זכור את יום השבת לקדשו!" **בכל מקום ובכל זמן הקם את יום השבת לעמוד־זכרון נצחי** ועל ידו – "וזכרת את ד' אלקיך, כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל"!

"ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך." ששת ימים תְעַבד את כל מה שבארץ ל"מלאכתך", הַטְבֵּע עליהם חותם תכניתך וטעמך, עשה אותם לתועלתך ולתועלת עושי רצונך, כלם שלך ולפניך, ששת ימים עשה בהם ומהם כל מה שלבך חפץ, כאדם העושה בתוך שלו – חרוש וזרע, קצור ואסוף, בצור וזמור, נטע ועקור נטוע, דוש וטחון, גזוז וארוג, תפור וקרע, בנה וסתור, כתוב ומחוק, בער וכבה, צוד ושחטו, אפה ובשל ועשה כל מלאכתך, ששת ימים כבוש את הארץ למלאכתך ולעבודתך.

ואולם – "ביום השביעי, שבת לד' אלקיך, לא תעשה כל מלאכה!" – ביום השביעי שבת שבתון יהי' בכל מלאכתך ועסקיך, ביום השבת יעזוב החורש מחרשתו, הקוצר מגלו, הטוחן טחנתו, האופה תנורו, הלבלר קולמוסו, הציר מכחולו, החנוני חנותו, הסיטון מחסנו, הבנקאי שטרותיו, השלחני מעותיו, הפקיד משרדו, הסנדלר סנדלו, והחיט את

מחטו, "שבת הוא לד' " – "לא תעשה כל מלאכה", ולא אתה, האדון, הבעלים, לבד תנוח ביום השבת, ועבדך אמתך, אולי יעשו מלאכתך גם ביום השבת, כי על כן עבדים ושפחות המה, ואולי גם שורך וחמורך יָסֵבו גלגלי עסקיך ביום השבת, למען לא תשבות מלאכתך כולה? ואולי, לפחות "הגר", הנכרי שבא לגור אתך, הוא יסייע אותך ביום השבת, ומלאכתך תהי עשויה לפחות על ידם? – לא ולא! "אנכי ד' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", ואנכי מצוך אשר יהי', "ביום השביעי שבת לד"א, לא תעשה כל מלאכה, **אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך!**" ישבות כל אחד ממלאכתו וינוח, להזכיר "כי ששת ימים עשה ד' את השמים ואת הארץ ואת הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי, על כן ברך ד' את יום השבת ויקדשהו!" ובשביתה זו ביום השבת יודה כל אחד, שבורא העולם עתיק יומין, הוא אלקים חיים ומלך עולם, ועיניו פקוחות על כל בני אדם לדעת, אם בששת ימי המעשה הם משתמשים בארץ וכל אשר עלי' כהוגן או שלא כהוגן. –

ואם תטעון אחי, הלא דברי ד' בעשרת הדברים הם אלה שנאמרו לפני שלשת אלפים ומאתים שנה, והאומנם גם היום זקוק האדם למצות שבת? בזמן הזה שבו מצא האדם יסודות אחרים ואוריינטציות אחרות לתקומתו ולהספקת צרכיו? האם גם בזמן הזה, שחריצות האדם והמצאותיו, הגיעו בו עד רום הפסגה, בזמן שהאדם רודה בטבע וכבש אותו לעבודתו, ועושה מלאכיו רוחות ומשרתיו אש לוהט, בזמן שהברק עומד בשורתנו וקרני השמש בעבודתנו, החשמל מסיע לנו מסעינו ומסב גלגלי בתי חרשתנו, מאיר חשכת הלילה לאור יומם ועוד ועוד, האם גם בזמן הזה, שבו נחשב הטבע בעיני האדם לכח גבוה מעל גבוה שאין גבוה ממנו – האם גם היום אי אפשר לאדם בלעדי השבת? הה, אח יקר, אלמלא לא נתן לנו ד' את יום השבת, כי אז – בתפלה ובתחנונים, בכריעת ברכים ודמעות עינים, הי' עלינו לבקש מאת אבינו שבשמים שיתנהו לנו ברחמיו המרובים! כי הלא רק יום השבת לבדו בכחו להציל אותנו ואת בנינו אחרינו משני פגעים רעים ונאמנים: מ"כפירה בד' " ומ"עבודה זרה", אשר בשום זמן לא היתה הסכנה הזאת כל כך קרובה אלינו כבזמן הזה –.

ואם תשוב ותקרא בתמהון – שבת בימינו אלה!? האם בגדר האפשרות היא? בזמן הזה שכל תקפו וגבורתו הוא לא לנוח רגע, וכל חדוש זמן הוא **עבודה ויגיעת כפים** במהירות הבזק ובלי הפסק, בזמן כזה לשבות ולנוח מכל העסקים והמלאכות יום תמים!? שביתה בבורסה, שביתה במעבדות, שביתה בבתי חרשת, שביתה במסעות ובשרות האוירונים, היתכן כדבר הזה? הלא דופק החיים יעמד והעולם יחרב!

דע, כי העולם לא שלא יחרב אבל גם יבנה! על ידי השבת ינצל העולם! "על כן ברך ד' את יום השבת ויקדשהו!" ד' קדש את יום השבת באסור מלאכה וגם ברך אותו, "קדשו במן וברכו במן", ד' שמנע ממך ביום השבת את המן, הוא יודע לברך את מלאכתך בששת הימים – ב"לחם יומים"!

* * *

מנהג כפרות

ימים אחדים לפני "יום הכפורים" נוהגים להביא עופות ולהתודות עליהם לבקש "כפרה" מאת ד' על העונות.

ענין הכפרות הללו שמעתי שהוא זכר ל"שני השעירים" שהיו מביאים ביום הכפורים בבית המקדש. על שני שעירים אלה היו מטילים גורל על ידי שתי פתקאות, אותו שעלתה עליו הפתקא "לד' חטאת" היו שוחטים והכהן הגדול הי' זורק את דמו בתחלה בקדש הקדשים לפני הכפרת שעל ארון הברית ואחרי כן בהיכל – מתחלה על הפרכת ואחרי זה על מזבח הזהב, ואותו שעלתה למענו הפתקא "לעזאזל" הי' הכהן הדול סומך ידיו על ראשו ומתודה עונות ישראל לכל פשעיהם ושולח את השעיר אל המדבר, אשר שם העלה השליח את השעיר לצוק של הר ודחה אותו מעליו לאחוריו והוא נתרסק לאברים. במצוה זו שהיא מצוה מאת השי"ת ישנם רעיונות רבים ונכבדים כמובן, ואחד הרעיונות אפשר להגיד, – אנו רואים בעולם, ילדים חרוצים עם מחות טובים ודמים חמים, אשר אם היו משגיחים עליהם לנהלם בדרך הישרה היו מתפתחים לאנשים גדולים, טובים לד', וטובים לבריות, אבל באין משגיח, והם מרקדים להם כשעירים באין מפריע, הם נתעים ונשקעים בכל רע חלילה, הם נעשים לזוללים וסובאים, ומתוך זה לגנבים ושודדים (למען יוכלו למלא את תאות נפשם), ואחרי זה הם נהיים לאנרכיסטים וכדומה, וסוף דבר, שאין להוריהם עוד ידיעה אנה נפזרו עצמותיהם, ומיתתם היא כפרה בעד כלל ישראל, כי לא מעט יסבול הכלל מהם (הם הם המבאישים את ריח ישראל בעיני העמים והשרים).

חכמי המדרש רמזו את הדבר בדברי רבקה אמנו, בשעה שהשתדלה שילך יעקב אבינו לקבל את הברכות מיצחק אביו, היא אמרה לו: "לך נא אל הצאן" – התבוננה אל בניך עם ישראל המשולים בצאן, "וקח לי משם שני גדיי עזים טובים". הם יהיו טובים לך וטובים לבניך, אתה תקבל הברכות על ידיהם, ובניך יקבלו כפרה על עונותיהם באמצעותם, על אחד יפול הגורל – לד', ז"א, שיהיו בין בניך צדיקים רבים וחסידים, אשר בחריצותם

ובדמם החם[28] יזכו להכנס לפני ולפנים, כי בחום דמיהם ימסרו את נפשם בעד כל הקדוש בישראל, על כבוד התורה ועל כבוד שמים ועל כבוד האומה הישראלית, ומסירת נפשם זו תכנס לפני ולפנים לפני כסא הכבוד ותגן על ישראל מהצד הטוב, לפעול בעדם שנת חיים שנת פרנסה וכלכלה וגזרות טובות. כמו כן ימצאו ביניהם, רשעים, אשר ישתמשו בדמם החם ובחריצותם לרעה, כמו שהי' עשו איש שעיר (שעיר המשתלח) הבורח מן הקדש (בתי כנסיות ובתי מדרשות), ולא ירצו להיות כיעקב "איש תם יושב אוהלים", כי אם "איש שדה", הרץ אחר ההבל במדברות שממה, וגם הם יהיו מכפרים, אבל באופן מעציב מאד, כי בכח מעשיהם הרעים נגזרים גזרות רעות אשר יפלו ישראל ח"ו בידי עשו (איש שעיר), והם נצערים ונמעטים והבנים ביחוד עצמותיהם נפזרים במקומות שממה, והצער הגדול הזה הוא לכפרה על העם[29].

לזכר שני השעירים המעוררים על רעיון נחוץ זה, הנהיגו הראשונים שאחר חורבן הבית להביא "כפרות", הם בחרו בבעל חי המכיל בעצמו את הרעיון של שני השעירים, אותו בעל חי אשר בחצי יום הוא סמל של צדיק (לד') ובחציו השני הוא סמל של רשע (לעזאזל), הוא התרנגול. ביום מתרדף הוא אחרי התרנגולות כדרכו של רשע המתרדף אחרי הזמה והתאות (אין לך זנאי בעופות יותר מן התרנגול) הוא גם נותן אות באיזה רגע הב"ה כועס על העולם, כי התאוה והזמה אם כל פשע ומביאה לכל האסונות, בלעם הרשע לא מצא עצה במה להפיל את ישראל אלא בזמה (לזנות אל בנות מואב), ולכך שמו בפיו מן השמים נאם ה"גבר", כי גבר באורו תרנגול. בעל התאוה, לבד שהוא רע לשמים (זנאי וכופר) הוא גם רע לבריות (תלמידיו של בלעם הרשע מדתם "עין רעה" להפך מתלמידיו של אברהם אבינו שמדתם "עין טובה"), גם התרנגול שונא שנאת מות את אחיו, כנודע מ"מלחמת התרנגולים". כל זה ביום, ואולם בלילה – הוא נעשה לסמל של צדיקים, בלילה עוזב את תאותו, גם מתמלא אהבה לכל, לא רק להלכה כי אם גם למעשה, הוא נהי' לעסקן צבורי, קם בחצות לילה ממש, ואומר שירה – "שאו שערים ראשיכם ויבא מלך הכבוד", כנזכר בפרק שירה, ומודיע, כי עתה עת רצון לד' אשר בה ישתעשע הב"ה עם הצדיקים בגן עדן, והיא מסוגלת לתלמידי חכמים אשר יקיצו אל ה"למוד", כמו שהי' עושה דוד המלך ע"ה (חצות לילה אקום וגו'), והמוני העם יתעוררו

[28] דם גדי דומה לדם אדם, ולכך טבלו השבטים את כתונת יוסף בדם גדי.

[29] בכל דור ודר ישנם רשעי הדור (שעיר לעזאזל) אך בדור שישראל כשרים ישנם צדיקים רבים המקריבים את חייהם ואת **דמם** בעד כבוד התורה וכבוד ישראל (שעירי חטאת), ובאותו זמן הי' הגורל לד' עולה בימין כהן גדול, להראות כי ישראל רובם צדיקים, ולהפך חלילה – היה עולה הגורל לעזאזל בימין, וד"ל.

לתפלות ותחנונים (קומי רוני בלילה לראש אשמורות), והוא מקיץ פועלים לעבודתם, בהזכירו להם את דברי שלמה המע"ה – "עד מתי עצל תשכב?"
התרנגול הזה מסתכל ב"בני אדם" לראות, אם האיש המחזיק בו הוא איש אשר בכלל יתנהג כמנהג אדם המעלה, אשר בשמו "אדם" הוא בבחינת "אֲדַמֶּה לעליון", אלא שבהיות אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, הוא נכשל בדבר קטן ומביא תרנגול "תמורתו" שלשון זה נאמר על בעל חי, או – אם האדם הזה הוא מבני אדם "יושבי חשך וצלמות", אשר שמו "אדם" יורה על "אדמתה" עפר, והולך כל השנה חשכים ולא אור, ומביא תרנגול "חליפתו", לשון הנאמר על דבר יותר מעולה, כי באמת התרנגול טוב ממנו, כמו שאנו אומרים ב"תפלת זכה" – ואפילו כבהמה לא הייתי! – הענין הזה הוא מוסר השכל בעד האדם, אשר בעת יסובב "כפרתו" על ראשו, ישבר לבו ויתחרט על עונותיו ויבקש רחמים מאת השי"ת, אשר אם בבחינת "זה חליפתי" ואם בבחינת "זה תמורתי" יהי' "זה כפרתי", "זה התרנגול", הרומז לתאות שפלות, "ילך לשחיטה", ולא יכשל עוד בתאוה בזוי' כל שהיא, "ואני אלך", בדרך הישרה "לחיים טובים וארוכים", אשר יביאו עלי ועל כל ישראל, "שלום וברכה", אמן.

ערב יום הכפורים

ביום זה מצוה לאכול סעודת יום טוב, זה מראה, כמו שמספרים: אֵם הי' לה בן יחיד, שאהבה אותו כנפשו, היתה משגיחה עליו תמיד, אשר לא יחליש לבו באחרו לאכול, כשהגיע זמן חופתו, אמרה לו יום לפניו, אהובי בני, למחר יהי' יום חופתך, ויהי' עליך לצום, ולכן, בשלתי לך היום, חתיכת דג וקצת מרק, לתמוך לבך פעמים אחדות, להקל עליך את התענית של מחר. וכן אמנו האהובה (התורה) לא הטילה עלינו תענית בכל השנה כי אם ביום הכפורים, יום חופתנו, כי ביום זה ניתנו לנו לוחות שניות (ביום חתונתו – זה מתן תורה), ואומרת לעם ישראל בערב יום הכפורים – אהובי בני, למחר הלא יהי' עליכם לצום (ועניתם את נפשותיכם), אכלו איפוא היום בשר ודגים ומטעמים, למען תוכלו להתענות למחר להעתיר על שנה טובה.
את הסעודה המפסקת יש לגמור לפחות רבע שעה לפני שקיעת החמה, למען יספיקו לברך על הדלקת הנרות לפני השקיעה.
בימים שלפני יום הכפורים יש לפייס למי שפגעו בכבודו ופשיטא בממונו או בגופו, כי על עבירות שבין אדם לחברו אין יוה"כ מכפר עד אשר ירצה את חברו, ואף כי שיש

לפייס את ההורים אם צערו אותם או סתם לא שמעו בקולם[30].

יום הכפורים

בעשרה בתשרי נתפייס הב"ה לישראל ואמר למשה רבנו – סלחתי כדבריך, ונתן לו את הלוחות השניים, שכתב עליהם את עשרת הדברים שהיו כתובים על הלוחות הראשונים ולפיכך נקבע יום זה ליום סליחה נצחי לאלה השבים להב"ה בצום ותפלה.

יום המחרת

ביום כפור, ירד משה מהר סיני עם הלוחות השניים, וקרן עור פניו, אשר יראו ישראל מגשת אליו (יראת הרוממות), ולמחרת הקהיל משה את העם, וצוה אותם להתנדב על מלאכת המשכן, בשעה זו היו הנשים הראשונות שהביאו את תכשיטיהן למלאכת המשכן (ברשות בעליהן), ואף את התכשיט הנחוץ להן ביותר התנדבו, הוא המראה (שפיגל באידיש), שממנו עשו את הכיור.

שושנה – מהיכן זכה משה לקירון עור פניו?

אמא – ישנן אבנים טובות המאירות בחשך, את אבני יקר אלה אם ישימון בכלי חרס יעיבו נגהן, אך אם יתנון בכלי זכוכית מלוטשת, אורן יבהיק במלא תקפו. כן הנשמה, היא ניצוץ מהאור העליון (חלק אלק ממעל), אך ניתנה בגוף של עפר מן האדמה ואורה טמיר ומכוסה, ואולם גם הזכוכית עשוי' מחול עם תערובת של פוספור, וכן האדם אפשר לו לזכך את חומרו, עד אשר יוכלו קרני אור הנפש להבקיע אל החוץ ולהאיר את פני הגוף, ולכך משה רבנו שזכך את חומרו על ידי התורה, הבהיקה נשמתו את אורה ושלחה את קרנותיה החוצה, כמ"ש דו המלך ע"ה: "גם עבדך", הוא גופי,"נזהר", והבהיק זהרו, "בהם", באמצעות דברי התורה. הדבר הזה הראה הב"ה לישראל ע"י משה בתתו להם את הלוחות השניים, להראות, שכל המשתדל בתורה יכול לבוא למעלה רמה של קרון עור הפנים כמשה, איש איש לפי השתדלותו.

פרק ט.

חג הסוכות

יום חמשה עשר בתשרי הוא יום ראשון של חג הסוכות, כמ"ש, "בסוכות תשבו שבעת ימים וגו' למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים".

[30] התורה אומרת – כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל "חטאתיכם לפני ד' ", ז"א, עברות שבין אדם למקום, אבל העבירות שבין אדם לחברו הן כפולות, לחברו ולד' ית', אשר כתב בתורה – לא תונו איש את עמיתו, ולכך יש להתפייס תחלה עם החבר, ונשאר רק החטא לד', ועל זה יוה"כ מכפר אם שבים בתשובה.

באור הדבר – כשיצאו ישראל ממצרים בחמשה עשר בניסן ביד רמה לעיני כל מצרים התאספו כלם בעיר רעמסס, ומשם נסעו לסוכות, ומובן מאליו, שבזמן של יותר מעשרים וארבע שעות לא באה שינה בעיניהם, בערב הפסח היו טרודים בהקרבת הפסח, בלילה – בחציו הראשון אכלו את הפסח כשמתניהם חגורים ומקלם בידם כאשר צוו, בחציו השני היתה צעקה במצרים אשר לא היתה כמוה כי אין בית אשר אין שם מת, ומובן שגם באותו הזמן לא יכלו ישראל לישן, בבקר עזבו את רעמסס ונסעו לסוכות (דרך של ימים נסעו בשעות אחדות כעל כנפי נשרים) אנשים נשים וטף, והנה היו עיפים ויגעים, והכין הב"ה להם במוקדם, סוכות, אשר יוכלו לנוח שמה מעמלם, בליל ט"ו בניסן עלו וצמחו בדרך נס עלים גבוהים כקיקיון של יונה שגם הוא צמח בן לילה, ועמהם פרחי ריח, להיות לצל על ראש עמו מחום השמש, ובצל הסוכות הללו חנו ואפו שם את הבצק שהוציאו ממצרים, עוגות מצות, כי לא חמץ, ולכך קוראים לתחנה זו בשם "סוכות", ומיד בנסעם מסוכות, הוליך ד' לפניהם את "עמוד הענן" יומם לנחותם הדרך, "ועמוד האש" לילה להאיר להם, וענני כבוד מסביב להם ועל ראשם להגין עליהם כ"סוכה".

לזכרון נס, שרמז לנו הב"ה, שאם נלך בדרכי התורה נחיה חיי ענג גם במקומות שלפי הטבע לא יוכל איש לעבר בהם, צונו ד' לעשות סוכות בזמן האסיף, כשמאספים התבואה מן השדה אל הבית. לאחר הפסח לא הי' כאן זכר לנס, כי רבים עושים להם סוכות ואהלים בקיץ לתענוג, ולא כן בתחלת ימות הגשמים בשעה שהכל עוזבים את הסוכות ונכנסים אל הבית[31].

מלחמת גוג

בשבת חול־המועד סוכות מפטירים "והי' ביום בא גוג על אדמת ישראל", כי מסורת בידינו מהנביאים שבחג הסוכות תהי' מלחמת גוג ומגוג הנזכרת בהפטורה זו.

הושענא רבה

יום השביעי של "סוכות" נקרא "הושענא רבה".

שושנה – מדוע נקרא חג הסוכות "חג שמחתנו" ומה ענין "האושפיזין"?

אמא – אימתי יכולים הורים לשמוח עם בניהם? בשעה שהם מקוים כי יזכו לגדלם, כי בשעת גדול הבנים יקרה להורים רבים שאחוז ידוע יעדר להם ח"ו, ואילו היו ההורים

[31] כשעשו ישראל את העגל נסתלקו ענני הכבוד והיו ישראל נזופים עד "יום הכפורים" שאמר הב"ה למשה "סלחתי כדבריך" (עי' לעיל צד 48 פסקת יו"כ), למחרת צוה משה על נדבות המשכן והם הביאו בי"ב והוסיפו להביא בי"ג וי"ד (והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר – שמות לו, ג) ובט"ו פסקו מהביא כי היתה המלאכה דים (שם ו – ז), באותו יום שהונח היסוד להשראת השכינה במשכן ד' חזרו ענני כבוד לישראל, ולפיכך צותה תורה לעשות סוכות בט"ו תשרי (הגר"א מוילנא).

בטוחים שילדיהם יגדלו אצלם וירוו מהם נחת היתה שמחתם שלמה לפניהם. וכן הדבר עם "הבן יקיר לי אפרים": "חג המצות" הוא אצלו יום ההולדת – "זמן חרותנו", יצאנו מעבדות לחרות, הוצא הילד מבטן מצרים, תעלת החשך, שבה הי' ישראל כרוך כילד בבטן אמו (גוי מקרב גוי), "חג השבועות" הוא היום שבו החל ישראל ללכת אל ה"חדר" וללמוד תורה "זמן מתן תורתנו", אבל עדיין אין השמחה במלואה, אי אפשר עוד לדעת, אם הילד הזה שנחלש כל כך בבטן אמו (במצרים) ולומד בהתמדה בתורה, אם יאריך ימים, כי לבד שהתורה מתשת כחו של אדם, עוד בוערת עליו קנאת חבריו הבנים השובבים שאינם רוצים ללמוד (הר סיני – שבו ירדה שנאה לישראל מאומות העולם). לתכלית זו הוליכנו הב"ה ארבעים שנה במדבר, להורות לנו, שאפילו לא יעמול ישראל הרבה לפרנסתו בהיותו שקוע בתורתו, גם זאבי ערבות יקיפוהו עם פיות פתוחים לבלעו, להכעיס שונאיו, יחי' ישראל ויגדל, עד אשר יבינו הכל כי הוא מציאות אלקית, אשר נברא להאיר עיני העולם וללמד לכל ישראל את האידיאל הנשגב של הכרת האמת[32], ולפיכך הוליך אותו ממצרים ישר למדבר נורא, אשר לא יוכל איש גם לעבור בו (בארץ לא עבר בה איש), מחום השמש אפשר לקבל דלקת המוח, ומאין יקחו מים בעד מיליוני נפש? ומה בנוגע לחיות רעות ונחשים צפעונים? (מקום שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים), ושם במדבר ההוא כלכל ד' אותו **ארבעים שנה**: "ימצאהו בארץ מדבר" – המציא הב"ה לעם את כל צרכיו, בארץ שממה שאין להשיג בה דבר, נשא להם מזון באוירונים ("מן" מן השמים) ויום יום מצאוהו מתוק מדבש מסביב לאהליהם, ובאר מים התגלגלה עמהם באשר יתהלכו (בארה של מים), וסביב סביב להם ענני כבוד אשר הגינו עליהם מחום השמש, ועמוד ענן הולך לפניהם יומם לישר את הדרכים, ההרים הגבוהים עזבו

[32] זה ענין האושפיזין בסוכה, בחג קדוש זה (זמן שמחתנו) מבקרים אותנו אורחים יקרים, אשר תולדת חייהם היא סמל הרעיון הזה: – "אברהם אבינו" הי' נרדף מאת הנחשים בעלי־שתים ששפכו עליו פחים ואש, ולדאבונם הגדול שגשג ועלה באושר והצלחה עד אשר לבסוף הכתירו אותו הכל בשם "נשיא אלקים", – "יצחק אבינו" שפכו עליו הפלשתים גפרית, גזלו ממנו את הבארות, לאחרונה גם המלך גרשו (לך מעמנו), ולבסוף לכאבם הגדול, הוכרח המלך ואחזת מרעהו עם שר צבאו לכרות עמו "ברית שלום", – "יעקב אבינו" הי' נרדף מאד מעשו ומלבן, ולבסוף השלימו עמו שניהם ועשו נפל על צוארו וישקהו, – "יוסף" סבל נוראות במצרים העלילו עליו עון פלילי וכלאוהו בבור לזמן של "שתים עשרה" שנה, ולבסוף רדה בהם "שמנים" שנה, – "משה רבנו" הי' נרדף מפרעה אשר בקש להסיר ראשו בחרב, ולבסוף כרעו ברך לפניו הוא ושריו ושחררו את ישראל, – "אהרן הכהן" הוא בודאי אורח נרצה בסוכות, ענני הכבוד במדבר הלא היו אך בזכותו, – "דוד המלך" ע"ה הי' נרדף גדול, התגלגל זמן רב במדברות, ולאחר זמן נרדף גם מבנו עצמו, אבל נצח את כל רודפיו ונשאר "דוד מלך ישראל חי וקים", הוא הראה לכל העולם כי – "ד' רועי", ובמה? בזה אשר – "לא אחסר". תולדת האורחים הללו מלמדת אותנו, שגם אנו יכולים להגיד לכל העמים – "ד' רועי", ד' הוא הרועה לשה פזורה ישראל, תדע שהרי, "לא אחסר"! אלפי שנים אניתי מטורפת בימים במזגי אויר מסוכנים, וגלים נוראים שהפכו אניות גדולות, לא יכלו לאניתי הקטנה, רוחות סערה נוראים שעקרו ארזי לבנון לא יכלו להזיז את נטעי הדק, זעזועי אדמה שהרסו היכלי ומבצרי מלכים לא יכלו להטות את סוכתי הרעועה ממקומה ונשארה בשלמותה, כל אלה אות ומופת כי "לאור העולם" נוצרתי להביא את הכל להכרה בבורא יחיד ומיוחד!

את רום מקומם וירדו אל הבקעות למלאתם ולישר מסלה להם, גם החניקו את הנחשים והחיות הטורפות, ובלילה – עמוד האש הולך לפניהם להאיר להם את הדרך אשר ילכו בו. בחנותם, הקימו להם צריפים משפחה משפחה לבדה, בסדר נאה, אשר לא יראה האחד מה שמתרחש אצל השני (מה טובו אהליך יעקב), וככה גודל העם במזל תחת מזג אויר, אשר בדרך הטבע לא הי' אפשר להתקיים בו חדש ימים, והם גודלו ארבעים שנה רצופות עד שהגיעו לבינתם המלאה (בן ארבעים לבינה, לא קאים איניש אדעתי' דרבי' עד מ' שנה).

זהו "זמן שמחתנו" – החג הזה מראה לעולם, כי תהי' תקומה לנו על אף כל צוררינו, המופת הגדול על זה היא ה"סוכה", היא מוכיחה כי אין קיומנו באופן טבעי ככל הגוים, היושבים בבתי חומה הבטוחים מרוח וממטר, בטחון זה איננו קיים, בא זעזוע אדמה אחר והופך את הבתים הכי מבוצרים כמהפכת סדום ועמורה, ואולם קיומנו – בחסותנו בצל סוכה, אשר ממנה נשקפים השמים, ועינינו נשואות אל על (אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים), אין אנו בטוחים כי אם במבטחו, "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל", בצריפים חלשים הושיב אותנו במדבר נורא כזה, בין כשהיינו חונים, סוכות כמשמען, למשפחה ובית, ובין כשהיינו נוסעים, שהיינו מוגנים אז בסוכה כללית – "ענני הכבוד" שהקיפו את כל מחנה ישראל, סוכה זו מוכיחה, כי עם ישראל עם הנצח, כל זעזועי אדמה אשר יהפכו ערים לא יהפכו את הסוכה הישראלית, הזעזוע יוכל אך להשליך ממקום למקום, אבל לא להרוס, כמו שהוכיחה התולדה הגדולה זה אלפי שנים.

התולדה מוכיחה, אך אנו יש לנו להבין באיזו זכות אנו קיימים לנצח? – על זה עונה שירת "האזינו" – "ימצאהו בארץ מדבר", ואומר המדרש: כששלח הב"ה את משה רבנו לפרעה לגאול את ישראל שאל להב"ה – והלא מצרים מלאה גלולים וישראל אף הם שקעו בבוץ זה של עבודה זרה, ובאיזו זכות אגאלם? והשיב לו השי"ת –"ראה ראיתי", אתה רואה אחת, במה שהם שקועים עתה, ואני רואה שתים, אנכי הרואה ללב יודע ומכיר, כי עבודתם לאלילים היא מאונס, ומיד שיגאלו, ימשכו אחרי כמים, וזו כונת השירה, הב"ה נתגלה על עם ישראל לגאלו ממצרים בדעתו כי, ימצאהו נאמן לפניו בארץ מדבר, נשען על אמונתו הנשרשת בלבו יעזוב את אדמת מצרים השמנה (כגן ד' כארץ מצרים) וילך אחרי ד' אל המדבר, כשלשת מיליוני נפש גברים ונשים וטף, ולא ישאל איה איפה ימצא הלחם במדבר? ואיך יהי' אפשר להתקיים שמה? השי"ת אומר ללכת ואין כאן שאלות, מאמינים הם כי הוא כל יכול, ויכל להפך מדבר לארץ נושבת, גם את התורה יקבלו שם ויתמסרו בכל אבריהם לד' (כל עצמותי תאמרנה ד' מי כמוך).

ארבעת המינים

לזכרון הדבר הזה אנו מנענעים בסוכות,,ארבעת המינים", הדבר הוא על שם כל עצמותי וגו'. ה"אתרוג" כנגד הלב, הוא דומה בדמותו ללב, ה"לולב" כנגד שדרת האיש, ביציבת קומתו ובסגולתו "שאין לו אלא "לב אחד" כישראל לאביהם שבשמים", ה,הדסים" כנגד העינים, עינינו נשואות לשמים, וה"ערבה" בדמות פה וכנגדו. את כל אלה עלינו לקדש לשמים, הלב והעינים הפה והקומה, ובנענענו את "ארבעת המינים" אנו מוכיחים כי פונים אנו עם כל גויתנו אל התורה והתפלה (כי בשעת תורה ותפלה מתגעגע האיש הישראלי), בכח זה נעצרים "רוחות רעות" המסתערות עלינו להשחיתנו, גם "טללים רעים" לא יגעו בנו ונשאר קיימים לעד.

הדבר הזה נכון מאד, אשר כאמר איש - "כל עצמותי תאמרנה ד' מי כמוך" בכל אבריו, הלב העינים הפה וכל קומתו, באותה שעה מסור הוא לשמים לתורה ולעבודה, והוא כדאי בכח זה להתקיים לעד, אך לא הכל מסוגלים לזה, לא כל רעיונות נשגבים כאלה, ואיך יוכלו כל ישראל להגיע למדרגה רמה זו? על זה הפליאה לנו תורתנו עצה, בראשונה בעת שקבלו ישראל את התורה קבלוה בזכות השלום (ויחן שם ישראל), הכל היו כאיש אחד, והשפיעו הגדולים על הקטנים, וככה עלינו לעשות בכל דור ודור, תתאחדנה כל המפלגות, אלה מבעלי הבתים שיש בהם תורה בלי מעשים טובים, בעלי המעשים טובים חסרי תורה, וגם אלה שאין להם לא תורה ולא מעשים טובים, כולם יתאחדו וייסדו להם חבורות קדושות למקרא משנה עין יעקב מנורת המאור, ויקבלו עליהם לרב איש בן תורה ובעל מעשים טובים אשר יבא בכל יום ללמדם שעור, - זהו רמז האגודה (ואגודתו על ארץ יסדה), הלולב יש לו טעם (עץ הלולב מוציא פרי התמר שיש לו טעם) אך לא ריח, הוא כנגד האנשים בעלי מעשים טובים בלי תורה, ההדסים יש להם ריח ולא טעם, והם כנגד אותו בן תורה שאין לו מעשים טובים, הערבה בלי טעם ובלי ריח כנגד היהודים הפשוטים ביותר, כל אלה צריכים להתאגד לתורה ולמעשים טובים. ה"אתרוג" שיש לו טעם וריח הוא כנגד ה"חכם" שיש לו תורה עם מעשים טובים, הוא אינו יכול להתאחד אתם, לשבת תמיד בחברתם, אבל לעמת זה יש לו להתקרב אליהם פעמים אחדות ביום להורותם ולהדריכם בדרך הישרה, ואז יהיו כלם ראויים לברכה, ובזכות זה יוריד לנו השי"ת טל ומטר לברכה ויעצר בעד טללים רעים ורוחות רעות ועם ישראל יהי' חי וקים לעד.

המתקשר איפוא באגודה, אם גם הוא אך ערבה (בלי תורה ובלי מעשים טובים), הוא משיג חשיבות גדולה, וזכות התורה של רבים מועילה לו, לקדש את רגשותיו ולבצר

אמונתו, ועולה עד כמעט למעלת ה"אתרוג", כי כשם שאין לברך בלי "אתרוג" כן אין לברך בלי "ערבה". ואולם, אלה שאינם חפצים להאגד באגודה, כל מין מהשלשה נשאר במדרגה איזו שהיא, שהרי כל אחד יש לו מעלתו, זה הטעם וזה הריח, ואף כי האתרוג שיש לו שני הדברים, אך הערבה שאין לה לא טעם ולא ריח ויכלה להיות מאושרה אילו התקרבה אל האגודה, אם היא בורחת ממנה היא מוכיחה על השחתתה שאין תקוה ממנה, כי סוף כל סוף מדיני הוא האדם בטבע ולא יוכל להיות אדם בודד, וכשאינו מתקשר בחבורות קדושות, הוא נגרר אחרי חבורות מסוכנות, והרעה ממהרת להתדבק (ילפינן ממקלקלתא), והוא נגמר להיות אומלל לנצח בזמן קצר, כי ליצנות ומינות מרעילים את הנשמה כמ"ש שלמה המלך ע"ה – "הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע".

הושענא רבא

ועכשו מובן מאליו הרמז היוצא ממנהג הערבה שהנהיגו נביאינו הקדושים ביום "הושענא רבא" (מנהג נביאים הקדושים). הם ראו בנבואה מה שימצא את ישראל עד אחרית הימים, וראו שתהי' מלחמת גוג ומגוג בחג הסוכות, (כמו שאנו קוראים הפטרת "גוג" בשבת חוה"מ סוכות), וכל אלה אשר יבדלו מישראל, בין מאומות העולם אשר יברחו מאמונת ה"אחדות" כמו שאמר דוד המע"ה ברוח קדשו על אותו זמן – "למה רגשו גוים וגו' ננתקה את מוסרותימו וגו' " והזהיר לאמר – "נשקו בר", התחברו אל התבואה, כי,כל המחובר לטהור טהור", והם יברחו בגאותם ויתפארו כי הם תכלית הבריאה, בין הרשעים מישראל, ה"ערבות", אשר בגאותם ינוסו מאגודת הקדש ויכנפו באגודות רשע לבלות הזמן בלצון ושחוק הקלפים ויחללו את קדשי ישראל[33], כל אלה בעת בוא "מבשר הטוב" ירדו אל ארץ תחתית (יחזקאל לא), וזה יהי' בחג האסיף שמכניסים התבואה אל האוצר ורואים מפלת המוץ הנזרית לכל רוח, וככה במלחמת גוג, כל אילנות הסרק הגאיונים שהתפארו לאמר שכל העולם לא נברא אלא בשבילם, מיד בהשמע קול המבשר, תצא עליהם בת קול ותכריז – "קול שם רשעים להאביד" ויחבטו ה"ערבות" בארץ[34], ותסיים הבת־קול – "עושה חסד למשיחו לדוד", כמ"ש דוד המע"ה – "בונה ירושלם ד' נדחי ישראל יכנס", באותה שעה יהי' "מעודד ענוים ד' " אלה ישראל, "משפיל רשעים עדי ארץ" אלה שברחו מישראל ומאסו באמונתם ובחבורתם.

[33] בהדביקם מודעות שבזמן "שמחת בית השואבה" שאבותינו שאבו רוח הקדש יסדרו הם רקודים ותיאטראות לשאב רוח של הפקרות ורעות רוח.

[34] ולכך פסולה ה"ערבה" שהיתה אגודה עם הלולב לערבת "הושענא רבא", כי רעיון חבטת הערבה הוא דוקא על אלה שאינם נאגדים עם הלולב באגודת הקדש.

ולכך עמדו ותקנו לנו אשר בסיימנו את המצוה של ארבעת המינים, למען נשריש בלבנו את הרעיון הזה, להתחבר בחבורות קדש, כי לולא זאת אנו מסכנים את קיומנו, נקום ונעשה מעשה בפעל לאמץ אמונתנו בלבנו, כי תבוא העת המאושרת, אשר נראה ברוממות ישראל, וכי הרשעים הגאיונים שלא אבו להתחבר בחבורות קדש יושפלו עדי ארץ עד שאול תחתית. (זהו מלבד כונות גבוהות עפ"י סודות הזהר שהי' לנביאים ב"חבוט" ערבה).

ליל הושענא רבא

ולכך בלילה שלפני "חבטת הערבה", עלינו להוכיח כי מתחברים אנו בחבורות קדש ואנו לומדים כל הלילה בחבורה, להפך מהרשעים שגם הם נעורים לילות שלמים, אבל – בבתי הקלפים ובשאר מקומות של זוהמא, אנו קוראים באותו לילה ספר "משנה תורה" אשר שם נובעים מוסריו היקרים של משה רבנו אשר הטיף לישראל לפני הפרדו מהם, ואת חמשת ספרי קדש של ה"תהלים" המלאים מוסר ודבקות להשי"ת ולתורתו, ועלינו להגיד כל אלה בכונה והתלהבות, ומי שלומד כל הלילה בשמחה ודבקות הוא זוכה אשר ימשך עליו חוט של חסד ביום, אשר תתקבל תפלתו כמו שנאמר בספר תהלים – "יומם יצוה ד' חסדו", למי? אשר – "בלילה שירה עמי", ובזה יזכה לגמר חתימה טובה, להחתם בספרן של צדיקים בעולם הזה וליום הדין ימצא מקומו בחבורה של צדיקים אשר יזכו לזמן שמחתנו האמיתי, כמ"ש, "ישמח ישראל בעושיו בני ציון יגילו במלכם", אמן.

שלש רגלים והשבת

העולה מדברי שעקר החגים הם "פסח שבועות סוכות", אשר בהם היו ישראל עולים לירושלם לרגל להיראות בעזרה, ולכך הם נקראים "רגלים" גם "מקראי קדש" ושבת היא הראש של החגים הללו ולכך היא נקראת "תחלה למקראי קדש" והיא כתובה בפרשת "אמור" בראש המועדים.

גרוש הנשים הנכריות

בכ"ד בתשרי התאספו בני ישראל, אלה אשר שבו מגלות בבל לבנות את הבית השני, בצום ובשקים וגו', ויבדלו זרע ישראל מכל בני נכר (גרשו את נשיהם הנכריות שהתחתנו בהן בגולה), ויעמדו ויתודו על חטאתיהם ועונות אבותיהם, ויקומו על עמדם ויקראו בספר תורת ד"א רביעית היום ורביעית מתודים ומשתחוים לד' אלקיהם ויזעקו לד"א (נחמי' ט'), והיתה הזעקה מאת עזרא הסופר ואנשי כנסת הגדולה, שיבער ד' את רוח הטומאה מן הארץ (זהו יצרא דעבודה זרה שהיו להוטים אחרי' עד גלות בבל), והשי"ת קבל את תפלתם, ובטלו, כמו שעינינו רואות, שאין איש אשר ימיר דתו בעבור הכרתו

שראה איזה ממש באלהים אחרים, ואם הצליחו מסיתי המיסיון לצוד איזה טפשים במצודתם, אין זה כי אם מתוך תועלת חמרית שהבטיחו להם (כמו שבארתי היטב במחברתי "ודע מה שתשיב").
אך המלך הזקן והכסיל (היצה"ר) המציא כעת עבודה זרה מודרנית, היא יוצרת – המודה (בפרט המודה – דע – שיטים, לילך חצי ערומות) שהבנות השובבות מתרדפות אחרי' כמו שהתרדפו בימי הבית הראשון אחרי עבודה זרה. עלינו לבקש רחמים מאת ד' שיעביר גם את רוח הטומאה הזאת מן הארץ.

פרק י.

שבת בראשית

בשבת בראשית שאחר החג מתחילים לומר אחר מנחה "ברכי נפשי" וממשיכים עד שבת הגדול, כי החרף מפיל עצבון על האדם וביחוד סמוך לבין השמשות של מוצאי שבת שהחשך פורש כנפיו ונר אסור להדליק ולטייל בחוץ אין נחת מפני הרפש והקור, וראוי לרומם אז רוח האדם בל יפול ברשת העצבון שהוא מונע גדול לישראל במהלך שלמותם, ולכך הנהיגו הראשונים לומר ברכי נפשי וחמש עשרה שירי המעלות, להתבונן בפלאי הבריאה, איך סדר השי"ת הכל בחכמה והשגחה יתרה, שכל הנברא ביום הקודם הוא הכנה ליום של אחריו עד האדם שהוא תכלית כל הבריאה, עד שיש להתפעל מחכמתו ית' בבריאתו, ולהגיד לפניו: "ד' מה רבו מעשיך" בבריות לאלפים ולרבבות בים וביבשה, ואף על פי כן, "כלם בחכמה עשית", שהכינות לכל אחד האמצעים שעל פיהם יתקיים ולא יכלה האחד את השני, והכינות מעוז ומשגב לחלשים מפני החזקים מהם (הרים הגבוהים ליעלים, סלעים מחסה לשפנים), עד אשר – "מלאה הארץ קנינך!" המינים מתקיימים והאישים מתרבים והארץ מלאה מהם.
כמו כן נסדר לנו הדבר לרומם את רוחנו בארך גלותנו (הדומה לימי החורף המטיל עצב), ואמר "קויתי ד' קותה נפשי" פעמים, כנגד שני מיני גאולה של "בעתה" (בזמנה) ושל "אחישנה" (לפני הזמן אם נזכה), וצייר המשורר את ישראל בגולה כאיש צבא העומד על המשמר בליל סגריר סמוך ליער נורא, אשר לבו נמס בקרבו לכל קול נהימה ונהימה שהוא שומע מחיות היער, ורק שביב אחד של נחמה מאמץ אותו, אשר בעלות השחר ישוב לביתו לנוח בו, אך תקותנו להגאל יותר בטוחה מזו של השומר לבוקר, יען מה? יען האיש הצבא הוא רק "שומר לבקר", ואינו יכול לחשוב על גאולה מוקדמת, אבל אנו – "יחל ישראל לד' כי עם ד' החסד והרבה עמו פדות", יש לנו תקוה כי בעוד לילה

תשוב החשכה לאור (הוא קץ "אחישנה"), כמ"ש – "אמר שומר (שומר ישראל) אתא בקר (אורן של ישראל) גם בעוד לילה", ורבים הם עוד דברי הנחמה בשירי המעלות לעודד את לבבנו.

חדש חשון

בחדש זה כלה שלמה המלך ע"ה את מלאכת בית המקדש, כמ"ש (מלכים א ז): ובשנה הי"א בחדש השמיני (מרחשון) כלה הבית לכל דבריו ולכל משפטיו. – נחוץ מאד לזכור שבחדש זה נקשרו נפשות ישראל להאמונה הטהורה, כי בעיניהם ראו, שעל ידי עלותם לרגל המשיכו עליהם השגחה פרטית, כל משפחה בשובה לביתה (מירושלם, בתחלת חשון אחר חג הסוכות) מצאה את כל רכושה באין מחסור, כמו שהניחו אותו, ונתקיים בהם מה שהבטיחה התורה – "ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות את פני ד"א שלש פעמים בשנה", ובארו חז"ל, מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חי־ה מזיקתה, תרנגולתך מנקרת באשפה ואין חולדה מזיקתה, ואף שהיו שכנים רעים מסביב לארץ (עמון ומואב ועמלק והכנענים שגרשם יהושע) והיו מחדדים את שיניהם על רכושם של ישראל ועל ארצם, וכשעלו כל ישראל לירושלם לרגל הלא נשארה הארץ פרוצה לפניהם והיתה להם הזדמנות טובה להתחמק ולעבור בה ולשלול את שללה גם לכבוש כמה עיירות בה, אף על פי כן, לא יכלו לעשות דבר, כי שמרה עין ההשגחה העליונה על הכל, ומאחר שבחדש זה ראו כל ישראל עין בעין שהתורה מן השמים (כי בן אדם אינו יכול לכתוב כנגד הטבע) עד כמה נתחבבה התורה עליהם?

תפלת מטר

ביום ז' לחדש חשון מתחילים לומר בארץ ישראל בתפלת שמנה־עשרה "ותן טל ומטר", ומחכים בתפלה זו שני שבועות אחר חג ה"סוכות", למען לא יטריד הגשם את עולי הרגל בשובם לביתם עד קצה הארץ, שהי' מהלך י"ד יום מירושלם עד נהר פרת.

יום פטירת רחל אמנו

בי"א מרחשון ילדה רחל אמנו את בנימין בדרך וקשתה בלדתה ומתה ונקברה על הדרך לא רחוק מירושלם. זכותה תגן עלינו.

גרוש ישראל מאנגלי' ומצרפת

בכ"ו מרחשון (ה' אלפים נ"ב) הי' גרוש כללי לישראל מאנגלי־ה, וביום זה (ה"א קנ"ד) גורשו ישראל מצרפת. כל זה גרמה לנו שנאת חנם שעדין שטן זה מרקד בינינו. המקום יזכור לנו זכות רחל אמנו שלא קנאה באחותה ויזכנו גם אנו להפר כעס וקנאה ושנאה ולרחם איש אחיו ונזכה לגאולתנו השלמה במהרה אמן.

חנוכה

בחדש כסלו בכ"ה בו מתחילים שמנת ימי חנוכה. כשעמד אנטיוכוס מלך יון על ישראל (בימי מתתי־הו כהן גדול חשמונאי ובניו) להשכיחם את התורה ולהעבירם על הדת, גזר שלא ימולו ישראל את בניהם, לא ישחטו את הבהמות כמשפטי הדת ולא ישמרו את השבת, באלה הדברים נבדלו ישראל מכל העמים והוא רצה לערבם ולהטמיעם בגוים בעל כרחם. והוסיף לטמא גם את בית ד' בהעמידו צלמים בבית המקדש ובהקריבו זבחי חזירים על המזבח, גם טמא כל השמנים שבהיכל, והיתה עת צרה לישראל אשר כמוה לא נהיתה בארצם ומסר השי"ת ברוב רחמיו את גבורי יון בידי מתתי־הו ובניו ובידי אותם היהודים החלשים שלא טמאו עצמם בנבלות וטרפות, אף שהיו דלי כח ואין אונים, בעבור עליהם זמן רב ולא טעמו טעם בשר.

וכשנצחו את היונים וגרשום מן הארץ נכנסו לבית המקדש ובערו משם את צלמי האלילים, הרסו את המזבח שנטמא בפגולי יון ובנו במקומו מזבח טהור, וטהרו את מקדש ד', וכשבאו בערב להדליק את המנורה, האיר ד' את עיניהם ומצאו פך קטן של שמן טהור חתום בחותמו של כהן גדול, ולא הי' בו להדליק כי אם בכדי לילה אחד ונעשה נס והפך נתן שמן לשמנה לילות. ואותו יום שחנכו את המקדש הי' כ"ה לחדש כסלו, ולפיכך קבעו אותו ליום הלל לד' אותו ושבעה ימים אחריו לזכר נס פך השמן, ואומרים בו "הלל" ו"על הנסים".

בימים ההם הצטינה אשה חשובה וצנועה בשם "יהודית", אשר מסרה את נפשה על צרת עמה ובחכמתה הסירה את ראש שר החילות היוני ועשתה תשועה גדולה בישראל, יהי זכר הכהנים החשמונאים ואשת החיל הזאת ברוך וזכותם תגן עלינו להצילנו מכף כל אויבינו האורבים עלינו לקחת ממנו את גופנו ואת נשמתנו.

ההארה הקטנה הזאת (נרות החנוכה) צריכה להבהיק בלבנו אמץ והכרת ערך, שביבו של כל נר הוא בדמיון כוכב בשמים, שאף שהוא נראה להיות קטן הנה כל העולם תחת כוכב אחד עומד. הנס של פך השמן הראה שבית המקדש הוא "כלי מדת הרום" הישראלי, הוא מראה תמיד על מצב ישראל ביהדות, כשמצאו בבית המקדש כל השמנים טמאים, אות היא שאנטיוכוס ועושי רצונו הצליחו כבר לא מעט בעבודתם להעביר את ישראל על הדת, הם הצליחו כבר לטמא כמעט את כל הנוער הישראלי, בנשפי רקודים בתיאטראות ובאכילת נבלות וטרפות, בדעות כוזבות וכפירה ובהפקרות, והפך הקטן שנשאר בטהרו הוכיח כי באנשי הדור הקדום נשאר אך מעט שמן טהור, הם מתתיהו ובניו והחרדים הנלוים עליהם, והי' בו כדי להדליק מנורת ישראל אך ליום

אחד, כי היו המעט מהדור הישן מתים והעולם נהפך להיות תהו ובהו, ועשה השי"ת אתנו פלאי פלאים במסרו גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים וזדים (הם רשעי ישראל שמצאו חן בעיניהם דרכי היונים, לרקוד ערומים רקודי־שעטנז של בחורים עם בתולות) ביד עוסקי התורה, המעט הזה של י־הודים חלשים אך כבירי רוח, אשר מסרו נפשם לכבוד הבורא והתורה וכבוד עם ישראל שלא יתחלל שמם בגוים, הם אשר נצחו את מליוני החוליגנים כבירי הכח, והביאו תשועה גדולה לישראל, הן בגוף, שיצאו מכור הברזל של היונים ונשארו כמאתים שנה ברשות עצמם תחת מלכי ישראל, והן בנפש, שהחלה הטהרה להתגבר עד ששב השמן הטהור לאיתנו, זאת אומרת, שהחלו הלבבות החשוכים של הנוער להבהיק והובערו בהם ניצוצי קודש, עד שנתקיים בהם "ולכל בני ישראל הי' אור במושבותם", וגופנו נטהר ונשמתנו הוארה.

[35] האסונות הגדולים שהביאו "השכרון" וה"קלפים" על העולם, אי אפשר לעט סופר לתאר, עשירים רבים נתדלדלו בסבתם ויצאו לבית עולמם ב"תכריכים" של הקהל, רבים אבדו עצמם לדעת בעבורם, ובדרך כלל אבדה לאנשים ה"אנושיות" בשלהם ולבשו ש"ק (ר"ת שכרון קלפים) במתנם. לדאבוננו הגדול סחב השטן לצחוק הקלפים רבים מנכבדי אדם, ואת ההתחלה עשה בימי חנוכה, שבהם מצוה לצחק לפי דבריו, ולמען אחי ואחיותי אבאר כאן את יחס החנוכה לצחוק זה למען יוכחו על טעותם.

כשגזר אנטיוכס שלא ללמוד את התורה, וחבורה אשר תתפש על התורה תעבור בשלח, חשכו עיני ישראל ולבם מר להם, כי י־הודי בלא תורה הוא ממש כדג בלי מים, מה עשו הפקחים שבישראל? התאספו ללמוד תורה שבעל פה (משנה ותלמוד) דבר שהי' אסור אז לכתוב והי' צריך ללמוד על פה, ולמען לא יתגוללו עליהם היונים, לקחו עמהם חבילות של קלפים וחלקו לכל אחד אחדים מהם, והיו מחזיקים אותם תחת המפה שעל השלחן. וכשהתנפלו שוטרי יון על קבוצה באמרם בלבם שהם לומדים תורה, מצאו אותם תפושים בקלפים והאמינו כי בצחוק זה עסוקים הם, והם זה בקשו, אשר יעזבו ישראל את התורה ויהיו ל"קלפנים", וכשעזבו השוטרים את החבורה, חזרו והטמינו את הקלפים תחת המפה ושבו אל הלמוד, הקלפים האלה הם איפוא אות בימי החנוכה, עד מה יקרה התורה בעיני אבותינו, אשר השתדלו בכל מיני ערמה איך להתרפק על אהבת התורה, והנה באים אנשים חסרי דעה ומכבים בקלפים אלה את כל האהבה אל התורה, זו שנשארה לנו ירושה מאבותינו, ואותה השקידה שהיו אבותינו מוציאים להשיג ידיעת התורה בהיותם נעורים עליה לילות שלמים, מוציאים אלה עתה על צחוק הקלפים ו"תורה" אף מלה אחת ממנה לא יעלו על פיהם.

נהג השטן עמהם ממש כמנהג השועל עם אגוז הקוקוס, מספרים: שתי חיות מצאו אגוז קוקוס גדול, וטענה כל אחת – כולה שלי! ראה השועל שהן מריבות ביניהן, אמר להן: אנכי אפשר ביניכן, סדק את האגוז ונתן חצי־ה לזו וחצי־ה לזו, ואת התוך לקח לעצמו בתור שכר פשרה, וככה, התוך של הצחוק בחנוכה, המורה על אהבת התורה שדלקה בלב אבותינו, את זה לקח השטן מהם, ומה הניח להם? – הקלפה, הצחוק עצמו, שעליו מוציאים את כל לילות החנוכה וגם בהוספה מחיל על הקדש, כמה שבועות לאחר "חנוכה" וכמה שבועות לפני "חנוכה".

כל אשה פקחית צריכה לראות איפוא, אשר לא יראה ולא ימצא נחש־הקלפים בביתה, ולהפך תשתדל להמשיך לביתה את אור התורה, לקרוא בלילות החרף הארוכים ספרים קדושים, כמו מנורת המאור מעשה אלפס וכדומה. נהירנא כד הוינא פליא (כבן תשע) התחיל רבי ללמדני "גמרא" וכשהגיעו ימי חנוכה, אמרה לי אמי ע"ה, עצתי בני אשר לא תצחק ב"חנוכה" עוד בקלפים כמו בשנה שעברה, כי לנער הלומד "גמרא" חרפה היא צחוק זה, השחוק בשחמט או בדומיאות הוא שחוק של שכל, אבל שחוק הקלפים הוא פשוט "מושב לצים". אך אולת קשורה בלב נער והנה חזקה עלי התאוה לצחוק, ובפחדי להזמין את חברי לביתנו, עליתי אל הקומה השלישית וצחקתי עם חברי שהיו לי שם עד "עשר" בלילה, ירדתי אז אל הבית ושינה תקפתני ונרדמתי לבוש ושלא במקומי. הגיעה השעה שהלך אבי לישון, לקחני על זרועותיו להשכיבני במקומי ונפלטו מפי מתוך שינה דברים השייכים

החובה על כן על כל ישראל, אנשים ובחורים נשים ובתולות (שאף הן היו באותו הנס) לשמור את הימים האלה בטהרה, לא לטמאם בלצון ושחוק הקלפים[35] כי אם בהלל ובהודאה לשמו הגדול, ולקיים "שיחו בכל נפלאותיו".

שושנה – שמעתי שגם לימי חנוכה יש מגלה, היא הנקראת "מגלת אנטיוכס", ומדוע לא יקראו אותה ב"חנוכה" כשם שקוראים "מגלת אסתר בפורים?

אמא – יש כאן שתי סבות. אחת כי "מגלת אסתר" נכתבה ברוח הקדש ולא כן "מגלת אנטיוכס". והשני' – כי הקריאה בצבור בין בספר התורה ובין במגלה היא, למען נלמד איך להתנהג בחיינו, והנה מגלת אסתר מראה לנו, אשר בבוא חלילה צרה על ישראל, עלינו להציל נפשנו בתשובה תפלה וצדקה, כי אלה ביכלתן להעביר את רוע הגזרה. ואולם מגלת אנטיוכס מספרת, כי יצאו בחרב לקראת אויב, ודבר זה יכול היות אך בשעה שישבנו על אדמתנו בתור בעלים בארץ והאויב בא עלינו להלחם בנו, באותה שעה הי' לנו הצדק לצאת כנגדו בחרב, ולא כן עכשו, כשאנו גולים בארצות לא לנו, וגם אלה היושבים בארץ ישראל אינם כי אם אחוז קטן מאד משבעת עשר מליון נפש המפוזרים בגולה, והעמים היושבים בארץ הם כמה וכמה פעמים כנגד ישראל, בשעה זו צריכה להיות "מלחמת מגן" שלנו אך "תשובה תפלה וצדקה", וד' ילחם לנו באויבינו, וכמ"ש – לו עמי שומע לי וגו' כמעט אויביהם אכניע וגו', – אך בד' אל תמרודו ואתם לא תיראו את עם הארץ.

ט' טבת

ביום זה נפטר עזרא הסופר ונחמי־ה בן חכלי־ה שעלו מגלות בבל ובנו את המקדש השני.

לשלחן הירוק (כמו בסטה, 31) וגליתי בעצמי על עוני כי שחקתי הערב בקלפים. למחר אחר התפלה וסעודת הבקר לקחני אבי בידי והעלני אל הקומה השלישית ואמר לי – פה חטאת ופה תקבל עונשך! מובן שהשכנים התנגדו לו והצילוני, אז ירד אתי אל הבית והעמיד ספסל ליסרני, באמרו: בן ציון! שים לב, כי שתים רעות עשית: א) אמך חשבה אותך לנער משכיל ואתה הראית שהנך סכל ושקוע בסכלות הקלפים, ב) ועוד רע מזה, כי למדת ב"חומש" – כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך, ובפ' ואתחנן נכפל – למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך, ואתה השלכת אחרי גוך מצוה יקרה כזו, שפירותיהן בעולם הזה – אריכות ימים, והקרן קימת לעולם שכלו טוב, והסכלת עשו, להחליף מרגלית יקרה כזו, על צעצוע בזוי כמו הקלפים, עליך איפוא לספוג מכות כיאות לך. אנכי הוכרחתי להתפשט על הספסל ולקבל ענשי שלש חבטות בשבט לח.

העובדא הזאת עשתה רושם גדול על לבי הרך, ומאז והלאה לא רציתי גם לראות את דמות הקלפים ואף כי לצחק בהם וכשברכני ד' בבנים ובנות לא באה התועבה הזאת אל ביתי.

עוד ראיתי ונוכחתי כמה גדולים דברי החכם מכל אדם – "אולת קשורה בלב נער (אבל) שבט מוסר ירחיקנה ממנו", ו"חושך שבטו שונא בנו" אשר מכלל לאו אתה שומע הן שהמיסר לבנו אוהבו והבן משיב אהבה לו, כי אהבתי לאבי היתה אהבה בלי מצרים, עד שגם עתה קרוב לשבעים שנה ולא נשתקעה האהבה, יראו ישרים ויקיימו – יסר בנך ויניחך (מדינה של גיהנם) ויתן מעדנים לנפשך (בגן עדן).

עשרה בטבת

בו סמך מלך בבל על ירושלם והעיר באה במצור והיתה בכל רע בחרב ורעב ומגפה ולא יצאה ממנה עד שנפלה בידי אויב, ולזה קבלו ישראל עליהם להתענות ביום זה עד שירחם ד' עלינו ויוליכנו קוממיות לארצנו ויבנה לנו את הבית השלישי במהרה בימינו אמן

פרק יא.

חדש שבט

בשנת הארבעים לצאת ישראל ממצרים בר"ח שבט, הואיל משה באר את התורה לישראל, לחזור אתם מה שלמד להם בכל ארבעים השנה ולהטיף להם מוסר, והביאם באלה ובשבועה שלא יסורו מהתורה ימין ושמאל, כי היא חיינו וארך ימינו.

שבת בשלח

בשבת זו נוהגים להשליך דייסא לעופות, ושמעתי פעם מהדרשן הגדול בעירנו דבר נפלא על מנהג זה, וכה דבריו:

– בכל עת ישנם עטלפים, שאינם יכולים לשאת את אור השמש, והם מתאספים בהמון, להעיב עליו בעב הענן, לכסות ארץ בחשך, למען יוכלו לחיות חיי דרור כאות נפשם. כונתי כלפי התורה, לאו דוקא בדורות אלה ישנם אנשי חשך, אשר לא יוכלו להסתכל בפני התורה, המאירה פני תבל, ומשתדלים (בהבל פיהם ובעטם) להעיב עלי' לכסות אורה, אך גם בדורו של משה רבנו עצמו, קשרו רשעים קשר אשר בראשם עמדו, דתן ואבירם, אנשים ידועים ברוע לבם, ועפרו והעלו חשך להעיב על אור פני משה (פני משה כפני חמה).

הם ראו, כי המזון הנפלא הרוחני – המן היורד לכל ישראל (אלף אלפים נפש) מן השמים, עלול הוא, להשריש, יסודות האמונה הצרופה, בלב ישראל, כי יש בורא לעולם, וכי הבורא הוא המנהיג, ועוד, ובידעם כי המן יורד בזכות משה הלא גם תגדל אהבתם למשה ולתורתו שקבל מפי הא' יתברך.

בראותם את הדבר הזה, החלו להאבק בכל כחותיהם: בראשונה, השאירו מן מיום ליום, בחשבם אולי חפצם יצליח בידם, להכזיב את דברי משה, ולהראות כי לא כל דבריו הם מצות פי ד'. למחר כאשר קבלו מכת לחי, כי הותלע המן – "וירם תולעים ויבאש", וקצף עליהם משה, על בזותם לחם שמים והביאם אותו לידי באוש, התאזרו חיל יותר, ותהי עצתם ערומה, להשליך עפר בעיני העם ולהוליכו שולל ללא אמת.

ובכן:
– ביום הששי, כשירד להם מן לישראל לחם יומים, ומשה צוה: "את אשר תאפו אפו וגו'" – אם יש לכם לאפות ולבשל מחר, עשו זאת היום, כי לא יבאש ולא יותלע, ומחר לא ירד לכם מן אחר. – באותה שעה ראו מורדי האור, כי כל ישראל יראו עין בעין, כי יום השביעי קדוש וברוך לאלקינו, כי על כן הכין את המן בעדו מיום הששי ולא נתנו לרדת ביום השבת, לאות כי בו שבת מכל מלאכתו הנפלאה אשר ברא בששת ימי בראשית, והנה יקבע בלב הכל יסוד תורת משה, כי השבת היא לב התורה, ותורת משה תכון איפוא עדי עד! ועוד בה – כי עוד לפני מתן תורה וצאת ישראל ממצרים. מקודש ובא הי' היום הזה בידי משה מאת אבותיו, שעל כן בהיותו בבית פרעה ודבריו נשמעים לו, הטה את לבו לתת יום מנוחה לישראל ובחר לזה את יום השבת, והנה עתה יוכחו הכל כי משה אמת וקבלתו אמת! – בראותם את כל זה, רחפו עצמותיהם ולא מצאו מרגוע לנפשם הנהלאה, ויחבלו תחבולות להחשיך את אור השבת.
ויגעת – מצאת! אומר הפתגם. הם מצאו תחבולה ונפלו עלי' – דתן ואבירם וכל סיעתם, לא יטחנו ולא יאפו ולא יבשלו את חלקם ליום השבת, אבל – ביום השביעי לפני אור הבוקר, עת הכל יישנו את שנתם, ימלאו אמתחותיהם מן, ויצאו אל מחוץ למחנה, וישטחו אותם שטוח על פני המדבר, ובלאט יחזרו לבתיהם, והי' בבוקר – תעבור הרנה במחנה לאמר: "אחים! ירד המן, המן ירד! משה אמר – שבת לא יהי' בו, ואנחנו בעינינו ראינוהו!" (עי' מ"א בעברית (ח"א צד 35) בהערה).
וכן הי'. – המון העם שהי' להם מן מאתמול ולא הבאיש ולא הותלע לא טרחו לצאת החוצה ללקוט, כי מה יעשו בו, אם לצורך היום יש להם, ואם בשביל מחר הלא יבאש!? אבל דתן ואבירם וסיעתם החשוכה, אלה שבאמת לא הי' להם דבר, בהוציאם את אשר להם אל מחוץ למחנה, עליהם אמר הכתוב: "יצאו מן העם ללקט", הם לקחו שקיהם ואמתחותיהם בידיהם והלכו ללקט, אבל תחבולתם – עד ארגיעה!
– בעוד שחזרו אל המחנה, ועוררו את העם על הכזבת דברי משה, ושובם אל מחוץ למחנה, באותה שעה, נפל מחנה של צפרים ועופות השמים, על המן הנשטח מאתם, והמן נלקט עד לגרעין אחד! ויהי בבואם אל מחוץ למחנה, וישיגו "חרפה וכלימה" כי את המן "לא מצאו"! והמומים ורעבים שכבו בבשתם בביתם כל יום השבת, כי יראו לבקש אוכל מאת שכניהם, פן תגלה ערמתם ויסקלום העם.
הצפרים היו איפוא, שליחי ההשגחה, לא לעפל לרגע את זהר תורת משה, כי אף שאין לשקר רגלים, ותרמיתה של סיעת דתן היתה מתגלה עד מהרה, בכל זאת, לרגעי מספר,

לפני שתצוף האמת כשמן על פני המים, איזו בהלה היתה תוקפת את המון אלפי האלפים נפש אשר במחנה ישראל? כמה דבות היו מספיקים להוציא על משה רבנו ועל תורתו?! ובהיות כן, בהיות הצפרים האלה שומרים, על אור יפעת התורה, אשר לא יועם אף לרגע, מכיר להם עם ישראל טובה, ובאותו יום השבת, שבו קוראים פרשת המן, מטעימים להם לזכרון, מתבשיל השבת, לזכר – "את אשר תבשלו בשלו ואת כל העודף הניחו למשמרת עד הבקר".

הנה כי כן נעלים ונשגבים גם הרעיונות הטמורים במנהג זה:

א) לעורר לבנו לקראת המדה הנשגבה של "הכרת טובה" מצד אחד ולקראת "אהבה עמוקה" לתורתנו הקדושה והנאמנה מצד שני, בהיותנו גומלים לאלה ששמרו על כבודה. ב) לא להיות נבהל מפני עטלפים החפצים להמיש חשך, להאפיל יפעת התורה וגדולי' ("משה" שפיר קאמרת), מזכירנו מנהג זה שאין כל חדש בזה, וכבר היו לעולמים עטלפים יותר נוראים, והארץ כסתה עליהם. ג) אותו המן שחושבים ללקט בשבת, לאמר, ההכנסה מיום השבת, לא זאת שאינה מביאה פרי, אבל – בעלי' גם ירעבו למענה (הכנסה דשבת תנא הוצאה קרי לה) וצפרים טובים ישבעו ממנה.

הפלא ופלא! קראו כל הנערות ופניהן צהלו משמחת הנפש על טעם המנהג היפה הזה.

חמשה עשר בשבט

יום זה הוא ראש השנה לאילנות, האילנות גמרו תקופה בחייהם ומתחילים תקופה חדשה הנמשכת עד ט"ו בשבט השנה הבאה.

דבר זה רומז לאדם, הנמשל לעץ (כי האדם עץ השדה) בפרט, ולעם ישראל הנמשל לכרם (כי כרם ד"צ בית ישראל) בכלל, אשר לא יפחדו בראותם כי יבשו עצמותם אבדה תקוה להם ח"ו, כי דוקא באותה שעה לשד ממלא את תוכן והחיים מתחדשים, צומחים ופורחים עלים לתרופה, שרשים מלמטה וענפים ושריגים מלמעלה.

כל יום ט"ו בשבט מזכירנו ברעיון זה ואנו מתמלאים תקוה כי יציץ ופרח ישראל, ולכך אנו משתתפים עם האילנות בחגם.

וכשם שהתחדשות האילנות היא המשך לחייהם הקודמים, כי היא מחזקת אותם ומחדשת כחותיהם, כן התחדשות עם ישראל ההולך בדרך התורה היא המשך לחייהם הקודמים, כל שנה מוסיפה אומץ להם להמשיך הלאה את חייהם הישראלים.

וכשם שט"ו בשבט מסוגל לנטוע בו אילנות חדשים, כן הוא מסוגל ליטע בלבנו רעיונות נשגבים על אהבת תורה, כי בר"ה לאילנות מתחלפים חוקי המעשר כמו שלמדה תורה, שהשנה הראשונה והשני' הרביעית והחמישית של שמיטה, נוהגים בהן מעשר ראשון

ומעשר שני, ובשלישית ובששית נוהגים מעשר ראשון ומעשר עני, והשביעית היא שמיטה, והנה ט"ו בשבט מעוררנו על דיני מעשרות שביעית ערלה ונטע רבעי, הנוהגים בארצנו הקדושה.

נטיעת עצים היא דבר חשוב מאד בארצנו הקדושה, כמו שאנו רואים, שאסור לגדל בהמה דקה בישוב, פן תשחית לאילנות, ואולם דבר הזה איננו כי אם אמצעי לקיים המצוות התלויות בארץ, שעל ידן דוקא יהי' לנו תקומה בארץ, כמו שיוצא מנוסח הברכה - "ונאכל מפריה ונשבע מטובה", למען נוכל "לברך אותך עלי' בקדושה ובטהרה". לפיכך מצוה לאכול ביום זה מפרי האילנות לברך את ד' עליהם תחלה וסוף, ועל ידי זה יבורכו האילנות הנידונים ביום זה לפי ערך מעשה בני האדם (עי' מעשה אלפס באידיש ח"א).

אלי־הו הנביא כותב בספרו (תנא דבי אלי־הו זוטא פ"ג) כי אין פירות באין לידי הרקבה אלא מתוך דרכיהם של בני אדם. עי' ספרי הדר זקנים (זכרון יח), בשעה שאוכלין חלילה בלי ברכה כמו בהמה, אומר השי"ת - גם העכברים מעשה ידי, יבאו אף הם ויאכלו.

פרק יב.

חדש אדר

משנכנס אדר מרבים בשמחה, כי בחדש הזה הבהיק מזלם של ישראל.

חנכת בית שני

בג' אדר נשלם הבית השני אשר בנה עזרא ועולי הגולה עמו ועשו ישראל חנוכת הבית ביום זה.

ז' אדר

יום זה הוא יום הולדת משה רבנו ויום פטירתו לאחרי מאה ועשרים שנה.

שושנה - נפלא בעיני, אלי־הו הנביא הי' מתלמידי תלמידיו של משה רבנו והוא לא מת, ומשה רבנו הי' אדון הנביאים ולא קם בישראל כמשה, ואיך מת?

אמא - על שאלתך זו כבר עמד (יהי "כפרה" בעד צפרנך הקטנה) המן האגני ימ"ש בשעה שהפיל פור על ישראל, כשנפל לו הגורל לאבד את ישראל בחדש אדר שמח שמחה גדולה, אמר: בחדש זה מת משה רבם! והוא לא ידע אשר ביום שמת בו משה בו ביום נולד (מגלה יג).

ולכאורה יש להבין, מה זו שמחה? וכי הנביאים לעולם יחיו? לו נחיה גם אנו כמותו עם כל חושינו (לא כהתה עינו ולא נס ליחו) ומה יותר מזה? ועוד – אם הורע חלילה מזלם של ישראל במה שמת משה מה הנחמה בזה שנולד? והלא מותו הי' לאחרונה!?

אבל ע"פ שאלתך יובן הדבר, כי המן הרשע ידע היטב שכל כחם של ישראל היא התורה, ואחד מעקרי התורה הוא שמשה הוא אדון הנביאים לקודמים לפניו ולבאים אחריו, וכשראה שאליהו לא מת ומשה מת, נמצא שאליהו גדול ממשה, ונתרועע היסוד, ומילא יפול הבנין שהוא התורה, והנה יוכל לאבד את ישראל.

שושנה – ועדין שאלתי במקומה עומדת, מדוע מת משה רבנו?

אמא – משה רבנו ראוי הי' בטח לבקש את החיים בעדו מאת הבורא יתברך, אך הבורא אמר לו: כל ימיך הקרבת בעד ישראל למען תתקיים התורה בידיהם, וכשתעלה אתה השמימה כאליהו, הנה תתן מקום לחלק מישראל להפרד מהתורה, באמרם: שהתורה נתנה אך לאנשים שאינם בני תמותה כמשה רבנו וכאליהו הנביא ולא לנו, האם מרוצה אתה אשר יעזבו אחדים מישראל את התורה בשבילך? והשיב משה: חלילה לי מזה! אלף כמשה ימותו ואחד מישראל אל יתן להתורה כתף סוררת![36] היוצא מזה, כי במותו עבד משה את ד' ושרת את כלל ישראל, וזה שמספרת התורה: "וימת שם משה", ומדוע? בתור – "עבד ד'!"

שושנה – כבר נתת אמא באורים למות משה, אבל מה ענין הלידה שהזכירו חכמים להטבת מזל ישראל?

אמא – בלדת משה נאמר – "ותרא אותו (אמו) כי טוב הוא", ופרש"י, שנתמלא כל הבית אורה, לרמז על בית ישראל שיתמלא על ידו אור תורה, ועדין הי' הדבר בכח, וכשמת משה יצא אל הפעל, וזו כונת החכמים באמרם, והוא לא ידע שביום שמת משה באותו יום נולד, ז"א,בזה עצמו שמת משה בזה מתעוררת להרע לישראל, אל לנו להתיאש מן הרחמים, בליל בלהות זה עלינו לקרוא את המגלה, ונראה, כי קמה פעם צרה איומה עלינו, להשמיד להרג ולאבד את כל הי־הודים טף ונשים ביום אחד, ולא היתה כל תקוה להצלה, כי גם המלך לא יכול להושיע (כי כתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב) והמן המשחית עומד במעלה עליונה בהצלחה, עד אשר המלכה בעשותה משתה לא הזמינה מכל שרי המלך כי אם אותו וגם למחר הו קרוא לה עם המלך, ואם בנוגע לדאבון לבו מצד מרדכי, גם לזה מצא עצה, עץ לתלותו עליו מוכן לו, ומלשינות עליו מוכנת לו

[36] זו כונת הכתוב באמרו: "ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו, לא כהתה עינו ולא נס לחה", בזה שמת לא כהה רצונו (מלשון לא יגרע מצדיק עינו) אשר חפץ שיהיו ישראל דבקים בתורה.

להמן כבר בכיסו, גם אין ספק כי ירצה המלך לחתום על תלית מרדכי כי כבר נתן לו את כל עם מרדכי, ואך דאגה אחת הטרידה אותו, כי המלך ישן עד שלש שעות ביום, ועד שיחתום המלך תעבור שעה רביעית ועד שיגמור עסקו עם מרדכי יעבור חצי היום, ואז עליו ללכת אל משתה המלכה ומתי יתן שנה לעיניו? כי כל הלילה היה ער וזרז על עשית העץ, כי כלום דבר קטן הוא לתקן עץ גבוה חמשים אמה? למען ישאר מרדכי תלוי בעיר לזמן מרובה (ויראה נקמתו ממנו) ולא יתן ריחו (מרחיקין את הקברות מן העיר חמשים אמה), לתקן עץ כזה הלא הי' צריך כפר של פלחים, לכרות עצים גבוהים יותר מעשר אמות ולשלבם איש אל אחיו! ואם ילך ישר אל המשתה מבלי אשר יתנמנם מעט, באיזה צורה ישב על המשתה כשהוא מנמנם? ותאב הי' המן מאד, אשר יתעורר המלך ויקום היום בבקר השכם, ואז הי' הכל טוב ויפה, והנה ניסה המן את גורלו והלך לחצר המלך כאור הבקר, וגם בזה הצליחה לו שעתו, המלך ער, והוא קורא אותו אל החצר הפנימית!.. ולא עוד אלא שהוא שואלו – "מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו"? ועל מי יכוון המלך אם לא עליו? וכאן הוא מרחיב לבקש – יביאו לבוש מלכות וגו', והוא שולח כבר ידו אל חיקו להוציא משם את גזר דינו על מרדכי לתתו למלך לחתום עליו, ובטוח הוא על כל זה, מכל ההצלחה שהאירה לו פנים עד לאותו רגע, והנה קול התותח מפוצץ ראשו! – "מהר קח את הלבוש ואת הסוס ועשה כן למרדכי היהודי!.. אם לא תקף השבץ להמן במקום – הנה הי' חזק מצור! [37]

בני ישראל לא ידעו לצערם מהנעשה בחצר המלך, ובטח הלכו לישון מתוך דמעות שליש (בדמעתי ערשי אמסה), ופתאום, עם אור הבקר, והנה מהומה בחוץ! כל אחד מתעטף בחטיפה במעיל־השנה אשר לו ורץ החוצה להודע על המהומה, והאנשים רצים ורצים עד שמגיעים לארמון המלך, ושם רואים – מרדכי יושב על סוס המלך לבוש בלבוש מלכות והמן קורא בקול צרוד (כי לא ישן כל הלילה): ככה יעשה לאיש וגו'!

[37] שושנה – מה נחפז כל כך המלך באמרו מהר קח את הלבוש, הלא יותר נאה הי' אם היו מודיעים במודעות בתחלה בשוקים שאחר הצהרים יחלקו כבוד גדול לאיש שהמלך חפץ ביקרו?
אמא– אחשורוש נדדה שנתו כל הלילה, ברצותו לדעת מה יש לאסתר לבקש ממנו עד שמסרה נפשה על בקשה זו (אשר לא יקרא אחת דתו להמית), רעיונות לעשרות עברו במחשבתו, כמו שאומר הפתגם, אין השונא יכול לעשות מה שהאדם יכול להרהר, אך כשמצא ב"ספר הזכרונות" שהצילו מרדכי מן המות והוא לא שלם לו גמולו, החל מוסר כליותיו להרעימו על היותו כל כך כפוי טובה, ושאל – מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה? וכשענו לו – לא נעשה עמו דבר, בקש להפיל האשמה על שר השרים ושאל מי בחצר? בחשבו – בטח לא יכלה עוד אסתר נשוא את הדבר הזה והיא באה להתרעם עליו, ולכך מהר להשיב גמול למרדכי, למען אשר בבוא אסתר אל המשתה תמצא כבר את הדבר מתוקן.
שושנה – ובאמת, איך לא שם המלך את לבו להיטיב למי שהציל נפשו מן המות?
אמא – מכאן תראי בתי כי יש מנהיג לבירה, אשר אם הוא מצוה לשכוח שוכחים, וזה הי' להיות לפתח לתשועת ישראל.

עובר חצי היום ושוב מהומה בחוץ! מה קרה? – סוחבים את המן, עונה איש לרעהו, מבית המלך אל הצליבה! לתלותו על עץ גבוה חמשים אמה, אותו העץ שהכין למרדכי! כשאנו רואים את כל זה, מתברר לנו, כי בשעה שאנו זוכים, תבא תשועת ד' כהרף עין (לו עמי שומע לי, כמעט אויביהם אכניע).

ו"לשנותה ביום" מלמדנו, כשאנו רואים לכאורה שמי ישראל מתחילים להאיר, עלינו להיות זהירים, לא לרוץ מתוך שמחה לתיאטראות ולחדוה של הוללות, קראו את המגלה ותראו, לי־הודי שושן הי' כביכול אור, אחשורוש עשה משתה לכל העם הנמצאים בשושן, כפרסים כי־הודים, זכיות שוות, המתבוללים מסתובבים וצוחים – אחים! מה לכם ולירושלם? הנה פרס היתה לנו למולדת, כלנו נשב על מטות כסף וזהב על יד כרשנא שתר (בשורה אחת עם המניסטורים) ונשתה "יין מלכות", כלום יש חיים יותר טובים מאלה? יש איפוא לגלח את פאת הזקן ולקצץ בארך המעילים, כי איך אפשר לשבת עם שרי המלכות בזקן ארוכה ומעיל ארוך?

ובבית הנשים רותח כמו ביורה (גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים), ישבו עם המלכה ושתי ועם השרות כאחת, ונתפרות לצורך זה שמלות חדשות קצרות ביותר (וגרבים מראה בשר) גלויות הלב וחשופות הזרוע, במלה אחת – חיים! פרס שבה להיות ארץ ישראל!

טעם המן־תש

לפני שנים אחדות הייתי בעיר פ', ביום תענית אסתר לאחר מנחה לפני קריאת המגלה, עלה סוחר אחד עובר אורח על הבימה ואמר!

– אחי היקרים, אנכי אורח אצלכם, ואתם אורחים אצלי, וחפץ אני להנות אתכם בדבר מה, במה מכבדים לאחר בפורים? הלא בהמן־תש, הבה אכבד אתכם בטעם של המן־תש!

– ארמון ישראל (בית ישראל) מיוסד על שלשה עמודים, שהקימום מהנדסים גדולי עולם, הלא הם, תורה עבודה וגמילות חסדים, את העמוד של חסד הקים אבינו אברהם (חסד לאברהם), את עמוד העבודה הקים יצחק אבינו, הוא עצמו הי' הקרבן הראשון בהר המורי' שעליו הוקם אחר כך בית המקדש, ואת עמוד התורה כונן יעקב אבינו (איש תם יושב אהלים של תורה), 14 שנה נטמן בבית שם ועבד ולמד שם תורה. כשהחלו שלשת העמודים האלה להיות רופף, כי נחלשו ישראל בתורה עבודה וחסד בימי אחשורוש, בא השוטר והאלה בידו (המן) ובקש להרוס את בית ישראל ולאבד לו כל זכר, אך מרדכי ואסתר הרגישו מיד בשרש האסון ואמצו את כחותיהם לבסס את העמודים הללו, ולכך

גזרו להתענות שלשה ימים ושלשה לילות, להקריב חלבם ודמם לפני הב"ה לבסס את עמוד העבודה, כנסו תינוקות של בית רבן לחזק את עמוד התורה ואת החנוך של הנוער הישראלי, ודרשו ובדקו שמא יש הורים עניים שאין בידיהם אמצעים לחנך את בניהם וסדרו "תורת חסד" למענם, ועוד דברים כאלה שנדרשו לבסוסו של העם היהודי.

הפתגם אומר – בכיס ריק אי אפשר להיות אשת חיל – וכנגד זה – אם יש מעות להאם בכיס אפשר לה לקנות כל מה שנדרש לה לביתה – וככה ידעה גם אסתר, כי כל הזמן שאין לה איזה זכות בעבור עמה, אך לשוא תלך אל המלך, ויכול להיות שגם לא יתנוה לגשת אליו, בהיות שהיא הולכת בלתי קרואה, ואפשר עוד אשר יעבר עלי' כוס ויוציאו עלי' משפט מות (אשר לא יקרא אחת דתו להמית) ולכך בקשה את מרדכי אשר יכנוס את כל היהודים אשר בשושן ויגזור עליהם צום שלשה מעת־לעת ויאמץ לבם לשוב אל ד' בתשובה ומעשים טובים, ואז, כשיה' לה מטבע בכיס, הוא זכות היהודים, תוכל להיות לאשת חיל ואם בישראל, ללכת להתחנן לפני אחשורוש על עמה.

ואולם את הרעיון הזה (שאם אין כסף לאם אין זריזותה שוה מאומה), מבינים רק, בנים מגודלים, אך בנים קטנים, הם אין להם הבנה בזה, הם צועקים אך: לכי אמא השוקה וקני לחם בגד נעלים והביאי, הנמשל בזה, – אנשים בעלי דעת הבינו אשר בשעה שאין זכות חלילה לישראל, מעט מאד פרי ההשתדלות של באי כחם לפני הרשות לטובתם, אך קטני המוח בטוחים היו כי יש להם אחות (אסתר המלכה) בבית המלך, ולא שתו את לבם לחזור בתשובה ולשפר את מעשיהם, ולכך, התחכמה אסתר, והזמינה את המן אל המשתה אשר עשתה, למען יאמינו קטני הדעת אלה כי גם אסתר שתה ידה עם המן, שהרי מכל שרי המלוכה לא הזמינה אל המשתה כי אם את המן, ויוכחו אז לדעת כי בטחונם מאפע, ויתנו אף הם את לבם אל התשובה.

כשראתה אסתר כי נתבססו שלשת העמודים וכי הכל מוכן, התכוננה אל המשתה של יום מחר, אשר שם תפתח את מר לבה לפני אחשורוש ותבקש רחמים על עמה כמו שהבטיחה לו (ומחר אעשה כדבר המלך), וצותה לאפות את כל התופינים בני שלש קצוות, והיו לה בזה שתי כונות: א) בעבורה בעצמה, אשר לא יפת לבבה לאמר: "כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה", ז"א, כי יפיה וחכמתה הם שעמדו לה ופעלו על לב המלך, לא ולא! כי אם רחמי שמים, בזכות שלשת האבות, אברהם יצחק ויעקב, אשר בניהם הולכים בדרכם ושומרים את העמודים: תורה ועבודה וגמילות חסדים, ב) לרמז להמן, אשר לא יחלום על צפרים בחיק, כי יוכל להרוס את בית ישראל, ארמון הנשען על שלשה עמודים חזקים לא בקל יפול (והחוט המשולש לא במהרה ינתק), וכתוב במדרש,

שבשעה שמוחו של המן הבין את הרמז, מיד תש כחו, וזה ענין השם המן־תש, – זהו הכיבוד אחי שאני מכבד אתכם בו, ויכול אני להגיד לכם, אשר אם אמנם שאת המן־תש אנו אוכלים רק ביום הפורים, הנה טעמו נשאר על שפתותינו לכל השנה, לדעת, כי במה יעלה בידינו להתיש כחו של איזה המן אשר יקום עלינו? אך בשלשה עמודי עולם אלה – תורה עבודה וחסד! (והי' כאשר ירים משה את ידו וגבר ישראל אולם כאשר יניח ידו וגבר עמלק, חלילה). – (עי' מ"א בעברית ה"א צד 92 ד"ה עכשיו נתישב לי ובהערות 1,2).

שושנה – שמעתי שאחד מחכמי התלמוד דרש שאסתר בזמן שנלקחה לאחשורוש היתה זקנה בת שמונים, בארי לי זה, כי זהו פליאה נשגבה.

אמא – אם תאבה את להבין חכמת חכמינו בעלי התלמוד, השתדלי להשיג את המעשה אלפס בעברית ח"א וקראי בו מצד 81 – 88 ויהיה בפיך כדבש למתוק ותביני שם עוד מאמרים נפלאים השייכים לפורים.

אמא – חכמי התלמוד כותבים (מגלה ד): "חייב אדם לקרות את המגלה בלילה ולשנותה ביום", חובה זו מוטלת על הכל בין אנשים בין נשים נערים ובתולות. יש בדין זה רמז מה שמועיל לכל השנה, – כשמעיבים שמי ישראל בעב הענן, "תשת חשך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער", והחי־ה מהלכת שתים מסר את התורה לנצח בידי ישראל ובזה יצאה תולדתו מן הכח אל הפעל, עוד מסורת בידינו, שעם כל אחד ואחד מישראל מתחבר ניצוץ מנשמת משה רבנו בלמדו את התורה, וגם מצד זה, באותו יום שמת באותו יום נולד לקיים את התורה, שעל כן אומרים לחכם מישראל – "משה" שפיר קאמרת! ובעבור זה נהפך הגורל על המן וחבריו.

אמר המחבר – לפיכך יקר בעינינו זכר יום זה, ובעיר וילנא (ירושלם דליטא) בבית מדרשו של המנוח ר' ליב אליעזר (אשר שם למד אבי זצ"ל) מדליקין נר נשמה של שעוה שיש בפתילתו שמ"ה חוטים כמנין מש"ה, והמ"מ דמטה דורש מענינא דיומא, והיו כמה פעמים שלא היה המ"מ בעיר, וזכיתי שכבדו אותי לדרוש לכבוד משה רבנו זכותו יגן עלינו. אנחנו עם בני ישראל יכולים להתפאר בזה, כי איזה עם ולשון זכה לאישי א־לקים כמשה אלי־הו נביאים תנאים ואלפים ורבבות גאונים שהאירה הארץ מכבודם ואשר גדולי חכמי האומות העריצו את שמם ביראת כבוד?

פורים ותענית אסתר

הימים י"ד וט"ו באדר הסמוך לניסן הם "פורים גדול", וי"ד וט"ו של אדר ראשון בשנה מעוברת הם "פורים קטן", ויום לפני פורים גדול הוא יום "תענית אסתר".

במלאת לגלות בבל שבעים שנה, העיר ד' את רוח כרש מלך פרס, לבנות הריסות עיר הקדש ולשלח את ישראל מארץ גלותם, ועלו הרבה מגולי בבל ירושלימה, אך רובו ככולו של העם נשאר בארצות פזוריו ולא עלו. והיו כל ישראל תחת שעבוד מלכי פרס אשר ממשלתם התפשטה גם על ארץ ישראל. ויהי אחרי הנחת אבן הפנה לבנין הבית השני (בשנת ג' אלפים וארבע מאות ושבע בערך) וימלך מלך בפרס בשם אחשורוש, והמלך גדל את אחד משריו הגדולים ונשא את כסאו מעל לכל שריו ושמו למשנה לו, הוא האיש המן הנודע לנו. והמן הי' איש גאה ובליעל וצורר הי־הודים, ויהי בהמלאו חמה על מרדכי הי־הודי מעבדי המלך אשר בשער המלך, על אשר לא כרע לו ולא השתחוה לפניו כאשר עשו שאר עבדי המלך במצות המלך, כי עון פלילי הוא לאיש יהודי להשתחוות לאיש בשאתו על בגדיו צלם דמות אלילו כמו שעשה המן, ויבז לשלוח יד במרדכי לבדו אך חבל תחבולות להשמיד את כל היהודים עם מרדכי.

ויבא המן לפני המלך ויעליל עליהם כי מפירים הם את דתי המלך וכי לא שוה למלך להניחם, והמלך נפתה לדבריו ומסר בידו את טבעתו לכתוב על הי־הודים כטוב בעיניו, להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים אשר במאה ועשרים ושבע מדינות המלך ולבוז את שללם ביום אחד הוא י"ג אדר. והמן הזדרז וכתב ספרים בי"ג לחדש ניסן אל כל מדינות המלך לעשות ב־יהודים כרצונו והספרים כתובים בשם המלך וחתומים בטבעת המלך אשר אין להשיב והם נשלחו חרש בידי רצים זריזים במשלחתם.

ומרדכי ידע (ברוח הקדש) את כל אשר נעשה ויקרא צום ובכי ומספד ויחגור שק ויצא ברחובות העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה, ויהיו ימי צרה ותוכחה בישראל, ימי מהומה ומבוכה.[38] ואסתר בת דודו של מרדכי נלקחה בזרוע אל המלך להיותה לו לאשה, כי לא נמצאה יפה כמוה בכל מדינות מלכותו, וכשמעה את אשר זמם המן לעשות לעמה צמה גם היא עם נערותי־ה שלשה ימים ושלשה לילות ושלחה למרדכי לצוות עליו אשר יגזור את הימים האלה לצום בכל מקום בישראל שיוכלו דבריו להגיע לשם, ואז תבא אל המלך להתחנן לפניו על עמה, אשר על כן קבעו חכמים את יום י"ג אדר ליום צום בכל ישראל והוא הנקרא "תענית אסתר" עד היום הזה.

[38](מגילה יב) שאלו תלמידי ר' שמעון בן יוחאי את רבם, מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל (בלשון נקי') כליה? אמר להם אמרו אתם, אמרו לו מפני שנהנו מסעודתו של אחשורוש (אכלו שם נבלות וטרפות ושתו יין נסך ולבם הלך אחרי הזימה) אמר להם א"כ – שבשושן יהרגו ותו לא? אמרו לו אמר אתה, אמר להם מפני שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר, אמרו לו וכי משוא פנים יש בדבר (שנעשה להם נס)? אמר להם הם לא עשו אלא לפנים, אף הב"ה לא עשה עמהם אלא לפנים (הפחידם למען יחזרו בתשובה).

אז נחם ד' על הרעה לעמו והפיר עצת המן וקלקל מחשבתו והוא ובניו נתלו על העץ אשר הכין למרדכי, והמלך נשא את מרדכי והעלהו לגדולת המן, ולבקשת אסתר נתן כתב הדת לי־הודים לעמד על נפשם ולהנקם ממבקשי רעתם, והי־הודים הכו מכה רבה באויביהם בשלשה עשר יום לחדש אדר ובבזה לא שלחו את ידם, ונחו מאויביהם בארבעה עשר לחדש, וליהודים היתה אורה ושמחה ששון ויקר. על כן, לזכרון התשועה הגדולה הזאת, קראו ליום זה "פורים" על שם ה"פור" (גורל בלשון פרס) אשר הפיל המן על ישראל להשמידם והוא נהפך להם לששון ולשמחה ועשו אותו יום משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים בכל שנה ושנה.

שושנה – מה ענין המנהג שאופים בפורים עוגה בדמות משולש וקוראים לה "המן־תש"?

אמא – הלא הביאה לך חברתך ספר "מעשה אלפם" הבה ונקראה בו את הפרק "טעם של המן־תש" (חלק ה' צד 31) בתור מענה על שאלתך. –

התאפק מעט אחי, וקרא הלא במגלה, – "אחר הדברים האלה", אחרי כל האושר הזה, "גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא וגו', אבל גדול לי־הודים וצום ובכי ומספד"... עלינו איפוא לא לשמוח באור מתעה כי אם לבקש – "שלח אורך ואמתך (האור האמתי), המה ינחוני"! "כי עמך מקור חיים, **באורך** נראה אור!

* * *

אמר המחבר, ראיתי חלום נורא ומבהיל, יתום קטן שהנחילו אביו הון רב, הוציא ארנק מלא שטרי כסף ושטרי ערך, להשתעשע בהם עם בני גילו, והרגיש בו גנב, וירא לקחת ממנו בחזקה, פן יצעק ויתפשוהו, מה עשה הגנב, הלך וקנה צעצועים ומגדנות ואמר להתינוק, מה יועילו לך אלו הניירות, תנם לי ואתן לך בעדם אלו הצעצועים והמגדנות, הנער הפתי נתפתה, ונעשה חלופיהן בגולם, ואני רואה החמס הזה בעד חלון ביתי, ורציתי לצעוק חמס, אבל גרוני ניחר והגנב נעלם, ואיקץ, ותתפעם רוחי, לידע פתרון החלום הנורא הזה, כשהלכתי לעסקי ראיתי דבוק על הקירות מודעה זו:

בבית ישראל ראיתי שערוריה (**הושע ו'**)

"**ובלע בהר הזה פני הלוט – הלוט על כל העמים והמסכה הנסוכה על כל הגוים**" (**ישעיה כ"ח**).

ימי הפורים ממשמשים ובאים, ופה ושם כבר התחילו לדבר על דבר הכנות לנשפי **מסכות** ורקודים, שבשנים האחרונות התרבו ולבשו גם אצטלא של לאומיות כביכול... ובאמת מקורה בהתבוללות והתיוונות מכוערת, לחקות מעשי **יון ורומא** ומעשי עובדי אלילים הקדמונים כידוע למי שעיין קצת במנהגי המיטולוגיה הבלתי מוסריים והפראים

הטבולים בשכרות ובהוללות נבזה, שכל אדם אירופי בעל מוסר מתבייש בהם, ובהרבה ערים אירופיות ואפילו במדינה הידועה עצמה מקור המסכות, התחילו כבר לבטל לאט לאט המנהג הפרוע הזה, המכלה את כספי המון העם להבל וריק, וגורם בכל שנה שמאות ומאות בחורות ונשים הגונות תרדנה ממצבן המוסרי...

בו בזמן שהמתוקנים שבהם כבר משליכים את המנהג הרע הזה אחרי גוום, באים הפרובינציאלים שלנו ומחדשים אותו אצלנו, ועוד כאן במזרח, במקום שזרים באים לצחוק על משבתנו, ואת בנותיהם הם משאירים בביתם כבודות פנימה... ובאים רק לראות בבזיון בנותינו ונשינו...

בנים, בנות, הורים, מורים, מנהיגים וסופרים!

הבה נבער מקרבנו את המנהג הנבזה והמכוער הזה.

אל תשתתפו אף אחד מכם בנשפי המסכות והרקודים!

אל הוללות! אל שכרות!

שובו לחיים המסורתיים הענוים המלאים **הוד יופי מוסריות וכבוד**.

חגגו את חגיכם בחוג משפחותיכם. אל תביאו את בנותיכם ונשותיכם לראות זרים! [39]

אל תשכחו, כי ירידת כבודנו הלאומי נגרמה לנו על **ידי הפומביות, הרעשנות, והחגיגיות** הנפרזת שעשתה אותנו לשמצה בקמינו...

אל תשכחו שאנו היינו מקור המוסר שממנו נזון העולם!

שובה אל מקורך בית ישראל!

הסירה החרפה מעל עמך וארצך!

ובקראי המודעה הזאת נפתר חלומי, וזהו: אבותינו הורישו לנו הון רב, ובו פנינים יקרים אשר לא יסולו בכתם אופיר, הלא המה חנוכה ופורים, נרות חנוכה מזכירונו, מה רב כח הפך שמן הטהור (היא תורה שבע"פ) שבזכותה נמסרו גבורים רבים (מחיל יונים) ביד מעט מהחלשים, וזדים (המה פריצי בני עמנו, מרשיעי ברית) נמסרו ונכנעו לעוסקי התורה, והמאור שבתורה החזירם למוטב - פורים יזכירנו שאף בהיותנו בארץ אויבנו לא מאסנו ה' אלקינו ואף בשעת הסתר פנים גדול, מציץ הוא מן החרכים ורב את ריבנו,[40] כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם, אבל לצערנו פושעים יכשלו בם והשטן לכד

[39] כי הנטפל לעוברי עבירה, אף שאינו עושה כלום, (רק בא לראות) מקבל עונש כהעובר העבירה עצמה.

[40] אם תרצו לידע מה טיבו של פורים ולקיים באמת ליהודים היתה אורה ושמחה (אמיתית) לא שמחת הוללות להתהולל בחוצות כמטורפים, קראו במעשה אלפס בעברית ח"א (פרק י - יז) ואז תתעננו בשמחה רוחנית ותשקצו ותשרפו את המסכות כאשר שרף משה רבנו את העגל־מסכה.

על המאמר הפלאי של הפייטן (לפ' זכור) ואם כל המועדים יהיו בטלים ימי הפורים לא נבטלים. כתבנו שם אופן אחד ועתה נוסיף אופן שני (מהגאון הדרשן הנפלא רבנו יעקב יאזעף זצ"ל שהי' מ"מ בוילנא) שהפייטן משיב על הקושיא איך נתן השי"ת דברו לאברהם אבינו להיות לך לאלקים ולזרעך אחריך, ר"ל שיקרא "אלקי ישראל",

הרבה מאחינו ב"פ"ח (ר"ת פורים חנוכה) יקוש"),[41] חטף מהם הפנינים היקרים ונתן להם תמורתן הצעצועים הנבזים, בחנוכה הקלפים וכדור הרגל, תחת שהחשמונאים (המכבים האמיתיים) חרתו על דגלם מי כמוך באלים ה' (ר"ת מכב"י) נתן השטן להם מכבים חברי "אבשלום" (הבן סורר ומורה שרצה להרוג את אביו) ותחת פורים (הדור קבלוה בימי אחשורוש שנא' קימו וקבלו, קימו מה שקבלו כבר) הסית את הערב רב ועשו להם **מסכה** (הן המסכות) ויקומו לצחק (בראש כל חוצות) כמשוגעים ומטורפים, והנביא צווח אל תשמח ישראל אל גיל כעמים! נבקש מה' כי יהפוך לנו את החלום לטובה, ואור חדש על ציון יאיר, ונזכה כלנו מהרה לאורו.

פרק יג.

שושנה – אמא, שמעתי את שכנתנו הטובה איך למדה לבני־ה, כי האמונה היא הלב של היהדות, היא משקה חיים את כל אברי האדם, וזה מאמר הכתוב – וצדיק באמונתו יחי־ה, ורוצה אני אשר תואילי ללמדני מה זו "אמונה"?

אמא – כן כן בתי, הדבר נכון מאד, כשם שאדם מבלי לב אי אפשר לו לחיות, כן אדם בלא אמונה אך בהמה יחשב,[42] ובפרט אנחנו הי־הודים, אשר בדרך הטבע אי אפשר לנו להתקיים בעולם, כי אמנו שרה היתה עקרה, ואך בדרך נס ול"תשעים" שנה הביאה את "יצחק" בעולם, דבר שהוא כנגד הטבע לגמרי, וכמו שהיא עצמה אמרה – ואם שרה הבת תשעים שנה תלד? ולפיכך, כל עוד שלא תהי' לנו אמונה בבורא עולם לא נוכל

הלא הבחירה נתונה להאדם, ואם יקום דור מרשיעי ברית ויאמרו אין לנו חלק בה' ובתורתו כפתגם הבוגד החפץ לעקור את התורה והמצות משרשם (סובאטי נע זעלאיעס, פראזדיניקי נע פריגימאיעס – אין אנו חפצים לא בשבת ולא במועדי ישראל), על זה אמר: "ואם כל המועדים" – שהם מורים על עקרי הדת, פסח – על מציאות השם כמ"ש אנכי ד"א אשר הוצאתיך מארץ מצרים, שבועות – על תורה מן השמים, סוכות – על השגחה ושכר ועונש שהשי"ת ממציא לעושי רצונו כל צרכיהם גם במדבר שמם כמ"ש ימצאהו בארץ מדבר – "יהיו בטלים" – שמרשיעי ברית יבטלו אותם, אולם "ימי הפורים לא נבטלים" – ע"ד שאמר הנביא בשם ד' ואשר אמרתם נהי' כגוים היו לא תהי', אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם! סגולה אחת יש להב"ה ו"הסרת טבעת" שמה, והוא יחזירם למוטב!

כמו שמספרים – חבורה נסעה בספינה והי' שם בחור אחד חכם בעיניו ועשן בשבת ולא הועילה לו כל תוכחה שהוכיחוהו הנוסעים, לעת ערב באה רוח סערה על הים ותרומם גליו אשר פשוט יעלו שמים ירדו תהומות והתחילו כל הנוסעים לומר תהלים, וגם הבחור הזה בא ביניהם והצטרף עמם, אז אמר משכיל אחד דורש א־לקים מבני החבורה, עכשו אני מבין הפסוק בתהלים – "יחוגו וינועו כשכור", באותה שעה, "כל חכמתם (של המתחכמים) תתבלע".

[41] רמז לדבר "ויגע בכף יריכו" ויגע בגימ' חנוכה, כף ירכו בגימ' פורים (מפנינים של מרן הגריח"ז).

[42] חכם אחד תאר מצב האדם בעולם בלי אמונה לטרקלין נאה ובו שלחן ערוך מכל מיני מעדנים ומשקאות, ועל יד השלחן עומדת מכונה נפלאה, אשר כל חכמי התבל נלאו לעמוד על תכונתה, ומה אנו רואים? המכונה קרבה ובאה אל השלחן וביד־ה הקטנות היא מריקה את השלחן ונותנת לפי־ה עד שבמשך שעה בערך הכל מתרוקן, עוברות שעות שתים שלש והנה לא נוכל לגשת אל המכונה מרוב סרחון! ושואל הרואה לעצמו, על מה שוא נבנה הטרקלין והבופיט הנפלא אשר בתוכו וביותר – המכונה הנפלאה הזאת?

להתקיים בעולם, כי מיליוני אנשים רעים רודפים אותנו לבלענו, ובכן – אלמדך בתי בקצרה, את העקרים שעל איש הישראלי להאמין בהם למען יאריך ימים גימי השמים (חיים שמימיים) על הארץ, שהכל יעריצו את שמו ושיזכה לחיי הנצח.

שושנה – מאד אני משתוקקת אמא לזה ויפה שעה אחת קודם.

אמא – בתי היקרה! עץ החיים של האמונה אשר פירותיו מביאים לאדם חיי אושר ורצון בעולם הזה וחיי נצח בעולם הבא (ואכל וחי לעולם) הוא נטוע על שלשה שרשים המסתעפים לשלש עשרה עקרים (יסודי האמונה).

השרש הראשון

השרש הראשון הוא "מציאות השם", להאמין שאת הארמון העולמי הזה שאנו רואים אותו, בנוי ברוב חכמה, כל חלקיו, אזיאה, אפריקא, אירופא, אמיריקא ואוסטרליאה, כל הימים הכבירים, והמתמיהים וכל מיליוני מיליונים של הברואים הממלאים את הים ואת היבשה, וכל מיני החומר ברזל, נחשת, כסף, זהב, ואבנים טובות, אשר בהם, השמים ושמי השמים וכל אשר בהם. שמש ירח וכל כוכבים, את כל אלה ברא האמן הנפלא, בורא העולם, יתברך שמו, מהאין והאפס המוחלט ברא את כל ה"יש" הגדול הזה, כמו שאמר דוד המלך ע"ה ברגשי י־ה. "מה רבו מעשיך ד'"! "כלם בחכמה עשית! מלאה הארץ קנינך!"

הבורא הזה הוא הנשמה של כל אלה, בכל רגע ורגע שופע בהם כח וקיום (ואתה מחי־ה את כולם) אשר לא יכלו אך יתקיימו במצבם שנתן להם (ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור), ואילו הי' ח"ו מסיר לרגע אחד את השגחתו מהם, הי' הכל שב לתהו ובהו, כמו הגוף בשעה שהנשמה עוזבת אותו.

ומאחר שהוא בראם, הנה הם בידו לשנותם לפי רצונו, כמו שראו אבותינו בעיניהם במצרים אשר שינה את כל סדרי בראשית, למען הציל את בניו של אברהם אבינו, ולפיכך עלינו לזכור תמיד את היום אשר בו יצאנו ממצרים (זכור את היום אשר יצאתם ממצרים), כי זכרון זה משריש בלבנו, שיש לעולם בורא אשר בראו והוא המושל עליו, כי מלא חפניו פיח הכבשן שזרק משה אל השמים אשר ממנו התפשט אבק גדול והי' למכת שחין בכל מצרים דבר זה מורה שהב"ה בורא "יש מאין" כמו שהי' כאן יש גדול מדבר שאין בו ממש. ומה ששלח בהם בדברו את המות בדגת היאור (מכת דם) ואת חיל הצפרדעים (מכת צפרדע) והנושכים (מכת הכנים) ואת חיל של כל מיני חיות (מכת הערוב) ואת הצבא הגדול של המעופפים (מכת הארבה) זה מורה כי דברו הוא הרודה בכל, מן הרמש הכי קטן (הכנים) ועד החי־ה הכי גסה (הערוב), והמטר הגדול והאש

המתלקחת אשר בו והרוח החזק אשר הביא בכנפיו מקדם את הארבה ורוח הים אשר גרש את הארבה ותקעו בים סוף, אלה מורים שהוא השליט באויר, ומה שכל נגע בא עם דברו וסר לפי דברו בו ברגע, זה מורה שבידו המות והחיים, והוא אחד ואין שני לו. מהשרש הזה של "מציאות השם" יוצאים חמשת הענפים הראשונים הנמנים ב"אני מאמין" שאחר התפילה.

השרש השני

השרש השני הוא "תורה מן השמים". עלינו להאמין כי תורתנו ניתנה לנו מאת השי"ת (על הר סיני). משה רבנו לא כתב בתורה דבור אחד מעצמו, אך הב"ה אמר לו והוא כתב מן "בראשית ברא" עד "לעיני כל ישראל" כמו שאמרו חכמינו ז"ל (בבא בתרא ח') הב"ה אומר ומשה אומר וכותב.

מטרת התורה היא, כי האדם הוא נזר הבריאה (תמשילהו במעשה ידיך כל שתה תחת רגליו), בידו מסר הב"ה את כל מה שברא, ואחרי שאנו רואים שיש באדם מדות רעות, כעס תאוה וכדומה, אשר בכל אחת מהן יכול הוא להזיק יותר ממה שכל החיות הרעות כאחת יכולות, כמו שאמר חכם אחד: החי־ה ההולכת על שתים, בשעה שהארס של כעס גאוה קנאה ותאוה בא לה, יכולה היא להזיק יותר מכל החיות מהלכי ארבע כאחת, בנפח אחד בלשונו (לשון הרע, מלשינות) יכול הוא לשרוף המון אדם, יותר מהנחש הארסי ההולך על גחון, בעט אחד של דיו יכול הוא להציף כמה עיירות. למען הביא בינה בלב החי' האיומה הזאת לעשותה לבן תרבות, הופיע הב"ה בעצמו על הר סיני ולימד ונתן לזרע אברהם אוהבו "תורת חיים" א־לקית, להיות "סור מרע", לשרש מן הלב כל התאות והמדות הרעות (בפרט את המדות המסוכנות "כעס" ו"שקר" המזיקות לגוף ולנפש, בהשחיתן את הלב עם הנשמה יחד), לא להיות כחיות היער, להזיק ולהשחית אחרים וגם את עצמם ולהיות "עושה טוב", להרגיל את הגוף במצות ובמעשים טובים, אם בין אדם למקום ואם בין אדם לחברו, ולהשתדל במדות טובות ובדעות נעלות, להתקרב הלוך וקרב אל הרגשים העדינים, להכיר את מי שאמר והי' העולם ולאהוב כל אדם כנפשו, כמו שאומר הפתגם האציל, "אהוב לעשות טוב", כי כלנו בנים למקום, וגם לאהוב את הטובים שבאומות, כי גם הם נבראו בצלם אלקים, ובזה יהי' מאושר בעולם הזה, למצוא חן ושכל טוב בעיני א' ואדם, ויזכה אחרי כן אל הטוב הצפון אשר "עין לא ראתה".

להוכח במופת כי התורה מן השמים ראה מעשה אלפס (באידיש) ח"ד. חכם מפורסם אמר דבר נכון מאד: אותם החפשים אשר תאותם איננה נותנת להם להודות כי התורה

מן השמים והם מתאוים להאמין כי כתב משה רבנו את התורה משכלו, מוכרחים הם בעבור זה להגיד, כי משה הי' בעצמו א־לוה, כי לכתוב תורה לפני אלפים של שנים ולנבא את כל הטוב אשר יבוא לישראל באם ילכו בדרך התורה ואת כל הרע אשר יקרה אותם בסורם מדרך התורה ללכת בדרכי חשך, ולעשות כל כך מופתים יוצאים מגדר הטבע כעשר מכות לפרעה ולמצרים קריעת ים סוף ופתיחת פי הארץ לבלוע את קרח ועדתו ולהוציא מים מן הסלע ולהוריד מן מן השמים לפרנס מיליוני נפש אדם ארבעים שנה במדבר ועוד כמה נסים ונפלאות, את כל אלה לא יוכל בן אדם לעשות! ומה הועילו איפוא בהתהפכם במחשבותם? החליפו א־לקים חיים בא־להי בשר ודם!
משרש זה (תורה מן השמים) יוצאים ארבעת הענפים האמצעים שב"אני מאמין".

השרש השלישי

השרש השלישי הוא "שכר ועונש", להאמין שהקב"ה משלם שכר טוב לעושה מעשים טובים ולהוגה דעות נשגבות מתאימות עם דרך התורה, ומעניש בעד מעשים רעים ומחשבות ודעות רעות המתנגדות לדרך התורה. השכר והעונש הם לפעמים מיד ולפעמים לאחר זמן, כמו שהחכמה העליונה מוצאת לנכון לפני', כמו שאומר משה רבנו ע"ה במזמור שיר ליום השבת – כי הנה אויביך ד'! כשאדם הגון רואה לאיש רשע עושה רעה מגעת עד כסא הכבוד, הוא נרגש ונרעש וצועק אשר תפול אבן מן הגג ותשבר את מפרקתו, אך בשובו למנוחתו הוא משיב לנפשו – "כי הנה אויביך יאבדו"? אם יבואו הרשעים מיד על שכרם, הנה "יתפרדו כל פועלי און", ותבטל ה"בחירה", כי יעשו התורה והמצות אך בעבור הפחד של שכר ועונש ולא בעבור מצות פי ד' ומדוע אם כן ישלם להם הב"ה אחרי כן שכר על מעשיהם הטובים? ועוד כי הב"ה מחכה לרשע שמא יחזור בתשובה וימחול לו, "כי לא יחפוץ במות הרשע כי אם בשובו מדרכו וחי־ה", ואולם סוף סוף כשנשלם הזמן ולא חזר בו הוא מקבל את ענשו, כמו שאנו אומרים בפרקי "אבות" – עשרה דורות מאדם עד נח להודיע כמה ארך אפים לפניו וכו' עד שהביא עליהם את מי המבול, וכן באנשי סדום וכיוצא בהם "ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם", כמו שאומר הפתגם "הרשעים כמו שהם מציעים להם את מטותיהם כך יישנו".[43]

[43] וזו כונת הכתוב בספרו על עשו – ויאכל וישת ויקם וילך ויבז עשו את הבכורה, כי הסר מדרך התורה מפחד פן יקבל את ענשו תיכף, כי איש בער לא ידע וכסיל לא יבין כי הב"ה מאריך א...(מילה מחוקה במקור – הערת פרויקט בן־יהודה) דילי', וישב עשו ואכל מתוך פחד על בזותו את הבכורה פן יחנק בבלעו כף עדשים, הוא "אכל" ואין דבר! וחושש הי' עדיין פן יחנק מתוך שתי', והנה "שתה" ואין כל ועדיין הי' ירא שמא לא יוכל לקום ממושבו, שמא יהי' כנציב שיש אחרי קומו ובראותו כי אכל ושתה גם קם וילך והוא חי וקיים – ויבז עשו את הבכורה!.

אלה הם יסודות האמונה בקצרה, יש לחזור עליהם להביאם בלב (וידעת היום והשבות אל לבבך) וכשטורחים עליהם מכניסים אותם אל הלב (יגעת ומצאת תאמין), אך מי שאינו חפץ לטרוח ולחזור והוא חושב להשיג הדבר מתוך שתית מים קרים, ז"א, בפעם אחת במעוף עין, עליו לזכור מאמר החכם – "לחולה מסוכן אפשר להיות מתוך שתי־ה קרה אך לא לפרופיסור!"

אילו הי' עם ישראל ברובו הגדול שותל בלבו את שלשת שרשי אמונה אלה ומתנהל בדרך התורה, היו כל העמים יראים אותם יראת הכבוד כמו שהתורה כותבת: "וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויירא ממך", והיו כולם כופפים ראש לגבינו כהטית הפרחים לגבי השמש, וככה אנו גם מקוים, כי יבא יום, ושרי העמים היותר גדולים יחשבו להם לאשר כשיוכלו לעשות נחת רוח לישראל, כמ"ש, "והיו מלכים אומניך ושרותיהם מיניקותיך אפים ארץ ישתחוו לך וגו' (ישעי' מט כז).

* * *

שושנה'לה נפלה על צוארי אמה בדמעות גיל ואמרה: אמא יקרה! מודה אני לך שהרטבת את לבבי בשמן תורק של אמונתנו והשקית את עצמותי בשקוי של דברים יקרים אלה, אני אשנן בעזה"י על הדברים הללו תמיד ואלמדם גם לחברותי.

שיר האמונה[44]

א.

שוא לכם החקירות
שוא – המחשבות,
ככה עולמי בראתי
חק הוא בלי לשנות.

ב.

חידת העולם להשיג
לא בכחך כח אנוש,
בן־אדם מסכן אנוש
במופלא ממך אל תדרוש.

ג.

הדרך הטובה הישרה
האמן בד' אלקיך,

[44] את השיר הזה שרה ג' יודנפרינד בגמרה לבאר את שרשי האמונה.

לאשר הכי גדול
תובילך, תביאך.
ד.
בדרך אבותיך
לך, אל תעזבנה,
רוח קדושיך הוקר
החזק אל תרפנה.
ה.
מכל אומה ולשון
בחרתי לי בך ישראל,
ראה נא התאמץ
זכור אל תשכח א־ל.
ו.
את אשר צויתיך
שמור, שמור מאד,
תורתי נתתי לך
הגה בה ולמוד.
ז.
ככל אשר תעסוק בה
ככה תגדל תעלה,
ככל אשר תדבק בה
תשבע רצון נעלה.
ח.
תמיד תדע מנוחה
איש לא יפריענה,
תכלית ימי חייך
תרגיש תמצאנה.
ט.
בן־אדם לבד שים נא
נתיבותיך בינה בין,
דע כי יום יבוא

ולפני תעמוד לדין.
י.
ואם באמת לקולי
תאזין בחיי הבלך,
תנחל שני עולמות
ולנצח תאיר נפשך.

הרכוש הגדול

ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר שמתי בם וידעתם כי אני ד' (**שמות י, ב**).

– אבא (אמר שלמה'לה) בליל הסדר הקשיתי לך אך ארבע קושיות, אולם עכשו בעברנו על הפרשיות "וארא, בא" יש לי הרבה מאד לשאול.

ראשונה אשאל: זכורני, כשהייתי חולה (רחמנא ליצלן) והרופא טפל בי תשעה ימים ברפואות חדשות זו אחרי זו ללא תועלת עד אשר ביום העשירי נתן תרופה שהועילה בעזר הי"ת, שאלתי, מדוע לא נתן הרופא את הרפואה האחרונה תיכף ביום הראשון, ולא הייתי מוכרח לסבול את מרירות כל אותן הרפואות בתשעת הימים? והשבת לי כי אין הרופא יותר מבן אדם והוא חשב על הרפואות הקודמות אשר תועלנה והן היו יותר נוחות מזו האחרונה. ואני שואל עכשו – והלא הרופא אשר בשמים יודע אל נכון מראש מה שיהי' בסוף, ומדוע הוציא תשע רפואות לבטלה? הלא הרפואה אשר הועילה לו בעצם היתה "מכת הבכורות" והי' לו להשי"ת להכות מיד כל בכור במצרים וחסל!? ולא עוד אלא שהרופא אם טעה היתה כאן תועלת להרוקח אבל במצרים מי הפיק תועלת מתשע המכות הראשונות?

ב) פעם אומר הכתוב – "השכם בבקר והתיצב לפני פרעה" ופעם – "בא אל פרעה", ושוב "השכם בבקר" ועוד הפעם "בא אל פרעה".

ג) אחדות מהמכות קדמה להן התראה, שהתרו בפרעה עליהן אם לא ישלח את ישראל, ועל אחדות מהן, הן "כנים, שחין, חשך", לא היתה התראה, מדוע זה?

ד) פעם נאמר – "בזאת תדע כי אני ד'" ופעם – "למען תדע כי אני ד' בקרב הארץ", ופעם – "למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ", מה כל השנויים האלה?

ה) מהי כונת ר' י־הודה בסמניו? המלים דצ"ך עד"ש באח"ב אין להן כל מובן, כי אם סתם ראשי תבות של המכות, ודבר זה גם נער יכול לעשות, ומה בא התנא הגדול ר' י־הודה להשמיענו?

ו) מדוע הסכים אבינו הזקן אברהם בשויון נפש כל כך על הגזרה של "ועבדום וענו אותם", בעד סדום ועמורה (כשגילה לו הב"ה את העונש הצפוי להן) הרעיש עולמות, התפלל, התוכח, שמא יש בהן חמשים צדיקים שמא פחות עד עשרה, ובעד בניו לא הוציא מלה של תחנונים וקבל את הגזרה הקשה במלואה?

– אתה שואל כהוגן בני (השיב אבא), שמעה ואספרה לך ספור:

חבורה נכבדה נזדמנה בסעודת חתן בימי המשתה, הציע אחד מהם הצעה במה לשמח את החתן והכלה: איש איש יספר על יום מאושר אחד שקרה לו בימי חייו, ואף אחד לא יספר מה שכבר ספר חברו, והאיש אשר לא ימצא מה לספר הוא יתן תריסר של "יין שמפניא" לכבוד הזוג, הם הסכימו על ההצעה, והחלו בספוריהם, הראשון אמר – יום חתונתי הוא הי' היום הכי מאושר בימי חיי, השני אמר – 15 שנה מאחרי נשואי לא נולד לי בן או בת, והגעו בעצמכם את שמחתי בבוא אלי הבשורה אחרי 15 שנה כי ילדה לי אשתי בן במזל טוב! השלישי ספר ספור אחר וכן כלם, וכשהגיע הדבר להאחרון, אמר שאין לו דבר יוצא מן הכלל ממה שלא ספרו חבריו. טוב, אמרו לו חבריו, הננו מְוַתרים לך על חצי יום. על שתי שעות, על שעה! – גם זה אין לי, השיב האיש, אם תסכימו לי על 5 דקות יש גם לי מה לספר, אך אלה חמש הדקות תכרענה אולי את כל ימי אשרכם אשר ספרתם!

– מענין מאד לשמוע, קראו כלם פה אחד.

– חמש דקות אלו היו, בשעה שבקר הנשיא בעירנו.

– ובמה היתה שמחתך יתרה על שלנו? והלא כלנו שמחנו בבקור זה!

– חכו ותשמעו, – בשעה שעמד ההמון על יד התחנה, וצעקו הידד, הידד! וגם אנכי ביניהם, וברכתי את הברכה: "ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם" עמד במקרה על ידי אציל אחד, והרגשתי בו כי "כבוד מלכים" זה לקח את לבבו, ומוכן הי' באותה שעה לותר על כל נכסיו ובלבד שיבחרו בו לנשיא! בהיותי מעונין בשעה זו בכבודו של הנשיא, נפלה פנטסיא במחי כאילו יאמרו לי שמע נא חיים, אתה חפץ שיבחרו בך לנשיא? ולא על 5 שנים, כי אם לכל ימי חייך! אנכי כמובן לא הי' לי כל ישוב הדעת בדבר ובקול גדול עניתי ואמרתי – כן! עד שכל האנשים סביבי הביטו לכל צד לראות עם מי אני מדבר?

והפנטסיא במחי ממשיכה את דרכה הלאה, ואני שומע שואלים: אבל חיים, מכח? – מכח מה? אני שואל, – בדבר ה"שמע ישראל" עונה הקול, הלא תבין כי בעודך יהודי לא תבחר לנשיא, ואם בנשיאות אתה חפץ עליך להפרד מה"שמע ישראל"!

וכאן החל "ישוב הדעת" גדול, מצד אחד קורא קול: שים לב: – "נשיא"! ולכל ימי חייך, ואולי גם לזרעך אחריך, אושר שאין דוגמתו! ומצד שני צועק קול יותר גדול: את ה"שמע ישראל"? את ה"אושר הנצחי היחידי"?! ולאחרי ההתבוננות קצרה, קול בוקע ויוצא מתוך גרוני – "לא"!

לאחרי הכריזי בקול "לא" הואר לי בכל פנה. נשקעתי בפנטסיא שמימית, אה, מה מאושר אני, יש בידי רכוש שאין כמוהו בעולם! מציעים לי "נשיאות" תמורתו, ובמה נחשבה לעמתו? גם אם תהי' אמריקא השלטת בכל העולם – אני חושב בלבי – לא אעשה את הדבר הזה, אה, מאושר אני, ואין דומה לי!

מובן שפנטסיא כזו, לא יכלה להמשך, ואחרי רגעי מספר נעלמה, אבל אותם הרגעים שנתקימה, האירה את כל פנות לבבי, עד שהרגשתי את עצמי מאושר אושר, שבכל ספוריכם לא נמצאה המקצת שבו[45].

נתבונן עתה בדבר, רגש נשגב כזה שהוא חבוי כמעט בכל לב י־הודי, ויש אך להגי־ה שביבו, כמו שמצאנו אצל התנא הקדוש ר' עקיבא במדה גדושה, שסרקו את בשרו במסרקות של ברזל להוציא מידו את ה"שמע ישראל", והוא דבק בו, בכל עוז, עד אשר יצתה נשמתו הטהורה ב"אחד" (אשריך ר' עקיבא שיצתה נשמתך באחד), אי־ה איפה לקח הי־הודי את הרגש הנשגב הזה אשר לא ימירנו בכל הון דעלמא? באיזה בית ספר חונכנו בדבר, עד אשר נטבע בדמנו והוא נוזל בכל עורקי גופנו?

בית הספר הזה – היתה מצרים. אותה השנה אשר בה שפט הב"ה את המצרים בעשר מכות, בה למדנו את ה"שמע ישראל" באר היטב עד אשר יצאנו מהבחינה מחוננים במידלי־ה של זהב.

– באר לי אבי, איך?

– לבאר לך בני את הדבר אל נכון, אספר לך עוד ספור:

אם הי־ה לה בן יחיד, היא גרה בעירה קטנה ובקשה לעשות מבנה אדם מצוין בתבל, נסעה עמו לעיר גדולה ומסרה אותו בידי רב מחנך טוב, בשלמה במיטב שכר למוד ובעד כלכלה והשגחה על כל צעד. לפני עזבה את בית הרב, אמרה לו בפני בנה, שהיא מרשה

[45] ספור נפלא זה שמעתי מפי הרב הגדול הצדיק ר' שמואל איסר זצ"ל שהי' ר"מ בישיבת ר' מיילעס בוילנא, ששמע אותו מפי ר' חיים הנ"ל.

לו לעשות כאשר יבין, אם יראה שיש צורך במכת יד או יותר גרוע מזה, הוא זכאי על הדבר כאב. היא נפרדה ממנו והלכה אל הרכבת. בלכתה בדרך החל לבה לפעמה, מה עשיתי? הרשיתי לרב לעשות עם בן יחידי כרצונו? שמא יעשה לו מי יודע מה? היא חזרה אצל הרב ולקחה את רשיונה בחזרה, ודרשה שהרב לא יגע בו לרעה.

– אשה כבודה, אמר לה הרב, קחי את בנך וסעי אתו לשלום, אם אין רשות לרב להרים ידו על הבן, וביחוד בשעה שהבן מבין זאת, אך לחנם את מוציאה כסף ואני – עמל. מובן, שיש צורך להזדיין בסבלנות, וחכמינו אומרים, "ולא הקפדן מלמד", אבל כשיש צורך בדבר, צריך שתהי' הרשות נתונה לזה.

האם באה במבוכה, ולא ידעה מה לעשות, כי אם כך ואם כך אין הדבר כשר בעיני'. פתאם היא רואה, והנה ילד משתובב מעשה "קונדס", היא קוראה את הרב החוצה ואומרת: רבי! יש לי עצה, כפי מה שאני רואה, יש אתך קונדס גדול, והי' בכל עת שקונדס זה יעשה מעשה רע יפשטנו הרב על הספסל ויתן לו מנה הראוי' להתכבד, ובני כאשר אך יראה מה שעושים לקונדס זה ייטיב את דרכו וילמוד מתוך שקידה ויתנהג גם בדרך ארץ.

את הרעיון הזה מכנים המדרש בדברי שלמה המע"ה, באמרו – לץ תכה ופתי יערים! הלץ אין דברי תוכחה מועילים לו, כי יתלוצץ על כל דבר, אותו תכה ותשבר עצמותיו, ואפשר שגם זה לא יועיל, כי בשכחו מחץ מכתו, הוא חוזר לסורו וליצנותו, אבל לפחות יהי־ה הדבר לתועלת בעד הנער הפתי, אותו קטן המוח שאינו מבין את התרמית של הלצים והוא נוח להתפתות מהם ללכת בדרך רעה, הוא יקנה חכמה בלבו מהענש הבא על הלץ ולא יתפתה ממנו. ואומר המדרש על זה, "לץ תכה" – זה פרעה, "ופתי יערים" – אלו ישראל, זאת אומרת אותן תשע המכות שהביא הב"ה על פרעה השובב, אשר לא רצה לדעת ולהבין, אם לא הועילו לו, הנה היו לתועלת לישראל בן היחיד אשר יחכם וידע ויבין.

– אבא (אמר שלמה'לה), באר לי היטב בטובך, איך למדו ישראל את ה"שמע ישראל" מתוך תשע המכות שקבל פרעה?

– זהו בני, מה שמלמדנו התנא הגדול ר' יהודה בסימניו. הוא מחלק את המכות לשלשה קורסים: דצ"ך (דם, צפרדע, כנים) הוא הקורס הראשון המלמד – "שמע ישראל ד'"! – עד"ש (ערוב, דבר, שחין) הוא הקורס השני המלמד – "א־לקינו". – בא"ח (ברד, ארבה, חשך) הקורס השלישי המלמד – "ד' אחד!" באור הדבר הוא פשוט:

תאר לך בני, רועה קטן בכפר, אשר לא ראה יותר מהכפר והעירה הקטנה הסמוכה לו, היש להתפלא עליו, שאינו יודע מה זה מלך ועיר מלוכה? לפי הכרתו וקט שכלו, רשאי הוא לחשוב שפקיד הממשלה בכפר הוא המלך, בהיות הוא השליט בכפר ובעירה. ואם ירצו ללמדו ולהראות לו באופן מוחשי שהפקיד אינו המלך, כי אם פקיד קטן מפקידי המלך, וכי כל מה שעשה עד היום, הי' בפקודת המלך היושב בעיר המלוכה, אין הוכחה יותר טובה מאשר לבוא ולפקוד על הפקיד לעיני בן הרועים בשם המלך לאמר: "עשה כך ועשה כך"! ואם לא ישמע – להכותו בשבט עד שפך דם, כי אז יכיר בן הכפר הפרא הזה, ויבין כי אין פקיד הכפר כי אם משרת קטן של המלך, מכת הדמים תרשום את רשומה במחו לזכור את הדבר לעולמים.

וככה למד הבורא יתברך לישראל, אשר תעו והותעו בדעות כוזבות של אלהי מצרים (הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז), כי הנילוס הוא א־לה, הוא הזן ומפרנס והוא המורה דרך לעם מצרים, הוא עולה ומשקה את השדות והגנים, הוא נותן לחם ומים בכל הארץ. להוציא מדעתם את השטות הזאת ולהוכיח בעליל שאין הנילוס א־לה, שלח הבורא יתברך את משה, אשר יפקוד על פרעה לעיני הנילוס לשלח מיד את ישראל ללכת לעבוד את א־לקי השמים, ואם לא ירצה, באמרו – לא ידעתי את ד', כי הוא מכיר את הנילוס לא־לה, יכה משה במטהו את הנילוס עד הפוך מימיו לדם, ואז יראו קטני המח, כי אין הפקיד (הנילוס) מלך, אבל הוא אחד מהמשרתים הכי קטנים למלכו של עולם, אשר באמצעותו מכלכל הבורא את כל ארץ מצרים בלחם ובמים.

הגע בעצמך בני, שבעה ימים שאין במדינה כמדינת מצרים מים, עד מה גדולה המהומה? כל הטחנות נעכבות, כל בתי הבירה, וכל האניות והרכבות אינן יכולות לעשות דרכן, הנהר נהפך לדם עבה ככבד, כל הדייגים מחוסרי עבודה, כי כל דגת היאור מתה (והדגה אשר ביאור מתה), וריח היאור מתפשט על פני הארץ (ובאש היאור), ההמון צחה צמא, אין טפת מים, בכל בית יובש, אין כף מרק, כף תבשיל, גם הפת כלה (אין מים במה ללוש את הבצק), בקצור, הכל שמם, כל הבארות והמעינות, כל הנחלים והאגמים – דם! קצים ממש בחייהם!

ואילו היתה המכה מקיפה לפחות את הכל, אומר הפתגם, צרת רבים חצי נחמה, אך לדאבון, אצל הי־הודים השפלים (כה ידברו המצרים ביניהם) אשר נרמסו ברגלינו, שם אין מחסור במים! מר ממות אם צריכים ללכת אצל יהודי אשר מאסנו להסתכל בפניו ולבקש ממנו מים! והיהודי הזד הזה הוא דורש עוד כסף מלא בדעתו את מצוקתנו!

– ילדים, באו הנה! ותראו מחזה יפה, צועק נער יהודי אל חבריו, וילדים רבים נקבצו באו להשתעשע במחזה: שני מצרים מוליכים חבית מים על עגלה, והנער הצועק צוחק בלי גבול.

– שמעו ילדים מה שקרה כאן, הוא אומר לחבריו, המצרים פתרוס וכסלוח, קנו בביתנו את החבית הזאת מלאה מים, הם אמרו שאין אתם כסף, אנכי אלך עמהם וישלמו לי בביתם. בנסעם כה, אומר פתרוס לכסלוח, שמע נא כסלוח: נוביל את החבית הביתה ואת הנער היהודי נשיב ריקם לבית אביו! הוא הוציא את המלים מפיו ומיד – המים שבו לדם!

– יפה מאד מחזה־הדם, אמר נער שני, ישתו וירוו מהנילוס אלילם, אנו שתינו ורוינו די מהם.

– אוהו! מה יפה מחזה הדם! ענה נער שלישי, אבא הוליכני תמול אל האספה שעשו משה ואהרן, ושמעתי שבאר אהרן לנאספים, כי מכת הדם מורה, שאין הנהר נילוס א־לה, כמו שחשבנו בחשכנו, הוא אך הפקיד הכי קטן אצל הא־לה הגדול בשמים,ולפי שתעינו אחרי המצרים להאמין שהנילוס הוא הא־לה, השליכו הב"ה ממצבו מתגולל בדם כדבר־אחר.

– עהע! אומר ילד אחד בשם ישראליק, אבא כבר קבץ סכום גדול של כסף, מאותם הימים שהניל שב לדם, בעד כל כד מים נותנים שקל, גם אנכי יש לי הרבה כסף, כל נער מצרי הרוצה לשתות נותן לי מעה.

– ואמא נותנת לך כל המעות הללו? שואל ילד. – כן כן, עונה ישראליק, בעבור שאני מקשיב למה שהיא לומדת אותי, בכל פעם שנער מצרי בא לשתות או איש מצרי בא לקנות כד מים, היא אומרת לי – "שמע ישראל", קחה בזכרונך, ד'! יש א־לה בשמים, אשר ברא שמים וארץ הימים וכל הנהרות ובתוכם גם את נהר נילוס, ובפקודתו משקה הנילוס במצרים את השדות והגנים, ובעבור שחשוכי מצרים תעו במדבר ישימון וחושבים שהניל הוא א־להי מצרים, כמו שאמר פרעה, "מי ד' אשר אשמע בקולו? לא ידעתי את ד'!" עשה ד' נקמות במצרים ובא־להיהם, יגועו בצמא, יראו בנוולו של א־להיהם הניל שאי אפשר לגשת אליו מריח הדגים המתים.

– נכון מאד, קורא ילד אחר, גם אבי למדני כך, הוא קבע את הדבר כל כך בלבי, עד שאני נרגש מאד בגשתי אל חבית המים, כאילו רוח א־לקים מרחפת על פני המים, אני רואה שיש א־לקים בשמים, אשר ברא את העולם והוא השליט בו, ובעד אלה המאמינים בו ובהנהגתו, המים זכים כבדלח ויפים ולא דם!

בקצרה – מכת הדם הטביעה בישראל את האמונה הטהורה, כמו שהקדים הרופא הגדול (כי אני ד' רופאך) להגיד – בזאת תדע כי אני ד'!

בחקי שמים יקום דבר על פי שנים עדים, ולכך הביא ד' עליהם מכה שני' "מכת הצפרדע" (צפר־דע, להצהיר את הידיעה בא' כצפר הבקר לא כמו שהיתה חשוכה עד כה), להורות לנו וללמדנו, כי הניל אשר נטהר עכשו מדמו ונרפא מפצעיו חזר להיות פקיד למלך העולם, והוא נרתע לקול פקודתו, לשלוח "משלחת" בבתי המסרבים להכנע לפקודת המלך, משלחת אשר לא תדע להפלות בין איש לאיש, יהי גם גנרל, מיניסטר, ופרעה בעצמו!

התרו בהם 20 יום רצופים, אשר יכנעו למלך העולם, להשליך אכזריותם, ולהיות לאנשים, לשחרר את אמללי הי־הודים החפים מפשע. אין הב"ה מתנפל פתאם על החייב לגבות חובו ממנו, הוא מרחיב לו זמן, פעם 10 ימים, עוד פעם 10 ימים, לפני שלחו את שטרותיו לפקידות הגבי־ה (להודיע כמה ארך אפים לפניו), וכשלא שלמו בכל הזמן הזה, הכריז פרוטסט עליהם רק ביום השלישי (מ20 עד 22). – אהרן נטה את ידו במטה, ז"א, רמז להניל הפקיד, והוא שלח גדודים אחדים מחיל הצפרדעים, הם פשטו בכל מצרים, בבתים, באולמים, בהיכלות, עשו חפושים בתנורים בקדרות בבצקות, בקצרה, הצפרדעים הללו ערכו פרעות במלא מובנן, שללו את האכל התפשטו במטות, גם פזרו את הנוצות אשר בכרים, באופן שהמצרים לא מצאו מה לאכל ביום ועל מה להניח ראשם בלילה.

– הבה ילדים, קורא ילד לחבריו, באו ונעזור לה"מנגינה", מנגינה נפלאה היא הצפרדע, היא משמיעה היטב את קולה. משלחת פורעים נפלאה שלח להם פקיד־המרום (הניל), כל זמן שלא יכנעו לפני הא־לקים ולא ימלאו את פקודתו לשחרר את ישראל לא יסורו מהם, ידעו אנשי הדמים והחשך כי לא הניל הוא א־לה כי אם הבורא אשר בשמים.

פרעה התעקש, סבל יסורים נוראים, עד אשר הוכרח להכנע, הוא שלח לקרא למשה ואהרן לבקש מאת הא' להסיר את המשלחת, הוא יכנע וישחרר את ישראל. משה התפלל והב"ה רמז להמשלחת והיא עזבה את מלאכתה, אך נתנה להרגיש בה, הם מתו בבתים בחצרות ועלתה באשם וצחנתם, והאנשים – מלאו ידיהם עבודה לבערם (ויצברו אותם חמרים מרים ותבאש הארץ).

ראה הלץ (פרעה) כי הורידוהו מהספסל והמכות פסקו, הוא חוזר שוב לסורו, ואיננו נכנע לפקודה. – עתה, אומר הב"ה למשה, אין לך עוד להתרות בו, כבר הראית לו על פי שנים עדים כי א־לקי השמים הוא בורא העולם ומכלכלו, לא הנילוס וכל א־להי מצרים,

עכשו נתחייב מכה לא של צער כי אם של חרפה וכלימה. הך את עפר הארץ, אותה האם שילדה בן ממר כמהו, והי' לכנים בכל ארץ מצרים, מגדול ועד קטן יכוסו בהם, למען ידעו הכל, עד מה מזוהמת מצרים מכף רגלה ועד קדקדה (בזוהמת המחשבה והמעשים המכוערים).

– באו ילדים ותראו, קורא ילד י־הודי לחבריו בצחוק, כי אין הכנים עליהם עצמם אבל גם על א־להיהם!...

– יראו ויוכחו, קורא ילד שני, כי התועה אחרי א־להים אחרים, כלמת נצח תכסהי, אותו ואת א־להיו גם יחד.

– רואים אתם ילדים? אומר ילד שלישי, הב"ה נתן להם מכה, לא להפטר ממנה, התנפלות הכנים על א־להיהם ראוי־ה להכתב לדור אחרון, למדו ילדים לשמוע בקול הרבי, אלקי השמים הוא רבנו המלמד אותנו להיטיב דרכינו (אני ד' מלמדך להועיל), חרטומיהם עצמם מודים כי מכה זו "אצבע אלקים" היא, ענש ממורה התבל אשר יאמר – ראו! אם לא תתנהגו כשורה וכבן אדם, ותתגרדו עד שפך דם!

עד כאן הקורס **של "שמע ישראל ד'"** (מציאות ד')[46].

– ומה ענין השנויים בהתראות (שואל שלמה'לה), בפעם ראשונה נאמר בכל קורס – השכם בבקר הנה יוצא המימה, ובפעם השני' – בא אל פרעה, לביתו?

– ישנם הרבה בני אדם (עונה האב), המבינים באמת כי הצדק עם זה שהוכיחם על עונם, אך מפני שהוכיחם לעיני בני אדם, אינם רוצים להכנע ולהכיר את האמת, למען לא יהיו כסכלים בעיני השומעים, ולפיכך אמר הב"ה למשה, אשר יוכיח את פרעה בתחלה בינו לבינו, כשהוא הולך אל המים ואין איש אתו[47], אך כשאין התוכחה מועילה בסתר, יש להוכיח בגלוי, שמא יועיל זה, בהתביישו בפני בני אדם, ולכך שלחו הפעם השני' לביתו, כשהוא יושב על כסאו ושרי המלוכה יושבים לפניו.

הסדר השני עד"ש, הוא הקורס של "א־לקינו!"

השכם בבקר וגו' הנני משלח בך וגו' את הערוב (**ח, יז**).

[46] את כל הקורס של דצ"ך המורה על מציאות ד' (בזאת תדע כי אני ד'), להכות את היאור במכת דם וצפרדע ולהכות את הארץ במכת כנים, את כל זה עשה אהרן ולא משה, כי הנהר חס על משה ולא הציף את תיבתו כשניתנה בתוכו, והארץ כסתה על המצרי שהרג וטמנו בחול, והרגש האציל אשר בו איננו מניחו למשה להכות את אלה שהגינו עליו, להורות לבני דת א־ל עד כמה יש להיות "מכיר טובה", אפילו לדומם (כהנהר והארץ), כי אין זה מן היושר לעצמו להתנהג בגסות כלפי מי שעשה לנו טובה (ביראה דשתית מיני' לא תשדי בי' קלא), זו היתה מחאה חי־ה כנגד כפית הטובה של פרעה ומצרים כלפי ישראל שהעשירו את מצרים כמ"ש בפ' "וארא" כאות המטה שנהפך לתנין.

[47] "הוכח תוכיח את עמיתך", כשהוא עמך אתך ואין אחר זולתו.

חלק גדול מהפילוסופים מודה שיש בורא לעולם, אשר הקים את בנין העולם הנפלא הזה, אך אינם מאמינים ב"השגחה", שהא־לק הנשגב הזה ישים לב למעשי האדם הברי־ה השפלה הלזו. "רם על כל גוים ד'" – רבים העמים שד' רם בעיניהם, והם מאמינים כי רק "על השמים כבודו" – להשגיח שמה, ולא למטה בארץ. התוצאה המרה ממחשבה זו מובנת לכל, מאחר שאין הא' משגיח בארץ, הנה האדם חפשי לעשות ככל חפץ לבו הרע, ואם רואים גם לפעמים תכופות את ההשגחה עין בעין, בהעניש ד' את הרשע בפרי ידיו (ויאכלו מפרי דרכם), אומרים הם כי מקרה הוא הדבר ולא שליח מיוחד מלמעלה. וללמד את ישראל את האמת לאמתה, כי הבורא הוא גם המשגיח על מעשי האדם, ומשלם בעד המעשה הטוב ומעניש על הרע, נפרע מפרעה בשלש מכות עד"ש, להכניס בלב ישראל את האמונה בהשגחה, שכל מה שימצא את האדם בגופו או בממונו הכל בא בשליחות מיוחדת מלמעלה מאת בורא העולם.

ויאמר ד' למשה, השכם בבוקר בצאת פרעה אל הנהר, ואמר לו באומץ, בורא העולם דורש אשר תשחרר את עמו לעבדו באין מפריע, אם לא תשמע, בהשענך על א־להיך, החיות והבהמות אשר לעבדו להן, הנני שולח בך את חילי, ערוב של חיות היער ובהמות פרא נחשים ועקרבים, וא־להיך בעצמן ינקמו בך נקם. הם ימלאו בתיך וחוצותיך, באין מקום להמלט מהם.

הגע בעצמך בני, כשהחיות מטילות בריש גלי בחוצות מצרים ובחצריהם, מי אשר הניא אותן לא ללכת בארץ גשן (מחוז ערי ישראל)? מי למד דעת לדוב, לנחש, לנמר, לקרוא את השלט בשערי המחוז בלשון מצרי – כאן אסור לבקר!? באיזה בית ספר למדו הארי הנמר הלביא והתנין לקרוא מצרית? נפלא הדבר הזה! כמו שאמר משה בשם ד' – "והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עומד עלי'", אעשה בה נפלאות, "לבלתי היות שם ערוב", "למען תדע כי אני ד' בקרב הארץ", לא רק בשמים כבודי, אבל גם בארץ למטה, כל אשר יקרה שם ממני הוא ובמצות פי ילך ויעשה שליחותו.

– הבה! (צועק ילד עברי לחבריו) באו ותראו מחזה נפלא! פתרוס (אציל מצרי) בקש להונות את הדוב, ושאל משכנו היהודי את מעילי וכובעי ילדיו, הוא אמר להלביש בהם את ילדי חצרו ולשלחם לטייל ברחוב ולהתחכם על דבר ד' בידי משה, אך הדוב לא בדק לבגדי הערלים ובצורתם הכירם כי לא יהודים המה והתבדח עליהם כאות נפשו, כמ"ש משה – ושמתי פדות בין עמי ובין עמך, אשר בכל מקום אשר ילך ה־יהודי אף אם לא בארצו לא יגע בו הערוב לרעה, ולהפך – איש מצרי גם אם ילבש כי־הודי תבחין החי־ה בו ותעשה בו כאשר צותה.

– אתם רואים, אהובי (אמר להם הגדול שבהם), איך הכל בא בצו מיוחד? החיות נשלחו מאת הבורא יתברך, ולא במקרה באו, למי שנשלחו הן הולכות ומזיקות, ולמי שלא נשלחו – גם נהימה לא ישמיעו. דבר זה מלמדנו, כי כל פגעי הזמן, חיות רעות, מחלות, מגפה, או כל מיני יסורים שבעולם (רחמנא ליצלן), הכל בא באדריס מיוחד, וגם אם "יפול מצדך אלף ורבבה מימינך", אם לא נשלח אליך, "אליך לא יגש"! המורים הנוראים הגדולים הללו, הדבים האריות הלביאים והנמרים הנחשים והעקרבים, הם הם מלמדים אותנו את הלמוד הנעלה הזה – "כי אני ד' בקרב הארץ!" ובמלה קצרה – הרי זה – "א־לקינו!" המורה על השגחה בכלל ועל ישראל (עם ד') בפרט (השגחה פרטית)!

– אבא (אמר שלמה'לה), דבר זה ודאי נכון, שכל מה שבא על גוף האדם הוא בהשגחה, אבל אם יזדמן הפסד בממון, כגון במות בהמה או בהפסיד בעסק, מאין יודעים שגם זה בהשגחה מאת השי"ת?

– על זה בני (עונה האב), מורה התרופה השני' דָּבָר, אותו הדבר אשר השחית את כל בהמת מצרים. האחו מלא אלפי בהמות מצריות וישראליות, כבשים, עזים, שורים, סוסים גמלים וחמורים, והדבר נופל בהן ועושה שמות בהן, וממקנה בני ישראל לא תמות אף אחת! אות ופלא מאת ד'! (והפלה ד' בין מקנה מצרים ובין מקנה ישראל). פרעה לא חפץ להאמין בדבר זה, ושלח לחקור ולדרוש בדבר, ולצערו מצא כי לא מת ממקנה ישראל עד אחד! בזה ראו ישראל את השגחת "א־לקינו" לא רק על גופם אך גם על ממונם!

וכשהביא לו הב"ה שני עדים נאמנים על יסוד זה של א־לקינו, כי יש מנהיג לכל הברואים וביחוד ההשגחה חופפת על זרע אברהם, והוא לא נכנע, צוה הב"ה למשה ואהרן לקחת מלא חפנם פיח כבשן דבר שאין לו משקל, ומשה השליכו כלפי מעלה באויר הפנוי, לעיני פרעה ולעיני עבדיו, והוא נהפך לאבק גדול אשר מלא את כל מצרים, וכל מי שנפל עליו האבק הזה, אדם או בהמה, הי' בו לשחין פורח אבעבועות, וביהודים לא נגע אבק זה לרעה. גם זו מכה של בזיון, להראות שמי שמתגאה על מצות פי ד', צרבת השחין משפילתו לשבת לארץ ולידום מכאב.

"ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה" – תולדתנו הקדושה מספרת, כי כל דברי החרטומים שבלבלו בהם את מחו של פרעה בשקריהם שהכל מקרה, לא היתה להם עוד כל עמידה, ה"שחין" ענה כחשם ב"פניהם" וסמא את "עיניהם", הם ראו שהכל בהשגחת שמים, שהרי האבק הלא הלך על כל פני הארץ וכל מי שנפל עליו הוכה בשחין, ומדוע הוכו בו אך המצרים ומקניהם ולא ישראל?

הסדר השלישי בא"ח מלמד את הקורס – "ד' אחד"!

השכם בבקר וגו' שלח את עמי ויעבדוני, בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ (שמות ט, יג–יד).

אנו רואים בעולם בתי עסק גדולים בשם "חברת מניות" או "פלוני ושותפיו", והסבה לזה כי העסק גדול מאד שאין בכחו של היחיד לנהלו, ומה גם שהעסק מכיל מיליוני מינים וכל מין בא במידה גסה, בשעה זו מוכרח שיתנהל העסק על ידי חברה של אנשים, אשר כל איש מסוגל למין או מינים מיוחדים בבית עסק זה. אותו הדבר הוא גם בעסק העולמי הנפלא, שאנו רואים מליוני מיני ברואים בדומם צומח וחי, ומי מדבר עוד על חלקי התבל, ישוב, מדבר, ימים, ומה גם הכחות הסותרים ומתנגדים זה לזה כמו אש ומים! בעבור כל זה, באו אפילו העמים המשכילים (המבינים כי יש בורא ומנהיג) לידי מסקנא, אשר ישנם א־להים רבים, אשר ישלטו, מי על הימים, מי על המדברות, מי על האש ומי על המים, ויש על הטוב ויש על הרע, כי איך אפשר לאש ומים, שני הפכים, מאל־ק אחד?

אך א־לקינו שבשמים רצה ללמדנו את האמונה הצרופה: "בראשית" – יסוד כל היסודות הוא, "ברא א' את השמים ואת הארץ" – א־לק אחד ברא בין את הברואים הרוחניים השמים וכל צבאם, ובין את הברואים החמריים הארץ וכל אשר בה, הכל מאתו יתברך, ז"א, בשלט בית מסחרו אין מקום למלת "ושותפיו" אבל הוא – "ד' אחד!" לשם זה נתן עוד 3 תרופות להחולה (פרעה), למען נלמד אנחנו את האמונה הצרופה.

ויאמר ד' אל משה השכם בבקר והתיצב ביציבות[48] לפני פרעה ופקוד עליו בשמי על עמי לאמר, "עודך מסתולל בעמי", עודך דש בהם לבלתי שלחם, בהשענך על א־להיך, הנני ואראה לך, כי אנכי הבורא והמנהיג, אנכי המושל היחידי, ואין שותף אתי, מחר לעת כזאת (זה נאמר לו ביום האחד ועשרים של ההתראה) הנני ממטיר ברד כבד שלא הי' כמוהו, הוא יכה כל עץ, יהרג אדם ובהמה, שלח איפוא וכנס את עבדיך ובהמותיך אל הבית, כי מי מהם אשר יהי' בשדה ימות.

פרעה לא הבריא וניתנה לו התרופה השביעית הברד, הברד ירד חתיכות קרח עם אש מתלקחת יחד, פלא בתוך פלא, טבע האש לעלות למעלה וכאן ירדה (ותהלך אש ארצה) עם הברד, טבע האש לכבות את המים, וכאן האש והמים ירדו כרוכים כאחים תאומים,

[48] בזה הורה השי"ת לנו כי יש לישראל לאחוז באמונתו ושמירת דתו באמץ וקשי ערף תחת אשר בעניניו יש לו להתנהג בסבלנות ושפלות רוח (עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי, אגלי טל מ"א צד 72).

דבר זה לימד, כי גם הכחות המתנגדים מבורא אחד נבראו, "למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ".[49]

אחרי הברד בא העד השני ה"ארבה", ולאחרי שהתרו בהם שלשה שבועות והם לא נכנעו נטה משה את מטהו על מצרים, וד' העיר רוח קדים עזה בארץ כל היום וכל הלילה, לבשר למורדים על האסון הבא עליהם, שמא ישברו את קשי ערפם וישחררו את ישראל, אך הם נשארו בסרובם, והרוח הביא למחרתו בבוקר צבא גדול של ארבה, אשר התפשט בכל הארץ, בשדות בגנים ובכרמים, בבתים בהיכלות וגם בהיכל פרעה, ואכלו את כל תבואת הארץ כל פרי וכל ירק עשב, הם כלו לאכול את אשר השאיר הברד, והתפשטו כעב הענן בארץ בכסותם לה את אור השמש עד אשר חשכה כל הארץ. גם הארבה הראה כי הב"ה יחיד ומיוחד בשמים ובארץ ובארבע רוחות השמים, רוח הקדים הביא את הארבה ורוח ים השיבו לים סוף, להראות כי מלכות ד' בכל מקום תמשול.

אחרי שהציגו לו שני עדים נאמנים על אחדות ד' והוא לא נכנע, הוא נתון כל כך בחשך עד אשר כל זיק של אור אינו יכול לחדור אליו ולהאיר את בתי נפשו, אמר הב"ה למשה להביא את החשך עליו ועל מצרים, כמ"ש הכתוב "ורשעים בחשך ידמו", הרשע הכסיל אשר בחשך ילך – יכרת בחשך! בדבור "חשך" רמוזות למפרע שלש המכות שניתנו למצרים בתור מכה של חרפה על אי הצלחתם בשעורים שניתנו להם, הן "ח'שך ש'חין

[49]– אבא (אמר שלמה'לה), במכת הברד יש לי לשאול, כפי שאנו רואים חסדי ד' רחם על ברואיו ונתן להם אופן איך למלט נפשם מן המות, בהכניסם את כל חי אל הבתים, אף שדבר זה הוא חוץ לטבע, כי הברד אשר שבר ארזים איך יכול אהל רעוע לעמוד בפניו? אך השי"ת רצה להראות בזה, כי מי שהוא שומע בקולו הוא חוסה עליו בכנפיו (כך באר לי רבי), אך תמה אני, לאחר כל המופתים הללו שראו המצרים עד עכשו, איך נמצאו עוד אנשים אשר לא השגיחו על דברי ה' והשאירו את עבדיהם ומקנם בשדה? הלא אין כאן כי אם שגעון וטרוף הדעת, להפקיר בידים את הרכוש! והעבדים בעצמם איך היו מטורפים ולא ברחו מן השדה?

– שאלה גדולה שאלת בני (השיב האב), מזה תראה איך הב"ה נוהג עם האדם מדה כנגד מדה, למען יכיר הנענש בחטאו וידע על מה נענש ושב ממנו ורפא לו, וכן תורה הנהגה זו כי הוא יחיד ומיוחד, כי מאחר שיש ביכלתו להעניש באותו דרך שהאדם חטא, הרי כאן הוכחה שהוא יכול לצוות על הכל. במכה זו של "ברד" רצה הב"ה להעניש את מצרים מדה כנגד מדה, אשר יטעמו בעצמם טעם המתגורר עם בהמה במקום אחד, כמו שהיו רגילים להכריח את ישראל ללון ברפתים עם השורים והחמורים הסוסים ודברים אחרים, ולכך נתן להם אופן להציל את רכושם אך בזה אשר יאספו אליהם הביתה את בהמתם וקנינם, וזולת זה, גם אם יבנו בשדות רפתי ברזל לא יועיל*), כי התרופה היא אך לגור עם הבהמות יחד ולטעום טעמן, ובעשותם זאת גם אם יהי' האהל עשוי מנסרים דקים ימלט רכושם, היראים את ד' מן המצרים דקדקו בדברי ד' ועשו כאשר צוה משה ואספו אליהם הביתה את מקניהם והצילו את רכושם, אך אלה החכמים בעיניהם בנו מבצרים חזקים בשדה (הלא הי' להם זמן של שלשה שבועות) ואספו לשמה את המקנה והעבדים, והראה להם הב"ה שאין חכמה לנגד ד' וכל עמלם עלה בתהו, הברד והרעם הרסו כתותחים את המבצרים ורכושם אבד מן העולם, ואולם יראי ד' – הגינה ההשגחה על אהליהם הרעועים ורכושם ניצל. (מפי ידידי הרב ר' בן ציון ארי' ציזלינג זצ"ל).

*) ובאור הכתוב – "שלח העז את מקנך" מלשון עז, כאומר, נס נא והעז את מקנך בשדה במבצרים עזים ותראה, כי כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה, אם אך, לא יאסף הביתה, וירד עליהם הברד ומתו! (ובזה מדויקת הה' של הביתה כלומר הבית הידוע שהוא ביתך), ומספר הכתוב – ואשר לא שת לבו אל דבר ד' "ויעזוב" את מקנהו בשדה, מלשון "ויעזבו" את ירושלם עד החומה (נחמי' ג, ח), שבצר את מקנהו בשדה.

כ'נים". במכת ה"ארבה" שלפני ה"חשך" נשלמו שלשת הקורסים שלא הצליחו בהם המצרים, ואמר הב"ה למשה, אל יפלא בעיניך הדבר, מה שאני נותן לפרעה תרופות אשר לא תועלנה וממחלתו לא נגרע דבר, כי אם אין בהן תועלת בעבור ה"לץ", הנה יש בהן תועלת בעבור ה"פתי", ז"א, לבד מה שהן באות למען יתיסר בהן הלץ בעבור ליצנותו, הנה תפעלנה פעולתן על לבו הרך של עמי, אשר יה' לו לספר לדור דורים[50] את ההסטורי־ה הנפלאה, לשתול בלב הכל הידיעה הנשגבה, כי אני ד' הנני לבדי הבורא והמנהיג לכל הברואים.

אחרי זה, כשקבלו המצרים את כל תשע התרופות דצ"ך עד"ש בא"ח, התירו את השלשלאות של הדוב והוא קפץ והתריס בפני משה לאמר – "לך מעלי, אל תוסף ראות פני, כי ביום ראותך פני תמות!" משה ענה לו אז – "כן דברת", יפה דברת ובשעתו דברת, כי לא אוסיף עוד לבוא אליך (כמי שאומר אבל אתה תבוא אלי)! דבר זה כתבה לנו תורה למען נדע כי לא הי' פרעה איזה מוג לב, (ראה מ"א ח"ד צד 79 רעיון יפה).

בסדר האחרון בא"ח (ברד ארבה חשך) נשלם הקורס "ד' אחד", גם מצד כל המופתים בכלל, כי התברר: א) שהוא השליט בכל חקות הטבע, בהפכו את המטה לתנין ואת המים לדם. ב) שהוא הבורא יש מאין בהפכו מעט פיח כבשן לאבק מתפשט בכל מצרים. ג) שכל הבריות מהחי הכי דק לעד להברי' הכי ענקית הכל ברשותו ומזדעזעים לקול פקודתו ועושים את רצונו, בהמיתו את דגת היאור, בהוציאו ממנו את חיל הצפרדעים, בהביאו צבא של כל מיני חיות ולאחרי זה מחנה כבד של ארבה. ד) אשר בידו כל אוצרות האויר, בהביאו את המטר והברד החזק, בשלחו אש וגפרית ורוח מזרח אשר הביא את הארבה בכנפיו ורוח ים חזק אשר השיבו לים סוף. ה) כי החיים והמות בידו, בהביאו עליהם בדברו כל נגע וכל מחלה ובהסירו אותם מיד לקול פקודתו. והנה – הוא אחד ואין שני לו, כמו שאנו אומרים: "אני מאמין באמונה שלמה, שהבורא ית"ש הוא יחיד ואין יחידות כמוהו בשום פנים, והוא לבדו א־לקינו, הי־ה הוה ויהי־ה".

ולאחרי שגמרו ישראל את חק למודם בשלשת עקרי הדת אשר ב"שמע ישראל", הם, מציאות השם, השגחתו ויחודו, שהם התמצית של "אנכי ד' א־לקיך"[51] וקבלו עליהם

[50] וזה באור הכתוב – ויספר משה לחותנו את כל עשה א' לפרעה ולמצרים, אף שכל תשע המכות לא היו תרופה בשבילם כי אדרבה אחר מכת החשך ענה למשה עזות "לך מעלי וגו' כי ביום ראותך פני תמות", הנה היו כלן, "על אדות ישראל", אשר למדו את עקרי האמונה.

[51] ז"א, שלשת הקורסים שלמדת ביציאת מצרים על אדותי, עכשו הנני מופיע עליך עין בעין לראות מה שלמדת, ובזה מדויק מה שאמר "אשר הוצאתיך מארץ מצרים" ולא "אשר בראתי שמים וארץ" כי ביציאת מצרים למדו מציאותו, והשגחתו ויחודו.

את עול מלכותו והם כבר "עבדי ד'", צריך שלא יהיו עוד "עבדי פרעה", ופרעה עצמו יחתום להם את תעודתם כי הצטיינו בלמוד ה"שמע ישראל" בארצו.
ואם הלץ (פרעה) אינו חפץ לחתום, אומר הב"ה למשה, אם בדיו אינו חפץ לחתום יחתום בדמע, וככה שולח הפרופסור השמימי תרופה מועילה של "מכת בכורות". כאן כבר קפץ ממקומו בחצי הלילה ורץ כמטורף לחפש את משה ואת אהרן ובדמעות נוזלות חתם את התעודה – "הרי אתם בני חורין, לשעבר הייתם עבדי פרעה, ועכשו אתם עבדי ד'".
– אני מוסר לך בני את דברי אלה בקצרה, אומר האב לשלמה'לה, אשר בעזר ד' כאשר תגדל ותבין היטב את שפת התורה, תראה בתלמוד ומדרשים ומפרשים, איזו פנינים ולמודים נעלים משובצים בתולדה של יציאת מצרים.
את כל זה הראה הב"ה לאבינו הזקן אברהם באמרו אליו: "כי גר יהי' זרעך בארץ לא להם", הם יתגלגלו בארץ זרה ויסבלו מאות של שנים, וישללו מהם זכיות אנוש, דוקא באותה מדינה אשר תהי' חייבת להם גמול, כי הם אשר הצילו אותה מאבדן רעב, גם בעלי המדינה יהיו אליבא דאמת מחוסרי זכות ("לא להם" – להמצרים), ואחרי כל אלה יחפשו להם תואנות וישעבדום ויענו אותם, אך כל זה ירכך את לבבם ויפקח את עיניהם לראות, שאנית האדם שטה בים סוער, וכל עוד שאין מחוג בידו, עלול הוא לתעות ולפול בידי חיות ושודדי הים, הם כל תכונותיו הרעות, כי האדם כלו זירה של חיות רעות (ראה הקדמה במ"א ח"ד) והמחוג הוא אך "תורת הא־לקים" אשר תראה לו את הדרך הישרה (והודעת להם את הדרך ילכו בה), "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי", בבואי לשחררם מאותו העם אשר ישעבד בהם אדין ואעניש אותו באופן אשר מתוך ענש זה ילמדו את עקרי התורה הא־לקית, "ויצאו ברכוש גדול זה" משם (מלת "גדול" נאמרת על גודל באיכות כמו "שבת הגדול" אך על כמות אומרים "רב" – כי הי' רכושם רב).
כשהבין אבינו את כל זה, קבל את הגזרה בשויון נפש, למרות שהי' לו צער גדול בשמעו על יסורי הגלות, כי הכל כבר כדאי לעמת "הרכוש הגדול", כמ"ש דוד המלך ע"ה – "טוב לי כי עוניתי למען אלמד חקיך", "טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף".

חרות הנפש והגוף

שושנה – אבא! בשעה ששאל אחי "מה נשתנה" לא רציתי להפסיקו, כמו שלמדתנו ב"פרקי אבות" שאחת ממדות החכם היא "שאינו נכנס לתוך דברי חברו", ואולם עכשו רוצה אני לדעת: א) איך אמר בעל ה"הגדה" – "ואילו לא הוציא הב"ה וכו' הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים", והלא אפשר הי־ה שיקום מלך אדיר

וישחררנו מידי פרעה, כמו שספרת לנו, שלפנים היו האכרים ברוסיא "עבדי עולם" להאצילים והיו עובדים בהם עבודת פרך באחוזותיהם, וקם אלכסנדר השני קיסר רוסיא ושחררם מידיהם, וכן שררה זמן רב אינקוויזיצי־ה (ענויים אכזרים בעבור הדת) בספרד עד שבא נפוליון הראשון ובטל את האינקוויזיצי־ה האחרונה!? ב) מדוע אומרים היום "זמן חרותנו" בשעה שחרותנו לקוחה מאתנו, לפנים היינו תחת יד פרעה וכיום – תחת יד רוסיא גרמניא רומניא פולניא ועוד? – ואנכי, אומר שלמה'לה, יש לי שאלה שלישית קשה משתי שאלותיך גם יחד, רש"י הקדוש כותב בפר' שלח – "ושמנה חוטים שבציצית כנגד שמנה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים", והדברים מתמיהים, כי מיום ראשון של פסח (שיצאו בני ישראל ממצרים) עד יום שביעי של פסח (שבו שרו את השירה על הים) אין רק שבעה ימים!?

אבא – כשתתבוננו ילדים, תראו שכפל בעל ההגדה ואמר – עבדים היינו "לפרעה במצרים" ואילו וכו' משעבדים הינו "לפרעה במצרים", והלא הי' מספיק להגיד "משעבדים היינו שם"? אך פרעה ומצרים שני מובנים להם, אחד בחמר ואחד ברוח, בחמר – פרעה מלך קשה הי' ומצרים מדינה קשה, ועשו בלטיהם שאין עבד יוצא מהם לעולם, וברוח – פרעה הוא סמל הכפירה אשר הכריז: מי ד' אשר אשמע בקולו? לא ידעתי את ד'! ומצרים היא ערות הארץ שטופת הזמה, והנה היינו שקועים שם במ"ט שערי טומאה של כפירה וזמה, וכשהוציאנו השי"ת משם ביד חזקה ע"י עשר המכות כנגד הטבע, יצאנו לחפשי לא רק משעבוד החומר אבל גם משעבוד הרוח, כי עמדנו שם על הלמוד הנעלה של "שמע ישראל ד"א ד' אחד" על בוריו (כמבואר בפרק האחרון הרכוש הגדול), ואחר כך חזר המקום וקרבנו לפני הר סיני ונתן לנו את תורתו, כמ"ש בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את הא' על ההר הזה, ובאופן כזה שוחררנו מהכפירה לחלוטין, כמ"ש, אתה הראית (נוכחת) לדעת כי ד' (אשר ברא את הטבע) הוא הא־לקים (מנהיג הטבע) ואין עוד מלבדו, וכן גם יצאנו מיון הזימה, כי טהרה התורה את לבנו מטנוף זה, כמ"ש בעלי המוסר, שאין הרהורי זימה מצויים אלא בלב פנוי מתורה.

היה עברי (**נכד אמתי לאברהם העברי**) **ודבר עברית**

את חרותנו בחומר אבדנו אמנם בהגלות האויב אותנו מארצנו, ואולם "חרות נפשנו" אתנו נשארה, כל עוד תורתנו אתנו. החרות הזאת החלה לנו בערב הפסח, כשמסרנו נפשנו לבטל את האלילים ושחטנו את הטלה א־לוה מצרים, אשר בזה סכננו בנפשנו מהמצרים עובדיו, כמ"ש, הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו? ולא עוד אלא שהיינו חלשים באותה שעה, כי רוב ישראל בטלו את המילה במצרים ולפני ערב

פסח נמולו כל הערלים, כי הערל אסור באכילת הפסח, וכשכפרו ישראל בעבודה זרה נחשב להם כאילו קימו כל התורה כולה (כל הכופר בע"ז כאילו קיים כל התורה) ושוחררו חרות הנפש. ולפי שחרות הנפש החלה מערב פסח, לכך כתב רש"י שמיום שיצאו ישראל ממצרים ועד היום שאמרו שירה היו שמנה ימים כי חרות הנפש היא עקר החרות לנו והיא חרות אשר כל אויב לא יוכל לקחת אותה מידינו, ועל ידה נגיע גם לחרות הגוף, כמ"ש, חרות על הלוחות – אל תקרי חרות אלא חירות, כי בזכות התורה אנו נגאלים, וכמ"ש, וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו ממך, לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו כמעט אויביהם אכניע, ורק בשעה שאנו בידינו שוברים את הלוחות אנו משברים את חרותנו.

וזה שאמר בעל ההגדה – עבדים היינו לפרעה במצרים, עבדים בחומר עבדים ברוח, למלך ולעם, ויוציאנו ד"א, הבורא והמנהיג לברואיו, משם, ביד חזקה, זו היציאה ממצרים, ובזרוע נטוי', זו מתן תורה, (ובזרוע נטוי' זו החרב, היא התורה שהיא חרב פיפיות ביד ישראל[52]), ובזה קבלנו חרות החומר והנפש גם יחד, ואילו לא הוציא הב"ה את אבותינו ממצרים, אלא שבמשך הזמן הי' בא מלך כנפוליון ומשחררנו, היינו חפשים אמנם בחומר, אבל ברוח היינו, אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים לפרעה, סמל הכפירה, במצרים, סמל הזימה. ואולם עתה אשר חרות נפשנו אתנו בטוחים אנו גם בחרות גופנו וכימי צאתנו ממצרים יראנו השי"ת נפלאות.

[52] ובזה מובן ענין כל המרבה לספר, לשון "ספור" הוא בירור הדבר (מל' אבן ספיר), כי למען חירות הגוף לבד מעוני מצרים הי' השי"ת יכול לתת בלב פרעה לטוב עלינו, להחשיב אותנו כאזרחי הארץ מעמו, אבל מה יתרון לנו בזה, להיות בהמצרים הנבוכים בהבלי תעתועיהם ולא נגה עליהם אור אלקי, שהם בהמה המה להם, וכל רוח חכמת האמת אין למו, כמאמר פרעה לא ידעתי את ה', ואף אם היינו שמה מנכבדי המדינה ובבתים מלאים כל טוב, מה בצע לנו בכל אלה לתכלית האדם ולשלמותו? וה' ברחמיו הגדולים הוציאנו משם ונתן לנו תורת אמת, כלי המדה שבה ברא את העולם, והעוסק בה היא מחכימה אותו בכל דרכי החכמה בעולם.